

ISSN 2311-2379 (Print)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

Серія «Економічна»

Випуск 99

BULLETIN

of V. N. Karazin Kharkiv National University

Economic Series

Issue 99

Засновано 1966 року

Харків – 2020

Вісник присвячений дослідженню актуальних проблем економічної науки та підприємництва в сучасних соціо-економічних системах.

Для науковців, викладачів, спеціалістів бізнес структур і державного управління, аспірантів і студентів економічних та інших спеціальностей.

Вісник є фаховим виданням у галузі економічних наук (наказом Міністерства освіти і науки України №409 від 17.03.2020 р. віднесено до категорії «Б»)

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 19 від 28 грудня 2020р.)

Редакційна колегія:

Меркулова Т.В. – головний редактор, доктор екон. наук, проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Глуценко О.В. – відп. секретар, доктор екон. наук, проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);

Беренда С.В. – к.е.н., доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Біткова Т.В. – к.е.н., доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Давидов О.І. – к.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Євтушенко В.А. – к.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Задорожний Г.В. – д.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Кононова К.Ю. – д.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Матвійчук А.В. – д.е.н., проф., ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана» (Київ, Україна);
Пуртов В.Ф. – к.е.н., доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Соболєв В.М. – д.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Соколовська З.М. – д.е.н., проф., ОНПУ (Одеса, Україна);
Ставицький А.В. – д.е.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Київ, Україна);
Хмельков А.В. – кандидат наук з держ. управління, доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Янцевич А.А. – д.фіз.-мат.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Александр Січінава – д.е.н., проф., Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія);
Вікторія Вернон – к.е.н., доц., коледж Державного університету Нью-Йорка (Нью-Йорк, США)
Павел Староста – доктор наук, професор (факультет економіки та соціології), Лодзький Університет (Лодзь, Польща);
Тітомир О.С. – технічний секретар, ст. викладач, ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна).

Адреса редколегії:

вул. Мironosytskaya, 1, 61002, м. Харків, Україна
економічний факультет
Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна
Тел. (057) 707 51 94, (057) 706 13 96,
ec-science@karazin.ua
<http://periodicals.karazin.ua/economy/index>

Статті пройшли рецензування методом «double-blind».

Свідцтво про державну реєстрацію KB № 22516-12416ПП від 26.12.2016

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2020

The bulletin is devoted to actual problems of economic science and entrepreneurship in modern socio-economic systems.

For researchers, teachers, employees of business structures and public administration, postgraduate student and students of economic and other specialties.

The bulletin is a specialized edition in the field of Economic Sciences, categorized as "B" (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409, 17.03.2020)

Approved for publication by the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol No. 19 from 28.12.2020)

Editorial board:

Merkulova T.V. – Chief Editor, D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine);
Hlushchenko O.V. – Executive Secretary, D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine);

Berenda S.V. – Ph.D.(Economics), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Bitkova T.V. – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Davydov O.I. – Ph.D. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Yevtushenko V.A. – Ph.D. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Zadorozhny G.V. – D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Kononova K.Y. – D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Matviichuk A.V. – D.Sc. (Economics), Prof., SHEI KNEU named after V. Hetman (Kyiv, Ukraine);
Purtov V.F. – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Sobolev V.M. – D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Sokolovska Z. M. – D.Sc. (Economics), Prof., ONPU (Odessa, Ukraine);
Stavytskyy A.V. – D.Sc. (Economics), Prof., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine);
Khmelkov A.V. – Ph.D. (Public Administration), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Yantsevich A.A. – D.Sc. (Mathematics and Physics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Alexander Sichinava – D.Sc. (Economics), Prof., Georgian Technical University (Tbilisi, Georgia)
Victoria Vernon – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., Empire State College of the State University of New York (New York, United States);
Pawel Starosta – Dr. hab., Prof. (Faculty of Economics and Sociology), University of Lodz (Lodz, Poland);
Titomyr O.S. – Technical Secretary, Senior Lecturer, V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine).

Address:

1 Mironosytskaya Str., Kharkiv, 61002, Ukraine
School of Economics
V. N. Karazin Kharkiv National University
Phone: (057) 707 51 94, (057) 706 13 96,
ec-science@karazin.ua
<http://periodicals.karazin.ua/economy/index>

Articles have been reviewed by double-blind method.

© V.N. Karazin Kharkiv National University, 2020

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- О.В. Носова, К.В. Павлов, Н.Р. Асадуліна, Т.Ю. Носова* 6
ФОРМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ
(англійською)
- В.М. Соболев, М.В. Соболева* 15
МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЧИННИК І ЗАСІБ
ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ В ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-
ІНСТИТУЦІЙНОМУ ВИМІРІ

МОДЕЛЮВАННЯ, ІМІТАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ Й УПРАВЛІННІ

- К.Ю. Кононова, Р.Р. Луценко* 30
ПРОТИЕПІДЕМІЧНІ ЗАХОДИ: АНАЛІЗ ДУМОК КОРИСТУВАЧІВ FB

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- Л.В. Барабаш* 43
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОВЕДІНКОВИХ ФІНАНСІВ ВНАСЛІДОК ЗМІНИ МОДЕЛЕЙ
ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ
- Т.В. Пономарьова, К.С. Гриневич* 50
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ
ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ІННОВАЦІЇ

- С.В. Войтко, А.М. Вишневська* 57
ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ У
КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ
- О.А. Сич* 66
РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІСТА
- С.О. Ткаченко, О.В. Головка* 74
РЕСУРСНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

- В.В. Гобела* 82
МІЖНАРОДНЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
(англійською)

СТУДЕНТСЬКІ СТУДІЇ

- Р.В. Ігнатенко* 92
ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТУ В
УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ОБЛАСНОГО БЮДЖЕТУ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)
- Агата Войчеховська* 103
ДЖЕРЕЛА МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВЛАШТУВАННЯ НА ОПЛАЧУВАНУ РОБОТУ
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ (англійською)
- В.Д. Бобров, А.В. Кім* 113
ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІН НА РИНКУ ОРЕНДИ ЖИТЛА З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДІВ
МАШИННОГО НАВЧАННЯ

ЮВІЛЕЇ ТА УРОЧИСТІ ПОДІЇ

- В.В. Глуценко, А.С. Глуценко* 121
ВІДОМИЙ ВЧЕНИЙ СВОГО ЧАСУ (ДО ЮВІЛЕЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ П.І. ВЕРБИ)

CONTENT**ECONOMIC THEORY**

<i>Olga Nosova, Konstantin Pavlov, Naila Asadullina, Tetiana Nosova</i>	6
FORMS OF THE ECONOMY DIGITALIZATION IN THE POST-SOVIET SPACE	
<i>Vladimir Soboliev, Mariya Sobolieva</i>	15
THE METHODOLOGY OF HISTORICAL AND ECONOMIC RESEARCH AS A FACTOR AND A MEAN OF DEMYTHOLOGIZING THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF ECONOMICS IN ITS ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL DIMENSION (in Ukrainian)	

**MODELLING, SIMULATION AND INFORMATION TECHNOLOGIES
IN ECONOMICS AND MANAGEMENT**

<i>Kateryna Kononova, Rostyslav Lutsenko</i>	30
ANTI-EPIDEMIC MEASURES: FB USERS' OPINION MINING (in Ukrainian)	

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

<i>Lesia Barabash</i>	43
TRANSFORMATION OF BEHAVIORAL FINANCE AS A RESULT OF CHANGES IN ECONOMIC BEHAVIOR MODELS (in Ukrainian)	
<i>Tatiana Ponomareva, Katerina Hrynevich</i>	50
PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE THE SIMPLIFIED TAXATION SYSTEM IN UKRAINE (in Ukrainian)	

MANAGEMENT AND INNOVATIONS

<i>Serhii Voitko, Anastasiia Vyshnevskia</i>	57
HIGH-TECH PRODUCTION AND INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF THE COUNTRY (in Ukrainian)	
<i>Olga Sych</i>	66
REVITALIZATION AS A COMPONENT OF URBAN STRATEGY (in Ukrainian)	
<i>Serhii Tkachenko, Olexandra Golovko</i>	74
RESOURCE COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE ECONOMIC POTENTIAL (in Ukrainian)	

INTERNATIONAL ECONOMICS

<i>Volodymyr Hobela</i>	82
INTERNATIONAL INSTITUTIONAL SUPPORT FOR ECONOMIC AND ECOLOGICAL SECURITY	

STUDIA STUDIOSUM

<i>Ruslana Ignatenko</i>	92
THE PRACTICE OF FORMATION OF THE REGIONAL BUDGET FINANCIAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL DECENTRALIZATION (ON THE EXAMPLE OF THE REGIONAL BUDGET OF THE ODESSA REGION) (in Ukrainian)	
<i>Agata Wojciechowska</i>	103
SOURCES OF STUDENTS' MOTIVATION TO TAKE UP PAID EMPLOYMENT DURING STUDYING	
<i>Vladyslav Bobrov, Andriy Kim</i>	113
FORECASTING PRICES IN THE RENTAL HOUSING MARKET WITH MACHINE LEARNING METHODS (in Ukrainian)	

ANNIVERSARIES AND CELEBRATIONS

<i>Viktor Glushchenko, Alla Glushchenko</i>	121
A FAMOUS SCIENTIST OF HIS TIME (TO THE BIRTHDAY ANNIVERSARY OF P.I.VERBA) (in Ukrainian)	

СОДЕРЖАНИЕ**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ**

О.В. Носова, К.В. Павлов, Н.Р. Асадуллина, Т.Ю. Носова 6
 ФОРМЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ
 (на английском)

В.М. Соболев, М.В. Соболева 15
 МЕТОДОЛОГИЯ ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ КАК ФАКТОР И
 СРЕДСТВО ДЕМИФОЛОГИЗАЦИИ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ
 В ЕЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ (на украинском)

**МОДЕЛИРОВАНИЕ, ИММИТАЦИЯ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
В ЭКОНОМИКЕ И УПРАВЛЕНИИ**

Е.Ю. Кононова, Р.Р. Луценко 30
 ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИЕ ПРЕДОСТОРОЖНОСТИ: АНАЛИЗ МНЕНИЙ
 ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ FB (на украинском)

ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Л.В. Барабаш 43
 ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ФИНАНСОВ В РЕЗУЛЬТАТЕ ИЗМЕНЕНИЯ
 МОДЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ (на украинском)

Т.В. Пономарева, Е.С. Гриневич 50
 ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРОЩЕННОЙ СИСТЕМЫ
 НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ (на украинском)

МЕНЕДЖМЕНТ И ИННОВАЦИИ

С.В. Войтко, А.М. Вишневецка 57
 ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОЕ ПРОИЗВОДСТВО И ИННОВАЦИОННАЯ
 ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
 СТРАНЫ (на украинском)

О.А. Сыч 66
 РЕВИТАЛИЗАЦИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ГОРОДА
 (на украинском)

С.А. Ткаченко, А.В. Головки 74
 РЕСУРСНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
 ПРЕДПРИЯТИЯ (на украинском)

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭКОНОМИКА

В.В. Гобела 82
 МЕЖДУНАРОДНОЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГО-
 ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (на английском)

СТУДЕНЧЕСКИЕ СТУДИИ

Р.В. Игнатенко 92
 ПРАКТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ РЕГИОНАЛЬНОГО
 БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ
 ОБЛАСТНОГО БЮДЖЕТА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ) (на украинском)

Агата Войчеховская 103
 ИСТОЧНИКИ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К УСТРОЙСТВУ НА ОПЛАЧИВАЕМУЮ
 РАБОТУ ВО ВРЕМЯ ОБУЧЕНИЯ (на английском)

В.Д. Бобров, А.В. Ким 113
 ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЦЕН НА РЫНКЕ АРЕНДЫ ЖИЛЬЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
 МЕТОДОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ (на украинском)

ЮБИЛЕИ И ТОРЖЕСТВА

В.В. Глущенко, А.С. Глущенко 121
 ИЗВЕСТНЫЙ УЧЕНЫЙ СВОЕГО ВРЕМЕНИ (К ЮБИЛЕЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
 П.И. ВЕРБЫ) (на украинском)

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

UDC 330.336

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-01

Olga Nosova

D.Sc.(Economics), Professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: olgano59@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5638-6294>**Konstantin Pavlov**

D.Sc.(Economics), Professor

Polotsk State University

29 Blokhin Str., 211440, Novopolotsk, Vitebsk region, Belarus

E-mail: kvp_ruk@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2583-9593>**Naila Asadullina**

Ph.D.(Economics), Associate Professor

Tashkent Branch of the Plekhanov Russian University of Economics

3 Shahriobod Str., 100164, Tashkent, Uzbekistan

E-mail: rasadullina@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7022-3638>**Tetiana Nosova**

Ph.D.(Economics), Associate Professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: tasya.n@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1757-4505>

FORMS OF THE ECONOMY DIGITALIZATION IN THE POST-SOVIET SPACE

The article reveals the role and features of digitalization in economy as an objective prerequisite for the innovative development of the country's economic system. It examines and determines pros and cons of the digital economy in the countries of the post-Soviet space. Digitization in a narrow sense and in a broad sense defined. The perspectives of the next phase of digitalization proposed as essential to Central and Eastern Europe as it is to the future prosperity and competitiveness of countries around the world. The features of digital information presentation, the background, implementation and consequences of digitalization are considered. The analysis of the relationship between the concepts of "digitization", "digitalization", "digital economy", "digital transformation" is carried out on the basis of specific features studying of these categories as a process, an application and an implementation of its' results for business models construction. The advanced experience in the digitalization development in a number of post-Soviet countries has been considered. The forms and methods of assessing the degree of digitalization coverage in certain countries are considered on the example of Ukraine and Uzbekistan for obtaining new opportunities of digital technologies usage in business, the creation of information technology platforms, new values, benefits, and virtual services' provision. The priority areas for the development of information and computer technologies and the establishment of a modern digital economy presented. It was proposed to intensify cooperation between IT companies of the countries in such areas as media content, e-commerce, e-government, digital banking technologies, experience exchange, innovation centers development, management of technology parks and the development of technological infrastructure. The important role of private business in stimulating the use of the results of the digital economy pointed out.

Keywords: digitalization, socio-economic development, information, digital format.

JEL Classification: D89, O30, O31.

Statement of the problem. With rapid technological advances, new technologies have emerged to store, process and transfer "mega giant" volumes of information. This was the basis for the transition of the real economy to a digital economy. Digital reporting creates a specific product (or

service). The transition from the real economy to the digital economy was made possible by the introduction of modern telecommunications (high-speed Internet based on 4G and 5G, high-speed fiber-optic high-throughput lines), which is the technical basis of the digital economy. The main manifestations of the digital economy are the emergence of digital products, digital services, electronic money, electronic trading platforms, electronic banking, i.e. all the elements of commerce that ensure the transition from real to digital commerce.

The modern stage of world economic and social development is characterized by the use of technological capabilities of information databases, the accumulation of large volumes of transmitted information, and the recording and analysis of business processes. Digitalization is seen as a process based on digital information and communication technologies aimed at increasing the efficiency of public production, maintaining a steady rate of economic growth in order to improve the well-being and quality of life of the population. Digital reporting creates a specific product (or service) as well. Providing citizens with access to the use of this product (service) in various socio-economic activities increases the efficiency of the economy. Scientific and educational activities, in the field of health care and in the organization of medical assistance, and in the organization of effective business management and control, legal services, in the field of advertising, i.e. the creation of e-government (or public document circulation) improve the quality of life.

Studying the characteristics of digitization includes the disclosure of the essence of digitization, the features of digital presentation of information, prerequisites and possible positive effects of digitization in post-Soviet countries. Reconciling the concepts of "digitization", "digitalization", "digital economy", "digital transformation", "digital form of data presentation" aims to create business models. The expansion of methods for estimating the digital coverage of individual countries provides new possibilities for the application of digital technologies in business and the creation of new values, determining the virtual source of profits generated by their activities.

Analysis of recent studies and publications. Digitization in a narrow sense refers to the transformation of digital information, which in most cases reduces costs, gives new opportunities etc. A large number of specific transformations of information into a digital form have such significant positive consequences that lead to the use of the term digitization in a broad sense (Sologubova, 2019). Digitization of information is seen as a method of improving different private aspects of life. V. Halin & G. Chernova studied the impact of the diffusion of socio-economic processes on social development. By digitization in a broad sense, the current worldwide trend of the economy and society development, stimulates efficient development of the economy, improves the quality of life of the population (Khalin & Chernova, 2018).

Digitization in a broad sense can only be considered as a trend of effective world development if the digital transformation of information meets the following requirements. It encompasses production, business, science, the social sphere and the citizens' ordinary life, and is accompanied by the efficient use of its results. Its outcomes are available to users of the reformed information, and its benefits are used not only by specialists but also by ordinary citizens; users of digital information have the skills to work with it.

Digitization makes it possible to create complete technological environments «habitats» (ecosystems, information platforms), within which a user can create for himself environments, including technological, instrumental, methodical, documentary, partner, as well as large databases of personnel, technical, material, financial, marketing data for solving entire classes of problems. V. Lipov points to the great potential of information platforms comparable in their mobility to financial corporations. The used databases have the following features. They are easily replenished, restructured, and used according to the updated continuously needs of different consumer groups, regardless of their location (Lipov, 2020).

Digital innovations reflect the nature, process and outcome of innovation, as well as the long-term and short-term social, economic, and cultural impacts of their offerings (Nambisan et al., 2020). They are realized through the application of the following types of strategies:

- development of a new technology strategy in the existing business context;
- selection and implementation of new software or platform;
- evolutionary transition from analog to digital processes as the basic forms.

To maintain their competitive position in the global digital market, firms also need to develop and implement digital innovations, which transform into a number of advantages.

These include optimized business processes resulting from automated financing and risk management of transactions for large institutions, Saas (Software as a Service) and other integrated technology solutions; digital solutions that reduce costs, increase profitability and increase income. The use of digital innovations by the companies interested in their development offers additional competitive advantages. Possible disadvantages consist of the possibility of damaging the company's core activities as a result of the increase in cybercrime, delays in the use of the latest information technologies, insufficient funding for R&D in the country.

Structured representation of digital economy competences identifies the needs of organizations and citizens for new competencies for economic activity, and is used to find approaches to effectively manage their formation and training (Dneprovskaya, 2019). The characteristics of the information provided in the digital form include:

- the possibility of using a variety of physical principles for presentation, recording and transmission of information, including the ability to encrypt a message, transmit it in such a form and then decrypt it again;
- the possibility of transmitting information using different physical media;
- copying and disseminating information without losing its accuracy;
- multiplying the density of its recording and transmission speed, as well as «incompetence» and «non-exclusiveness» of it at consumption.

Creating digital technologies is more efficient than analogue ones (Halin & Chernova, 2018). Novak et al. (2018) argue that the share of digitalization within the overall economy across Central East Europe also approaches that of larger European Union countries. It has been growing at higher rates. These strengths are complemented by high-quality digital infrastructure and an emerging digital ecosystem with successful companies, large and small, that compete locally and globally. Adapting to, and capitalizing on, the next phase of digitalization will be as essential to Central and Eastern Europe as it is to the future prosperity and competitiveness of the countries around the world. Authors consider that the next phase will be driven by big data, the Internet of Things (IoT), and artificial intelligence (AI). As these technologies continue to permeate different sectors in a horizontal fashion, they promise significant productivity gains that hold the largest potential for future growth in Central and Eastern Europe. McKinsey & Company estimate conservatively that existing IoT solutions alone could contribute to up to €160 billion in GDP gains across Central East Europe by 2025 (Novak et al., 2018).

Research methodology. The study of the forms of the digital economy is carried out on the basis of the method of analysis and synthesis in studying the relationship between the concepts of «digitization», «digitalization», «digital economy», «digital transformation». A comparative method for examining the advantages and disadvantages of information technology are applied.

The purpose of this article is to define the role, characteristics and results of the introduction of the digital economy in the post-Soviet countries. Special properties of digital information have led to the emergence of a completely new scientific direction – «digital economics», which comprises mathematical methods and models based on the digital format of information presentation and its properties stemming from it. It is quite natural for digital economy to be understood as an economy whose main trend of efficient development is digital (Sologubova, 2019). This definition highlights the main feature of digital economy – the impact of progress on digital innovation. It should be noted that there exist many definitions of the concept of «digital economy», underlining different aspects of the impact of digitization on the national economy, such as the use of innovative information and communication technologies (ICT).

Scientists emphasize various digital effects on the ICT; Internet, mobile and sensor networks, online work opportunities; electronic workflow, modern electronic communications, information recording, and storage; new business development models, new markets and new customers, etc. Examples for application of digitalization are technologies used in logistics, geotechnical engineering, modern banking technology, information security technology, etc. and others.

Digital transformation is seen as a process of transforming business strategies, models, operations, products, marketing and management approaches using digital technologies (Androsova & General, 2020). A comparison of digital economy definitions shows that each notion distinguishes some specific features. A summary of the most important of them points to the following:

- it is a system of social and economic relations based on the use of digital technologies to change the business model of development and to increase the competitiveness of the economy;
- it expresses the modern paradigm of accelerated economic development, in which increasing competitiveness and efficiency becomes a necessity;
- it characterizes the current stage of the evolution of the socio-economic and productive model of society;
- it covers public life, production, business, science, management, households and individuals;
- it reflects the specificity of a new technological generation – the use of big volumes of data generated in a wide variety of information systems and processed to extract useful information from them;
- it is aimed at creating new industries, business models, management models, new markets and new consumers for profit.

Digital transformation involves a shift from analog interaction and analog media to electronic interaction using modern electronic means. It applies the active use of innovative digital information and communication technologies, modern electronic communication channels, electronic workflows and electronic means of recording processing, storage and transfer of information. The use of the latest mathematical methods and models of information processing based on the digital form of its presentation and the properties of digital information creates the advantages for information transfer.

Generally available online through platforms such as the Internet, mobile and sensor networks (Gorelov, 2019).

European Union countries develop digitalization of services at intermedia level. They comprise electronic identity cards, digital identity to use public services, online payments to personal account, digital invoice, residential citizen central database, flow cash of public expenditure and etc. The European Commission proposes an ambitious reform of digital space, a comprehensive set of new rules for all digital services, including social media, online market places, and other online platforms that operate in the European Union: the Digital Services Act and the Digital Markets Act in December 2020. This proposed reform aims to stimulate integration among platforms, create competences to manage integration and digital networking, protect consumers and their fundamental rights online, and lead to fairer and more open digital markets for everyone.

Presentation of the basic material. The following definitions of digital economy officially are adopted at the governmental level in a number of post-Soviet countries, e.g. in Uzbekistan and Ukraine.

Digital economy defines economic activity in which digital data is a key factor of production. Processing of large volumes and using the results of the analysis which, in comparison with traditional forms of management, makes it possible to substantially increase the efficiency of different types of production, technologies, equipment, storage, sale, delivery of goods and services (Khalin, 2019).

Digital economy is an economic activity where digital data is a key factor in production. It promotes the creation of an information space that takes into account the needs of citizens and society to obtain high quality and reliable information and the development of information infrastructure of the Republic of Uzbekistan. It promotes the use of information and telecommunications technologies, as well as the formation of a new technological base for the social and economic sphere (Gorelov, 2019).

Comparison of the concepts of «digitization» and «digital economy» shows that digitization is the basis of the digital economy, which determines the direction of the global development of the economy and society. It defines the main modern trend in the economy and society, based on the transition to a digital format of information presenting, thus stimulating the availability and reliability of big data storage and transmission. Digitization contributes to the consistent improvement of all business processes in the economy and related social spheres. Progress in digital form application includes increasing the speed of interchange, accessibility and security of information, as well as increasing the role of the automation as a basis for digitization.

The requirements of digitization as the current trend in the economy and society, and thus in improving their development efficiency, are demonstrated to some extent by the existence of the prerequisites of digitization at the macro, meso- and micro-levels. Therefore, it is the task of the state

to create favorable conditions for digitization and to provide opportunities for their fulfillment (Khalin & Chernova, 2018).

In Ukraine digital economy provides the use of information technologies, creation of new products, values and properties, and is the basis for the acquisition of competitive advantages in most markets. Governments in the post-Soviet area are taking large-scale measures to develop digital economy, introducing electronic document circulation systems, developing electronic payments and improving legal and regulatory framework for e-commerce.

Digital economy uses information technology platforms and is developing at an accelerated pace, which necessitates the creation of new models of such platforms (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan, 2018).

In the near future, it is planned to develop the National Concept of the Digital Economy, envisaging the renewal of all spheres of the economy based on digital technologies, and on this basis to implement the program «Digital Uzbekistan -2030». Digital economy would allow gross domestic product to grow by at least 30 % and would drastically reduce corruption. This is confirmed by analytical studies of authoritative international organizations (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan, 2018).

The use of information technology ensures the transformation of the production system, the creation of new business models, and the stimulation of increased productivity. The Government of Ukraine and the EU signed a new Program of Support for E-government and Digital Economy in Ukraine for €25 million. The target (accelerated) scenario of the transition of Ukrainian economy over a period of 5-10 years to a significant share of digital economy (up to 65 %) could bring Ukraine's nominal GDP to 1 trillion in 2030. US Dollars (Ukraine 2030, 2019).

The creation of online public services portal "Action" has become the most popular government measures in the field of digital environment development in Ukraine. The goal of the Ministry of Digital Transformation is to use the portal for 100 % of digitizing services provided by the state until 2024. Citizens can already get a significant number of public services on the portal online and carry out online registration of various types of certificates, licenses, permits, benefits, lawsuits, as well as obtain other online services, etc. E-Health electronic health care system started functioning due to the medical reform in Ukraine in 2018. This system helps patients receive quality medical services and helps doctors to provide them. In addition, the effectiveness of public funds allocated to health care, spending of medical inventories and services are controlled (Digital transformations in Ukraine, 2020).

Digital economy advantages are lower costs of providing services, the development of e-commerce and the promotion of foreign capital inflows. International experts estimate that if developing countries, such as Uzbekistan, reach the Internet diffusion level of developed markets, their long-term productivity will increase by 25 %. Uzbekistan has all the conditions to take advantage of dynamic digital economy. This Republic is the most populous country in the Central Asian region, with a significant young and well-educated labour force.

At present, Uzbekistan employs about 29,000 people in information and communication technologies (ICT), working in 1,400 enterprises, whose total contribution to GDP is 2.2 %. The gradual opening of the sector already allows citizens of the country to receive Internet services and businesses to benefit from digital economy (Information Agency of the Republic of Uzbekistan, 2019).

In Ukraine it would be appropriate to highlight innovation as a national priority. This should be achieved not only through government support to selected knowledge-based sectors and industries, but also through the creation of incentives for innovation and entry into new markets by economic actors that stimulate the creation and development of innovative clusters (Nosova, 2019).

In the rating of the best 25 Ukrainian companies, which are the leaders in the introduction of digital technologies, the publication "The Power of Money" has allocated large private and state companies, as well as the Ministry of Digital Transformation. The list included "Naftogaz", "Kyivstar", "Ukravto", "Darnitsa", "Kernel", "TIS", Koslin Group, EPAM, as well as banks "Ukrgazbank" and PUMB (The best companies of Ukraine are named, 2019).

The priority areas for the development of information and computer technologies and the establishment of modern digital economy are:

- modernization of information and communication technologies, taking into account global and local advances in nanotechnology, genetic engineering, NBIC convergence (the ongoing

unification of nanotechnology, biotechnology, information technologies and cognitive science), information and biotechnologies oriented towards the development of artificial intelligence;

- invention of modern multi-component materials based on the achievements of photonics, robotics and optoelectronics;
- combating cybercrime, strengthening information security in the Internet;
- legal regulation of citizens' free access to information and economic and state security;
- development of freelance capabilities;
- regulation and support of the digital economy in all the sectors of the economy.

At present time, most of the post-Soviet countries are in the process of digital transformation. Priority areas for digital transformation include the following:

- modernization of the system of education and professional training of IT-personnel through improvement of educational infrastructure and creation of the branches of the leading foreign universities in the sphere of IT. Specialists account for about 1 % of the total employed population of the country. This figure is expected to rise to 2.5–3 % over the next five years, corresponding to the world average;

- introduction of IT start-up support mechanisms, including the creation of technology parks, attraction of venture capital, organization of business accelerators and incubators. 300 IT companies in Uzbekistan now use Mirzo Ulugbek Innovation Center. The current target is to increase the share of IT sector in GDP to 4 % and increase IT exports 10 times in the next few years;

- ensuring the development of information and communication infrastructure. By the end of 2020, the capacity of the international Internet link has increased by 10 times, more than 2,300 km of fiber-optic links were completed and more than 2,000 fourth-generation base stations were installed.

Improvement of public e-services includes the introduction of technologies of smart and safe cities (smart cities) in Uzbekistan regions. These are processing big data, application of Internet, intelligent video surveillance and monitoring systems in public places.

Conclusion. The article examines the role, features and results of the introduction of digital economy in the post-Soviet countries. The analysis of the relationships of concepts «digitization», «digitalization», «digital economy» and «digital transformation» on the basis of the study of specific characteristics of the data categories such as a process, application and realization of its results was carried out.

The value of accelerating digital transformation of the economy due to close international cooperation among countries through the use of information technology platforms was pointed out. The best practices of digital engineering and the development of information technology in a number of post-Soviet countries was investigated.

The analysis allowed to summarize the forms and methods used to assess the “digitalization” of certain countries, e.g. of Ukraine and Uzbekistan in order to obtain new opportunities for the use of digital technologies, the creation of technology platforms, new values and benefits, providing virtual services. It is proposed to increase state expenditure on R&D, expansion of IT services to all the sectors of the economy, creation of digital economy infrastructure. The important role of private business with strong entrepreneurial and innovative approach with state support for the development of digital economy infrastructure was pointed out.

References

1. Sologubova, G. S. (2019). *Components of digital transformation: monograph*. Moscow: Yurayt Publishing House. Retrieved from <https://biblio-online.ru/book/sostavlyayuschie-cifrovoy-transformacii-445006>. (in Russian)
2. Androsova, I.V., Generalova, A.V. (2020). Digitalization of textile industry enterprises using big data analysis methods. In A.V. Generalova (Eds.) *Analytical tools of commercial organizations in an innovative economy: a collection of scientific papers of the round table dedicated to the anniversary year of the Russian State University named after A.N. Kosygin* (May 14, 2020). Moscow: FGBOU VO "RSU im. A.N. Kosygin", 18-22. (in Russian)
3. Khalin, V. G., Chernova, G. V. (2018). Digitalization and its impact on the Russian economy and society: advantages, challenges, threats and risks. *Power and Economics*, 10, 45-64. doi: <https://doi.org/10.22394/1726-1139-2018-10-46-63>. (in Russian)

4. Lipov, V. (2020). "Sexy but Poor": Information Platforms and the Paradox of Openness in the Digital Economy. *Philosophy of Economy. Almanac of the Center for Social Sciences and the Faculty of Economics of Moscow State University named after M.V. Lomonosov*, 3(129), 152-167. (in Russian)
5. Nambisan S., Lyyiten, K., & Yoo, Y. (Eds.). (2020). *Handbook of Digital Innovation*. Edward Elgar Publishing. doi: <https://doi.org/10.4337/9781788119986>.
6. Dneprovskaya, N.V. (2020). A method for researching the competencies of subjects of the digital economy. *Open Education*, 24(1), 4-12. doi: <http://dx.doi.org/10.21686/1818-4243-2020-1-4-12>. (in Russian)
7. Gorelov, N. A., Korableva, O. N. (2019). *Development of information society: digital economy: studies. Handbook for universities*. Moscow: Yurayt Publishing House. Retrieved from <https://biblio-online.ru/book/razvitie-informacionnogo-obschestva-cifrovaya-ekonomika-429156>. (in Russian)
8. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated 03.07.2018 no. PP-3832 "On measures for the development of the digital economy in the Republic of Uzbekistan". Retrieved from <https://buxgalter.uz>.
9. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan Mirziyoyev Oliy Majlis dated 28.12.2018. (2018). People's word. December 29. Retrieved from <https://nrm.uz/https://nrm.uz/>.
10. Information Agency of the Republic of Uzbekistan. (2019). Retrieved from <https://regnum.ru/>.
11. Nosova, O.V. (2019). The development of economic science in the context of innovative changes. *Economic and financial mechanisms of innovative development of the digital economy: collection of scientific articles*. Art. At 2 o'clock, Part 2. / under scientific. In. V.V. Puzikova, M.L. Zelenkevich - part 2 (Eds.). Minsk: Institute of Business BSU, 8-15. Retrieved from <http://elib.bsu.by/handle/123456789/236327>. (in Russian)
12. Named the best companies in Ukraine in the field of digitalization. (2019). Retrieved from <https://delo.ua/business/nazvany-luchshie-kompanii-ukrainy-v-sfere-didzhi-369282/>.
13. Digital transformations in Ukraine: whether domestic institutional conditions for external calls and European agenda? (2020). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1jOQsfLI0u4IVLWBlj_ymgTe8YOOD8U_p5/view?fbclid=IwAR1qu1r2P4b9Fx4AbfH5nMAh5DVStiAgsTBWOCtdfh7DKqd527wuo-Ea-c8.
14. Novak J. et al. (2018). *The rise of Digital Challengers*. McKinsey & Company. Retrieved from https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/McKinsey%20CEE%20report_The%20Rise%20of%20Digital%20Challengers.pdf.

Література

1. Сологубова Г. С. Составляющие цифровой трансформации: монография. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 147 с. URL: <https://biblio-online.ru/book/sostavlyayuschie-cifrovoy-transformacii-445006>.
2. Андросова И. В., Генералова А. В. Диджитализация предприятий текстильной промышленности с помощью методов анализа больших данных. *Аналитические инструменты коммерческих организаций в инновационной экономике: сборник научных трудов круглого стола, посвященного юбилейному году РГУ им. А.Н. Косыгина (14 мая 2020 г.) / под ред. А.В. Генераловой*. Москва: ФГБОУ ВО «РГУ им. А.Н. Косыгина», 2020. С. 18–22.
3. Халин Г.В., Чернова В.Г. Цифровизация и ее влияние на российскую экономику и общество: преимущества, вызовы, угрозы и риски. *Власть и экономика*. 2018. № 10. С. 45–64. DOI: <https://doi.org/10.22394/1726-1139-2018-10-46-63>.
4. Липов В. «Сексуальный, но бедный»: информационные платформы и парадокс открытости в цифровой экономике. *Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова*. 2020. № 3 (129). С. 152–167.
5. Nambisan S., Lyyiten K., Yoo Y. *Handbook of Digital Innovation*. For Eds. Satish Nambisan, Kalle Lyytinen, Youngjin Yoo. Edward Elgar Publishing, 2020. 320 p. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781788119986>.
6. Днепроvская Н.В. Метод исследования компетенций субъектов цифровой экономики. *Открытое образование*. 2020. Т. 24. № 1. С. 4–12. DOI: <http://dx.doi.org/10.21686/1818-4243-2020-1-4-12>.
7. Горелов Н. А., Кораблева О. Н. Развитие информационного общества: цифровая экономика: учеб. пособие для вузов. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 241 с. URL: <https://biblio-online.ru/book/razvitie-informacionnogo-obschestva-cifrovaya-ekonomika-429156>.
8. Постановление Президента Республики Узбекистан от 03.07.2018 г. № ПП-3832 «О мерах по развитию цифровой экономики в Республике Узбекистан». URL: <https://buxgalter.uz>.
9. Послание Президента Республики Узбекистан Ш. Мирзиёева Олий Мажлису от 28.12.2018 г. «Народное слово», 29 декабря 2018 г. URL: <https://nrm.uz/>.
10. Информационное агентство Республики Узбекистан. 2019. URL: <https://regnum.ru/>.

11. Носова О.В. Развитие экономической науки в условиях инновационных изменений. *Экономические и финансовые механизмы инновационного развития цифровой экономики*: сб. науч. ст. В 2 ч. Ч.2. / под науч. ред. В.В. Пузикова, М.Л. Зеленкевич. – часть 2. Минск: Институт Бизнеса БГУ, 2019. С.8–15. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/236327>.

12. Названы лучшие компании Украины в сфере диджитализации. 2019. URL: <https://delo.ua/business/nazvany-luchshie-kompanii-ukrainy-v-sfere-didzhi-369282/>.

13. Цифрові трансформації в Україні: чи відповідають вітчизняні інституційні умови зовнішнім викликам та європейському порядку денному? URL: https://drive.google.com/file/d/1jOQsfLI0u4iVLWBjI_ymgTe8YOOD8Up5/view?fbclid=IwAR1qu1r2P4b9F4AbfH5nMAh5DVStiAgsTBWOCtdfh7DKqd527wu0-Ea-c8.

14. Novak J. et al. The rise of Digital Challengers. McKinsey & Company. 2018. 94 p. URL: https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/McKinsey%20CEE%20Report_The%20Rise%20of%20Digital%20Challengers.pdf.

О.В. Носова

доктор економічних наук, професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
E-mail: olgano59@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5638-6294>

К.В. Павлов

доктор економічних наук, професор
Полоцький державний університет
вул. Блохіна, 29, м. Новополицьк, Вітебська обл., 211440, Республіка Білорусь
E-mail: kvp_ruk@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2583-9593>

Н.Р. Асадуліна

кандидат економічних наук, доцент
Ташкентська філія РЕУ ім. В.Н. Плеханова
вул. Шахріобод, 3, м.Ташкент, 100164, Республіка Узбекистан
E-mail: rasadullina@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7022-3638>

Т.Ю. Носова

кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
E-mail: tasya.n@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1757-4505>

ФОРМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті розкриваються роль і особливості цифровізації економіки, що є об'єктивною передумовою інноваційного розвитку економічної системи держави, а також досліджуються результати і визначаються перспективи впровадження цифрової економіки в країнах на пострадянському просторі. Цифровізація розглянута у вузькому значенні та у широкому розумінні. Спрогнозовано перспективи наступного етапу цифровізації для Центральної та Східної Європи, а також для майбутнього процвітання та конкурентоспроможності країн у всьому світі. Розглянуто особливості цифрового подання інформації, передумови, реалізація та наслідки цифровізації. Проведено аналіз співвідношення понять "оцифровка", "цифровізація", "цифрова економіка", "цифрова трансформація" на основі вивчення специфічних особливостей даних категорій як процесу, застосування і реалізації його результатів при побудові бізнес-моделей. Вивчено передовий досвід розвитку цифровізації в ряді країн пострадянського простору. Розглянуто форми та методи оцінки ступеня охоплення цифровою економікою окремих країн на прикладі України та Узбекистану для отримання нових можливостей застосування цифрових технологій в бізнесі, створення інформаційно-технологічних платформ, нових цінностей, благ, надання віртуальних послуг. Представлені пріоритетні напрямки розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій та становлення сучасної цифрової економіки. Запропоновано активізувати співпрацю ІТ-компаній країн за такими напрямками, як медіа-контент, електронна комерція, електронний уряд, цифрові банківські технології, обмін досвідом, розвиток інноваційних центрів, управління технопарками і розвиток технологічної інфраструктури. Зазначено на важливу роль приватного бізнесу для стимулювання використання результатів цифрової економіки.

Ключові слова: цифровізація, соціально-економічний розвиток, інформація, цифровий формат.

JEL Classification: D89, O30, O31.

О.В. Носова

доктор экономических наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина
E-mail: olgano59@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5638-6294>

К.В. Павлов

доктор экономических наук, профессор
Полоцкий государственный университет
ул. Блохина, 29, г. Новополоцк, Витебская обл., 211440, Республика Беларусь
E-mail: kvp_ruk@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2583-9593>

Н.Р. Асадуллина

кандидат экономических наук, доцент
Ташкентский филиал РЭУ им. Г. В. Плеханова
ул. Шахрибод, 3, г.Ташкент, 100164, Республика Узбекистан
E-mail: rasadullina@mail.ru, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7022-3638>

Т.Ю. Носова

кандидат экономических наук, доцент
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина
E-mail: tasya.n@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1757-4505>

ФОРМЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье раскрываются роль и особенности цифровизации экономики, которая является объективной предпосылкой инновационного развития экономической системы государства, а также исследуются результаты и определяются перспективы внедрения цифровой экономики в странах на постсоветском пространстве. Цифровизация рассмотрена в узком смысле и в широком смысле. Спрогнозированы перспективы следующего этапа цифровизации для Центральной и Восточной Европы, а также для будущего процветания и конкурентоспособности стран во всем мире. Рассмотрены особенности цифрового представления информации, предпосылки, реализация и последствия цифровизации. Проведен анализ соотношения понятий "оцифровка", "цифровизация", "цифровая экономика", "цифровая трансформация" на основе изучения специфических особенностей данных категорий как процесса, применения и реализации его результатов при построении бизнес-моделей. Изучено передовой опыт развития цифровизации в ряде стран постсоветского пространства. Рассмотрены формы и методы оценки степени охвата цифровой экономикой отдельных стран на примере Украины и Узбекистана для получения новых возможностей применения цифровых технологий в бизнесе, создание информационно-технологических платформ, новых ценностей, благ, предоставление виртуальных услуг. Представленные приоритетные направления развития информационно-компьютерных технологий и становления современной цифровой экономики. Предложено активизировать сотрудничество IT-компаний стран по таким направлениям, как медиа-контент, электронная коммерция, электронное правительство, цифровые банковские технологии, обмен опытом, развитие инновационных центров, управления технопарками и развитие технологической инфраструктуры. Указано на важную роль частного бизнеса для стимулирования использования результатов цифровой экономики.

Ключевые слова: цифровизация, социально-экономическое развитие, информация, цифровой формат.

JEL Classification: D89, O30, O31.

УДК 303.732.4

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-02

В.М. Соболев

доктор економічних наук, професор

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3043-0901>**М.В. Соболева**

кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6090-1818>**МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЧИННИК І ЗАСІБ
ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ В ЇЇ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНОМУ ВИМІРІ**

У статті розкрито сучасні принципи дослідження історії розвитку економічної науки з позицій інституціональної економічної теорії (єдність логічного та історичного підходів, об'єктивного та суб'єктивного, формального та реального аналізу, застосування нарративного дискурсу). Показано, що історія економічних ідей тісно пов'язана з історією економічних подій, а дійсно наукове відображення обох процесів у їх суперечливому поєднанні найбільш повно може бути забезпечене шляхом виділення відносно автономних рівнів аналізу (історія життя певних особистостей; історія розвитку організацій, в яких здійснювали свою наукову, педагогічну та практичну діяльність ці особистості, та відповідних структурних підрозділів цих організацій; історія розвитку держав (місцевостей), на території яких знаходились ці організації та/або перебували ці особистості) у різні періоди) з наступним поєднанням результатів цього аналізу та відповідними узагальненнями. Продемонстровано можливість використання запропонованих принципів для розв'язання дискусійних питань історико-економічного змісту (спадкоємність наукових шкіл, прив'язка відомих імен до певних ЗВО, історичне правонаступництво ЗВО та їхніх структурних підрозділів) на прикладі конкретних особистостей – відомих вчених-економістів, структурних підрозділів ЗВО, пов'язаних з економічною наукою, і ЗВО, до складу яких входили ці структурні підрозділи. Обґрунтовано висновок, щоспособи доведення правомірності тих чи інших трактувань історико-економічного процесу мають бути адекватними і спиратись на усю доступну сукупність історичних фактів та документів, з урахуванням контексту відповідної історичної епохи. Підкреслено, що застосування запропонованих принципів на виділених рівнях дослідження здатне убезпечити від помилкових уявлень щодо реальної історії економіки та економічної думки та/або від свідомих її фальсифікацій.

Ключові слова: економіка, історія, методологія, інститути, міфологізація.

JEL Classification: B25, B31, B41, I23, N34.

Актуальність теми. Діджиталізація, яка охопила усі сфери суспільного життя, включаючи таку його форму, як наукова діяльність, створює небачені раніше можливості для наукової діяльності завдяки цифровим технологіям, які не тільки забезпечують надійну фіксацію необмеженої кількості фактів, явищ і процесів буття сучасної світової спільноти у будь-якій точці земної кулі, але й їх гарантоване зберігання без обмеження термінів давності.

Одночасно з діджиталізацією розгортаються процеси наростаючої віртуалізації людських комунікацій та поступового заміщення реальних людських контактів їхнім сурогатом у вигляді мережових взаємодій через посередництво гаджетів. Негативним наслідком цього стає виникнення і неконтрольоване розповсюдження технологій маніпулювання суспільною свідомістю.

Поєднання двох вищезазначених глобальних тенденцій – діджиталізації та віртуалізації – супроводжується вельми неоднозначними та взаємно суперечливими наслідками, залежно від того, яким є баланс плюсів та мінусів кожної з них окремо та їх спільного впливу у певній сфері людської активності. Конкретних варіантів може бути безліч, і детальний їх аналіз не входить

до мети і завдань даної статті. Зазначимо у зв'язку з цим лише те, що одним з найбільш екзотичних є варіант, коли, навіть за умов наявності вільного доступу до усієї інформації з якогось питання (завдяки діджиталізації) багато людей віддають перевагу маніпулятивним інтерпретаціям цієї інформації, ігноруючи або навіть доволі агресивно відкидаючи більш адекватні інтерпретації.

Але, якщо такі парадокси є доволі розповсюдженими в умовах доступності відповідних відомостей щодо сьогодишнього життя, то можна уявити собі, наскільки розширюються можливості формування спотворених уявлень про життя минуле, коли ми не маємо повних відомостей про відповідні події. Йдеться навіть не про свідомі маніпуляції з очевидними фактами, які зафіксовані у тих чи інших документах, а просто про наявність умов для неупередженого їх трактування цих фактів внаслідок того, що неможливо перенестись у минуле і побачити його очима очевидців, позиції яких у той чи інший момент у минулому були протилежними, що не могло не відбиватись і на змісті того чи іншого документу минулої епохи.

Огляд останніх джерел. Ми звертаємо увагу на ці моменти тому, що саме сьогодні, коли сучасна наука отримала нові, дуже ефективні засоби пізнання оточуючого нас світу, одночасно породивши багатоваріантність наукової картини цього світу, особливої важливості набуває питання щодо засобів зменшення ризиків формування викривленої картини минулого або навіть маніпулятивних його трактувань через застосування сучасних маніпулятивних технологій. Це стосується, перш за все, історії розвитку самої науки, у даному випадку економічної.

Одним з таких засобів і є коректне застосування потенціалу історико-економічної методології. Але в межах теми цієї статті неможливо надати скільки-небудь повний огляд методологічних надбань історико-економічної науки. Відзначимо лише, що до їх кола треба внести (та відповідно, брати до уваги) як інструментарій історичної науки, так і внесок дослідників власне економічної історії, а також історії економічної думки. Без жодних сумнівів, лідируючі позиції у цих питаннях посідає австрійська школа на чолі з Л. Мізесом (Мизес, 2001). Дуже стислий огляд останніх зарубіжних публікацій дозволяє виділити такі найбільш привабливі для істориків економічної думки напрями досліджень, як інтенсивний розвиток риторичного напрямку досліджень на основі праць Д. Макклоскі (Макклоскі, 2015; McCloskey, 2006, 2010, 2016) дослідження персональних історій життя видатних особистостей у працях Е. Батлера (Butler, 2019), К. Медден та Р. Діманда (Madden & Dimand, 2018) (спеціальне видання виключно про представників економічної науки жіночої статі), С. Прессмана (Pressman, 2015), Дж. Топоровскі (Todorowski, 2018), поглиблення загального аналізу історії економічної думки у працях Е. Біддла і Б. Росса (Biddle & Ross, 2011), Р. Маркьонатті (Marchionatti, 2020), Р. Маркуццо (Marcuzzo, Deleplace, & Paesani, 2020), А. Ронкальї (Roncaglia, 2019), Дж. Хорвата (Horvath, 2020) та детального аналізу теорій видатних представників світової економічної науки Д. Норта і Д. Макклоскі у працях, відповідно, М. Краля (Krul, 2018) та Б. Балака (Balak, 2006), постійний інтерес до питань методології історико-економічного аналізу у працях К. Ардалана (Ardalan, 2018), Н. Бріссе (Brisset, 2018), Х. Мааса (Maas, 2014), формування масиву дослідження інституційної історії у працях М. Ауджелло, М. Гуїні та Ф. Б'єнтінезі (Augello, Guidi, & Bientinesi, 2019a, 2019b) та М. Моска (Mosca, 2018), як суттєве доповнення потоку інституційних історико-економічних досліджень середньовічної торгівлі у працях Ф. Реснера (Rössner, 2020), Т. Тако (Taco, 2019), на основі традиції, закладеної А. Грейфом (Грейф, 2016). Суттєво розширились можливості більш повного висвітлення історії розвитку вітчизняної економічної науки за рахунок цікавих та ґрунтовних публікацій загальної історії провідних українських ЗВО та спогадів їх викладачів та вихованців у (Журавский, Зайцев, & Мигаль, 1989), (Пономаренко, 2005), (Бакіров та ін., 2004), (Іващенко, 2016), (Зайцев та ін., 2008), (Зайцев та ін., 2010).

Мета статті. Виходячи з актуальності проблематики дослідження та ступеню її висвітлення у сучасній науковій літературі, автори поставили собі за мету, спираючись на наявні наукові досягнення світової наукової спільноти, поглибити аналіз можливостей історико-економічної методології для більш адекватного відображення розвитку економічної науки у її інституційно-організаційному вимірі, тобто у тому аспекті її розвитку, який досліджений недостатньо.

Викладення результатів дослідження. Узагальнюючи (наскільки це можливо) накопичений на сьогодні масив відповідної наукової літератури, можна виділити такі традиційні складові (рівні) історико-економічного аналізу, як історія подій, історія ідей (теорій), історія життя людей - авторів цих ідей. Але такий поділ є недостатнім. По-перше, зазначені три площини аналізу неможливо жорстко розділити за критерієм відповідної предметної галузі. Особливо це стосується гуманітарного знання. Оскільки багато видатних представників економічної науки були одночасно видатними (або широко відомими) представниками інших наук, важливі нюанси відображення їхньої ролі у розвитку науки можуть губитися саме внаслідок обмеження аналізу певною предметною галуззю їх діяльності.

По-друге, попри справедливість принципу об'єктивності наукового аналізу, його повна реалізація саме в царині гуманітарних наук, на відміну від природничих наук, є неможливою і завжди несе на собі відбиток унікальних особливостей особистості науковця, його способу мислення, світогляду, життєвого досвіду, виховання тощо.

По-третє, по мірі поступового накопичення первинного емпіричного матеріалу для певних узагальнень за обраним аспектом висвітлення історико-економічних процесів (з кола трьох зазначених вище) стає очевидною необхідність поєднання і порівняння отриманих часткових результатів з метою створення найбільш повної, точної та адекватної картини минулого. Йдеться про те, що, наприклад, біографічні описи життя того чи іншого представника економічної науки не можуть вважатись завершеними без включення до цих описів загального контексту епохи, в яку жив чи творив цей представник, а також контексту тогочасного стану економіки та економічної науки.

З іншого боку, дослідження еволюції економічних ідей, яке неможливе без опису життєдіяльності носіїв цих ідей, одночасно потребує відображення і історичних умов виникнення тих чи інших поглядів, причому ці умови мають охоплювати як власне економічну сферу, так і весь спектр суспільно-політичного і культурного життя у певний період.

Нарешті, викладення економічної історії також не може вважатись завершеним без включення до власне економічного аналізу як загальної картини суспільного життя відповідної епохи, так і характеристики відповідних економічних концепцій цієї епохи.

Саме тому виникає необхідність пошуку і застосування таких методологічних прийомів та засобів, за допомогою яких можна було б більш ефективно забезпечити синтез результатів, отриманих при дослідженні якогось окремого аспекту розвитку історико-економічної науки. Ми вважаємо, що одним із ефективних таких прийомів або засобів може бути застосування інституційної методології, тобто фактичне посилення міждисциплінарного змісту методології історико-економічного аналізу.

Складність реалізації цієї вимоги є багатогранною та багатозаровою. Тут ми зупинимось лише на найбільш суттєвих моментах, без врахування яких використання арсеналу інституційного аналізу не можна вважати ефективним.

Перш за все, найбільш затребуваним в цьому плані є поняття інституту-організації, оскільки саме усередині організацій (головним чином, вищих навчальних закладів і наукових установ) безпосередньо відбувається наукова діяльність, здійснюється апробація наукових ідей, точаться наукові дискусії, зберігаються в бібліотеках матеріальні носії наукової інформації та їхні віртуальні двійники тощо.

При цьому важливим є не тільки власне юридичний аспект функціонування організації (перше за все, внесення її до відповідних державних реєстрів юридичних осіб), але й її фізичне розташування. У реальному житті – як у минулому, так і у теперішньому – виникало і виникає безліч ситуацій, коли установа або територіально розширюється за рахунок будівництва нових корпусів або включення до свого складу раніше збудованих приміщень усередині одного й того ж приміщення упродовж тривалого часу, або навпаки, розширюється без нарощування матеріальної бази, але шляхом приєднання інших установ. І якщо у науковій літературі другий аспект зазвичай буває більш-менш врахований при дослідженні історії життєдіяльності видатних людей, то першому аспекту у цьому плані явно не пощастило.

Між тим, цілком очевидно, що обидва аспекти історичної динаміки організацій є відносно автономними і не завжди рухаються в одному напрямку, в результаті чого важливі деталі можуть залишитись поза межами уваги дослідників. Більш того, навіть належне врахування обох цих аспектів не гарантує повноти наукового відображення процесів, пов'язаних із історією відповідних економічних теорій та життя їх розробників, оскільки не вся історія організації

відображується у їх офіційних документах. Характерним прикладом може слугувати ситуація з українськими ЗВО, які були евакуйовані у 1941 р., і тривалий час вважалось, що нічого іншого, окрім діяльності в евакуації, з ними не відбувалось. Але не так давно з'ясувалось, що це далеко не так, і одночасно з діяльністю в евакуації мала місце (хоча і у вельми специфічних формах) їх діяльність на окупованих територіях (Пономаренко, 2011), а деякі з них навіть мали ректорів (наприклад, щодо Харківського університету у Вікіпедії та інших джерелах, окрім ректорів евакуйованого університету імені М. Горького О. В. Сазонова та О. М. Руська зазначені ректорами А. В. Желеховський та М. О. Ветухів, які залишились на окупованій території (Железняк, 2005; Ульянов, 2003; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2020). А якщо взяти до уваги, що значна (якщо не переважна) частина співробітників цих установ так і не змогла евакуюватись (*Город и война*, 2012), то очевидно, що дослідник історії економічної науки не має пройти повз цих обставин, особливо якщо вони так чи інакше зачепили долю відомих особистостей.

До речі, саме ліквідація «білих плям» персональних історій життя харківської професури, яких доля прирікала на життя в окупації або в еміграції (*Город и война*, 2012; Оглоблин-Глобенко, 1958; Павлова, 2010; Рибальченко, 2005; Ульянов, 2003), дозволяє по-новому осмислити як історію самих ЗВО, так і історію економічної думки в усій її драматичності і трагічності.

Але на цьому можливості використання багатого потенціалу інституційної методології не вичерпуються, оскільки вони є також перспективними і з точки зору дослідження внутрішнього інституційного устрою організації та його динаміки (знов-таки, як «юридичної», так і «матеріальної»), оскільки теоретично можливі та практично реалізовані структурні перетворення навчальних установ вищої освіти і наукових організацій (наприклад, об'єднання та роз'єднання кафедр, їх ліквідація, створення нових кафедр або структурних підрозділів тощо) практично завжди супроводжуються відповідними «юридичними» переміщеннями працівників широкого спектру дії – від простого запису у трудовій книжці людини або у відповідному внутрішньому наказі і збереження її трудових відносин з організацією до реального її звільнення. У загальному випадку, історія організаційних змін самої структури та історія організаційних статусів її структурних підрозділів далеко не завжди співпадають, оскільки зазвичай структура у цілому є більш сталою, ніж її окремі внутрішні елементи. Але набагато більш цікавими, з точки зору наслідків, є ситуації, коли відповідні структурні перетворення відбуваються більш-менш одночасно. У цьому випадку далеко не завжди наслідки для структури у цілому та її структурного підрозділу бувають ідентичними.

Один із характерних прикладів такого роду – ситуація у липні 1920 р. із Харківським університетом та його юридичним факультетом. Як відомо, обидві структури фактично припинили свою діяльність майже одночасно. Але при цьому Харківський університет був перетворений у Вищі педагогічні курси (*Харьковский государственный университет им. А. М. Горького*, 1955, с. 222), в той час як його юридичний факультет був ліквідований (Юридичний факультет, 2009), а його студенти були зараховані до складу новоствореного Харківського інституту народного господарства (*Харьковский государственный университет им. А. М. Горького*, 1955, с. 223-224).

Окрім організаційно-інституційного виміру історії економічної науки у його безпосередньому значенні (як сукупності певних елементів внутрішньої організації навчального закладу), важливу роль у відтворенні реальних історичних умов її розвитку відіграє врахування людського наповнення кожного з цих елементів. В історичній науці останніх років з'явився вдалий термін «інституційна спільність» (Посохов, 2014) для відображення особливого інституційного статусу університетської кафедри не як знеособленого структурного підрозділу ЗВО, в саме як особливої унікальної людської спільноти у формі колективу викладачів і допоміжних співробітників, об'єднаних не тільки формальним статусом членів саме цієї організації, але й науковими інтересами та науковою діяльністю, межі якої у значній (якщо не у вирішальній) мірі є наперед заданими та відповідають відповідній групі спеціалізованих навчальних дисциплін, викладання та методичне забезпечення яких (а на випускових кафедрах ще й випуск фахівців за певною спеціальністю або освітньо-професійною програмою) покладено саме на цю кафедру. І саме в межах цієї інституційної спільності закладається на первинному рівні той самий

університетський дух, вічним носіями якого залишаються усі, хто перебував у складі певного структурного підрозділу достатньо тривалий час.

Важко переоцінити цю новацію, оскільки саме вона дозволяє прокласти місток між суто об'єктивним історичним аналізом, який спирається на факти та документи, що засвідчують ці факти, і уявленнями про ці факти, які потім фіксуються у суб'єктивній думці учасників історичних подій і закріплюються у їхніх спогадах, а також у більш пізніх інтерпретаціях професійних істориків (включаючи істориків економіки та економічної думки). З цього випливає, що далеко не завжди суто формальний підхід дозволяє забезпечити цілком адекватне та повне відображення біографії визначних діячів економічної науки.

Можна навести багато прикладів, коли, попри формальний статус, що засвідчує належність відомої особистості до певної організаційної структури, її неформальний статус, що засвідчує її належність до іншої структури, за своїм суспільним сприйняттям є таким, що явно домінує над офіційним (формальним) статусом.

Характерним прикладом може вважатись ситуація з професорами Імператорського Харківського університету. Цей державний заклад вищої освіти відігравав унікальну роль головного культурно-просвітницького та наукового осередку на Слобожанщині від самого дня свого заснування. І, попри подальше збільшення кількості ЗВО у Харкові, ця роль університету не змінювалась. Зокрема, коли прийшов час, і представники торгового капіталу (купці) вирішили заснувати у 1892 р. у Харкові середній навчальний заклад, який розпочав підготовку комерсантів (спочатку – Харківське комерційне училище імператора Олександра III, при якому з 1912 р. діяли Вищі комерційні курси, які у 1916 р. отримали статус інституту під назвою «Харківський комерційний інститут»), то його викладацький склад був майже повністю укомплектований саме професорами Імператорського Харківського університету, які, як прийнято висловлюватись сьогодні, були у Харківському комерційному інституті сумісниками. І таке сприйняття було нормою тодішнього часу. До речі, ініціатором створення комерційного інституту в Харкові в 1908 р. виступив професор саме Харківського університету М. І. Палієнко (*Харківський інститут народного господарства*, 2020).

Так само, коли у буремні роки визвольних змагань і після закінчення громадянської війни 1918-1921 рр. в Україні часто змінювався інституційний статус Харківського університету як юридичної особи (у сьогоденнішніх термінах), його викладацький склад продовжував де-факто залишатись складом саме професорів і приват-доцентів Харківського університету.

Так само цікавою є інша ситуація, коли явні свідчення щодо офіційного статусу видатної особи у певний період її життя не мають беззаперечних переваг перед неформальними ознаками. Так, тривалий час вважалось, що Нобелівський лауреат з економіки С. Кузнець, чие життя у певний період було пов'язано із Харковом, навчався у Харківському університеті і працював у статистичних органах Харківської губернії аж до своєї еміграції до США у 1922 р. Але завдяки працям В. М. Московкіна (Московкин, 2002a), (Московкин, 2002b), (Московкин, 2010a), (Московкин, 2010b) було встановлено та документально підтверджено, що він закінчив 2 курси Харківського комерційного інституту. На перший погляд, помилковість попереднього висновку про зв'язок із Харківським університетом є очевидною. Але, при вивченні виписки із залікової книжки С. Кузнеця виявляється, що усі викладачі, яким він здавав відповідні екзамени – це професори Харківського університету, які саме у ті роки, працюючи в університеті, одночасно викладали у Харківському комерційному інституті. З урахуванням фактичного суспільного статусу цих людей, можна стверджувати, що С. Кузнець навчався у професорів Харківського університету, хоча і не в стінах самого університету. Отже, саме з урахуванням усіх обставин у їх сукупності, слід вважати справедливими претензії обох ЗВО на свою власну дотичність до долі видатного економіста.

Корисність підходу «кафедра-люди» полягає також у тому, що врахування складних зв'язків «мертвої» структурної одиниці (кафедра на папері) з її «живим» людським наповненням (професорсько-викладацький склад) може статі у нагоді при дослідженні історії відповідних кафедр. З одного боку, період існування кафедри може частково включати проміжки її безлюдного буття. Наприклад, дореволюційний період розвитку Харківського університету спирався на його Статут, яким затверджувалась та чи інша структура (склад кафедр). При цьому кафедри, існування яких передбачалось тією чи іншою редакцією Статуту, певний період могли бути незаміщеними внаслідок відсутності необхідних професорських

кадрів. Але це, на нашу думку, не створює жодних підстав для виключення періодів «безлюдного» існування певних кафедр із загальної їх історії.

З іншого боку, не можна перебільшувати значення «людської» компоненти при висвітленні історії тієї чи іншої кафедри. Оскільки міжкафедральні персональні «міграції» (як усередині ЗВО, так і за його межі) завжди були звичайним явищем, то у кожному конкретному випадку треба враховувати багато чинників, щоб надати остаточну оцінку наслідкам такої міграції для долі кафедри, зокрема, таку складову, як масштаби особистості «мігранта», а також загальні обсяги міграції у той чи інший період. Нерідко виникають також ситуації, пов'язані із наслідками уходу з життя окремих особистостей, коли природні причини ведуть до незворотних наслідків, оскільки може статися так, що не знаходиться достойного наступника багаторічних наукових традицій.

Нерідко виникають дискусії щодо кафедрального правонаступництва у зв'язку з різного роду реорганізаціями. Тут взагалі треба визнати, що кафедральний рівень, на нашу думку, є найбільш незручним для відслідковування відповідних процесів, особливо, коли воно стосується різних ЗВО. Це пов'язано з тим, що випадків прямого «переселення» (тобто офіційного переведення певної кафедри (або навіть факультету) з одного навчального закладу до іншого було не так вже й багато, і саме у таких випадках навряд чи можна щось заперечити проти наявності правонаступництва.

Проте далеко не завжди історія організаційних змін у житті факультету (включаючи зміну його інституційного статусу через перепідпорядкування іншому закладу) повністю відповідає аналогічним змінам у житті кафедри. І саме унікальні особливості співвідношення обох історій у кожному конкретному випадку мають враховуватись при остаточних висновках. Класичним прикладом такого роду може слугувати історія юридичного факультету Харківського університету. Як вже зазначалось вище, обидва вони зазнали організаційних змін приблизно в один й той же час у 1920 р. (причому юридичний факультет – трохи раніше (про його закриття у травні 1920 р. повідомляється у *Харьковский государственный университет им. А. М. Горького*, 1955)), а Харківський університет – навіть двічі. Спочатку у травні 1920 р. на базі історико-філологічного та фізико-математичного факультетів, які залишились після ліквідації юридичного факультету, були створені Тимчасові педагогічні курси). Важливо, що наступні реорганізації дозволяють впевнитись у тому, що Харківський університет продовжив своє існування у нових формах. Так, вже через місяць після створення тимчасових педагогічних курсів, у липні 1920 р., вони були, у свою чергу, перетворені у Академію теоретичних знань, яка через рік – у червні 1921 р. – сама була піддана реорганізації у Харківський інститут народної освіти ХІНО. Цей ЗВО проіснував до серпня 1930, з тим, щоб бути розділеним на 4 нових ЗВО, причому з двох з них – Педагогічного інституту професійної освіти та Фізико-хіміко-математичного інституту – через три роки – у липні 1933 р. – був відновлений Харківський університет).

Але, якщо щодо університету є відповідні документи (зокрема, лист відділу вищих навчальних закладів українського Наркомату освіти ректору Харківського університету від 05.07.2020 р., які свідчать (хоча і побічно) про наявність ознак реорганізації (у сучасній термінології – перетворення) (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020), то стосовно юридичного факультету відповідні документи містять прямо протилежні відомості. Так, у Тимчасовій інструкції Наркомосу України від 27.02.2020 р. для губернських відділів народної освіти містилась пряма вказівка щодо ліквідації юридичних факультетів УСІХ університетів (Кадеєв & Наумов, 2003).

Більш того, опубліковані нещодавно Ю. Щокіним документи щодо нібито підтвердження правонаступництва Харківського юридичного інституту відносно Харківського університету (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020) містять очевидні невідповідності та взаємні неузгодженості, навіть суперечать простій логіці. Так, у доповідній записці, підготовленій у 2004 р. для тодішнього керівництва сьогоденного Національного юридичного університету містяться такі неточності.

1. «Одночасно з ліквідацією юридичного факультету Харківського університету на його базі був створений (виділено нами – В.С., М.С.) Харківський інститут народного господарства» (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020). Між тим, з Вікіпедії дізнаємось, що «у 1920 р. Харківський комерційний інститут було...перетворено на інститут народного господарства. До його складу передавався»

юридичний факультет Харківського університету» (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020). Врахуємо також, що архів ХІНГ, як і архів Комерційного інституту, був знищений під час Великої Вітчизняної війни (Пономаренко, 2005). З урахуванням положень вищезгаданої Інструкції Наркомосу від 27.02.2020 р. вважаємо, що для тверджень щодо створення ХІНГ на базі юридичного факультету Харківського університету немає достатніх підстав

2. Цікавим є продовження попереднього висловлювання: «Про це свідчать такі факти. 5 липня 1920 року відділ вищих навчальних закладів Наркомпросу України видає розпорядження про ліквідацію (виділено нами – В.С., М.С.) Харківського університету. Але вже 11 липня 1920 року в Харківському губернському відділі народної освіти відбулася нарада представників ВУЗів, на якій від Харківського інституту народного господарства був присутній професор Попов Б.В.» (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020). Але ж насправді лист від 5 липня 1920 р. явно «не тягне» на розпорядження щодо ліквідації. І те, що 11 липня на відповідній нараді був присутній представник ХІНГу, жодним чином не знаходиться у прямому зв'язку із процесом перетворення Харківського університету на Вищі педагогічні курси

3. Сумнівно виглядає і наступний «доказ» щодо правонаступництва юридичного факультету – перелік професорів Харківського університету, які були нібито «автоматично зараховані (виділено нами – В.С. та М.С.) в знову створений вуз – ХІНГ. Про це свідчать свідчення власного архівного діла професора Корецького В.М. (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020)». На спростування достовірності цього твердження можна зазначити наступне. По-перше, сам термін «знову створений вуз» означає повну відсутність правонаступництва. По-друге, термін «автоматично зараховані» взагалі позбавлений сенсу, оскільки незрозуміло, чим просте зарахування відрізняється від автоматичного. По-третє, серед професорів, які були «автоматично зараховані», зазначений П.І. Фомін, який з 1919 р. був директором Харківського комерційного інституту, а у 1920 р. став першим ректором ХІНГу (*Харківський інститут народного господарства*, 2020), у зв'язку з чим, на нашу думку, аж ніяк не міг бути автоматично зарахованим. Нарешті, вельми сумнівно, що архівна справа В.М. Корецького могла містити якісь докази цього самого «автоматичного» зарахування. Відтак виникають обґрунтовані сумніви і щодо інших фігурантів так званого автоматичного зарахування.

4. Наступне твердження: «Таким же чином були зараховані в новий вуз і студенти юридичного факультету. Про це свідчать автобіографічні зведення, повідомлені випускниками ХІНГу – Городецьким Е. Г., Ботяну О. В., Аврашовим М. А. (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020)». З огляду на «автоматичне зарахування» професорів, ми вважаємо таким само неприйнятним і аналогічне твердження щодо студентів. Тим більше, що спогади Е. С. Городецького не містять жодного згадування про обставини зміни його студентського статусу у зв'язку із ліквідацією юридичного факультету Харківського університету та створенням ХІНГу (мовою оригіналу: «В 1917 году после демобилизации держал экстерном за гимназию, получил свидетельство зрелости и поступил в Харьковский Университет по Юридическому факультету где обучался вплоть до переформирования в Институт Народного Хозяйства по Правовому отделению, которое кончил в 1921 году» (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020). У даному випадку треба оцінювати відповідність спогадів Е. С. Городецького юридичним реаліям того часу з урахуванням інших важливих обставин, які не надають підстав вбачати у цих спогадах підтвердження правонаступництва.

5. Не дуже корелюють з твердженнями про правонаступництво і інші наведені у записці факти – передача бібліотеки юридичного факультету у ХІНГ та ідентичність навчальних планів підготовки юристів у ХІНГ навчальним планам колишнього юридичного факультету Харківського університету. По-перше, тому, що сам по собі факт такої передачі міг мати місце і у випадку ліквідації юридичного факультету, що жодним чином не підтверджує правонаступництва. По-друге, ще менше може свідчити про це ідентичність навчальних планів, тому що, знов-таки, ця ідентичність сама по собі, без документального підтвердження належними документами про інше, а саме, про формальне рішення щодо передачі юридичного факультету до складу ХІНГу, нічого не доводить.

Нарешті, методологічні принципи історико-економічного дослідження вимагають врахування принципу єдності логічного та історичного аналізу. Якщо немає безспірних підтверджень факту саме передачі юридичного факультету до складу ХІНГ (тобто, логічного переконання), то, можливо, цю прогалину заповнить аналіз історичного контексту?

На жаль, для прибічників правонаступництва цей аналіз буде невтішним, і ось чому. Широко відомим фактом є те, що професура Харківського університету не сприйняла більшовицького перевороту 1917 р. і усіяло сприяла антибільшовицьким силам упродовж усього періоду національних змагань в Україні. Останній період такого сприяння прийшовся на другу половину 1919 р., коли до Харкова вступили денікінські війська. У грудні 1919 р. до Харкова остаточно повернулись більшовики, але протистояння продовжилось, хоча у більш завуальованих формах. Тому не дивно, що домінуючим настроєм нової влади було найбільше роздратування стійкістю політичної позиції харківської інтелектуальної еліти і природне бажання цей спротив подавити найбільш жорстко. Частково це було реалізовано через судові переслідування професури, але найбільш радикальним шляхом стала саме ліквідація осередків супротиву у його цитаделі – Харківському університеті. При цьому сам університет був перетворений у Вищі педагогічні курси, а от його юридичному факультету повезло менше – його просто закрили.

Як усе це пов'язано з долею економічної науки? Безпосереднім чином, оскільки структурним елементом юридичного факультету на момент його ліквідації у 1920 р. була кафедра політичної економії та статистики, яка проіснувала на той момент 116 років (на момент створення Імператорського Харківського університету мала назву кафедри дипломатики та політичної економії). На жаль, прямих доказів як щодо її ліквідації, так і щодо її збереження в університеті після ліквідації юридичного факультету у відкритому доступі нам знайти не вдалося.

Але побічним доказом її збереження саме у структурі новоствореної Академії теоретичних знань є те, що у складі цієї Академії було створено два інститути – Інститут суспільних наук та Інститут фізико-математичних наук, а у складі Інституту суспільних наук – чотири відділення, у тому числі *економічне*, причому серед утворених в цьому Інституті понад 30 кафедр були як кафедри у складі відділень, так і загальноінститутські кафедри. І найбільш цікавим було те, що існувала загальноінститутська *кафедра політичної економії (Харьковский государственный университет им. А. М. Горького, 1955)*!

Також дуже важливими є відомості, що до ХІНГу перейшли лише викладачі, які викладали саме юридичні науки (*Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого*, запис від 07.11.2020), в той час як у Інституті суспільних наук серед завідувачів кафедр був професор-економіст В. Ф. Левитський (*Харьковский государственный университет им. А. М. Горького, 1955, с.225*; Московкин & Белик, 2011), а політекономію читав професор П. І. Фомін (*Харьковский государственный университет им. А. М. Горького, 1955, с.228*). Якщо врахувати, що і П. І. Фомін, і В. Ф. Левитський багато років поспіль перед цим працювали викладачами політекономії на Вищих комерційних курсах, то навряд чи вони могли бути переведені до ХІНГу: перший, тому що він на момент перетворення Харківського комерційного інституту (колишніх Вищих комерційних курсів) у ХІНГ вже фактично там знаходився, а другий – так і не полишав університету навіть після його численних реорганізацій.

Отже, якщо припустити, що у новоствореному ХІНГу була кафедра політичної економії, то більш вірогідним є те, що вона з'явилась у спадщину від Харківського комерційного інституту, але точно не від Харківського університету. І саме тому ця кафедра жодним чином не є пов'язаною із історією кафедри політичної економії Імператорського Харківського університету.

Висновки. Проведене дослідження показало, що застосування сучасних принципів історико-економічного аналізу історії розвитку економічної науки з позицій інституціональної економічної теорії (єдність логічного та історичного підходів, об'єктивного та суб'єктивного, формального та реального аналізу, застосування нарративного дискурсу) дозволяє долати обмеження, обумовлені браком необхідних документальних свідчень щодо певних історичних подій минулого. Виходячи із тісної взаємопов'язаності історії економічних ідей та історії економічних подій, було показано, що наукове відображення обох процесів у їх суперечливому поєднанні найбільш повно може бути забезпечене шляхом виділення відносно автономних рівнів аналізу (історія життя певних особистостей; історія розвитку організацій, в яких

здійснювали свою наукову, педагогічну та практичну діяльність ці особистості, та відповідних структурних підрозділів цих організацій; історія розвитку держав (місцевостей), на території яких знаходились ці організації та/або перебували ці особистості) у різні періоди) з наступним поєднанням результатів цього аналізу та відповідними узагальненнями.

На основі застосування зазначеного методологічного підходу було продемонстровано його можливості для розв'язання дискусійних питань історико-економічного змісту (спадкоємність наукових шкіл, прив'язка відомих імен до певних ЗВО, історичне правонаступництво ЗВО та їхніх структурних підрозділів тощо) на прикладі конкретних особистостей – відомих вчених-економістів, структурних підрозділів ЗВО, пов'язаних з економічною наукою, і ЗВО, до складу яких входили ці структурні підрозділи.

Ми вважаємо, що для тверджень щодо правонаступництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого щодо Імператорського Харківського університету немає достатніх та переконливих логіко-історичних підстав, враховуючи не тільки історію створення ХІНГУ, але й історію створення Харківського юридичного інституту у 1937 р. (Московкин, 2012)

Так само кафедра економічної теорії цього ЗВО не може вважатись ані правонаступницею кафедри політичної економії та статистики Імператорського Харківського університету, ані структурним підрозділом, який має будь-яку дотичність до останньої, виходячи із сучасного розуміння правонаступництва.

У підсумку ми дійшли висновку, що способи доведення правомірності тих чи інших трактувань історико-економічного процесу мають бути адекватними і спиратись на усю доступну сукупність історичних фактів та документів, з урахуванням контексту відповідної історичної епохи, а застосування запропонованих принципів на виділених рівнях дослідження здатне убезпечити від помилкових уявлень щодо реальної історії економіки та економічної думки та/або від свідомих її фальсифікацій. Проведене дослідження сприяло укріпленню нашого переконання, що поточні кон'юнктурні мотивації, пов'язані з пошуком нетрадиційних маркетингових ходів, спрямованих на підвищення «інвестиційної привабливості» ЗВО в очах абітурієнтів, не повинні вступати у конфлікт з принципами академічної доброчесності та довгостроковими стратегічними цілями будь-якого ЗВО.

Література

1. Мизес Л. фон. Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции / пер. с англ. под ред. проф. А.Г. Грязновой. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 295 с.
2. Макклоски Д. Риторика экономической науки. Второе издание / пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. перевода Д. Расков. Москва: СПб: Изд-во Института Гайдара; Издательство «Международные отношения», Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. 328 с.
3. McCloskey D. The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce. University of Chicago Press, 2006. 634 p.
4. McCloskey D. Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World. University of Chicago Press, 2010. 592 p.
5. McCloskey D. Bourgeois Equality: How Ideas, not Capital or Institutions, Enriched the World. University of Chicago Press, 2016. 768 p.
6. Butler E. School of Thought. 101 Great Liberal Thinkers. IEA_Institute of Economic Affairs, 2019. 209 p.
7. Madden K., Dimand R. W. Routledge Handbook of the History of Women's Economic Thought./ Edited By Kirsten Madden, Robert W. Dimand. London: Routledge, 2018. 480 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315723570>.
8. Pressman S. Fifty major economists. London and NY: Routledge Taylor & Francis Group, 2015. 352 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203797938>.
9. Toporowski J. Michał Kalecki: An Intellectual Biography. Springer International Publishing-Palgrave Macmillan, 2018. 294 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-69664-5>.
10. Biddle J.E., Ross B. Research in the history of economic thought and methodology. A Research Annual. Vol. 29, pt. 1. Emerald Group Publishing Limited, 2011. 142 p. DOI: <https://doi.org/10.1108/S0743-415420150000033007>.

11. Marchionatti R. *Economic Theory in The Twentieth Century. An Intellectual History. Volume I – 1890-1918. Economics in the Golden Age of Capitalism.* Palgrave Macmillan, 2020. 313 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-40297-6>.
12. Marcuzzo M. C., Deleplace Gh, Paesani P. *New Perspectives on Political Economy and Its History.* Springer International Publishing-Pal, 2020. 407 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42925-6>.
13. Roncaglia A. *The Age of Fragmentation. A History of Contemporary Economic Thought.* Cambridge University Press, 2019. 454 p.
14. Horvath J. *An Introduction to the History of Economic Thought in Central Europe.* Springer International Publishing-Palgrave Macmillan, 2020. 201 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-58926-4>.
15. Krul M. *The New Institutional Economic History of Douglass C. North. A Critical Interpretation.* Palgrave Macmillan, 2018. 271 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-94084-7>.
16. Balak B. *McCloskey's Rhetoric - Discourse Ethics in Economics.* London: Routledge, 2006. 152 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203715116>.
17. Ardalan K. *Case Method and Pluralist Economics – Philosophy, Methodology and Practice.* Springer International Publishing, 2018. 238 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-72071-5>.
18. Brisset N. *Economics and performativity exploring limits, theories and cases.* London: Routledge, 2018. 310 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315112077>.
19. Maas H. *Economic Methodology. A Historical Introduction.* London: Routledge, 2014. 202 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203797679>.
20. Augello M. M., Guidi M. E.L, Bientinesi F. *An Institutional History of Italian Economics in the Interwar Period. Volume I. Adapting to the Fascist Regime.* Palgrave Macmillan, 2019a. 251 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-32980-8>.
21. Augello M. M., Guidi M., Bientinesi F. *An Institutional History of Italian Economics in The Interwar Period. Volume II. The Economics Profession and Fascist Institutions.* Palgrave Macmillan, 2019b. 317 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-38331-2>.
22. Mosca M. *Power in Economic Thought.* Palgrave Macmillan, 2018. 394 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-94039-7>.
23. Rössner Ph. *Freedom and Capitalism in Early Modern Europe - Mercantilism and the Making of the Modern Economic Mind.* Springer International Publishing Pal, 2020. 182 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53309-0>.
24. Taco T. *Trade in the ancient Mediterranean – private order and public institutions.* Princeton University Press, 2019. 296 p.
25. Грейф А. *Институты и путь к современной экономике. Уроки средневековой торговли.* Пер. с англ. Москва: Изд-во ВШЭ, 2016. 535 с.
26. Журавский Ю. И., Зайцев Б. П., Мигаль Б. К. *Харьковский университет в годы Великой Отечественной войны.* Харьков, Вища школа, Издательство при ХГУ, 1989. 152 с.
27. *Нариси з історії Харківського національного економічного університету: монографія / Під заг. ред. В. С. Пономаренка.* Харків: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2005. 328 с.
28. *Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельніков, Б. П. Зайцев та ін.* Харків: Фоліо, 2004. 750 с.
29. *Харківський університет (1917–1941 рр.) у спогадах його викладачів та вихованців / [уклад.: В. Ю. Іващенко та ін. ; наук. ред. В. Ю. Іващенко] ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна.* Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 431 с.
30. *Харківський університет XIX – початку XX ст. у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. Т. 1/ уклад. Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадеев, С. М. Куделко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов; вступ. ст. В. Ю. Іващенко; наук. ред. С. І. Посохов.* Харків: Вид-во «Сага», 2008. 540 с.
31. *Харківський університет XIX – початку XX ст. у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. Т. 2 / уклад. Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадеев, С. М. Куделко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов; наук. ред. С. І. Посохов.* Харків: Вид-во «Сага», 2010. 550 с.
32. Пономаренко Р. О. *Харківський політехнічний інститут в роки окупації 1941-1943. Питання історії науки і техніки.* 2011. № 2. С. 48–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pint_2011_2_8.
33. Железняк М. Г. *Ветухів Михайло Олексійович. Енциклопедія сучасної України.* Т. 4. Київ, 2005. 324 с. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33817.

34. Ульянов В. В. Андрей Владимирович Желеховский. Серия воспоминаний об ученых-физиках. Вып. 11. Изд. 2-е, доп., эл. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2003. 40 с.
35. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Вікіпедія. 2020. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82_%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D0%92._%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%BD%D0%B0.
36. Город и война: в годы Великой Отечественной войны. СПб.: Алетейя, 2012. 568 с. Харьков.
37. Оглоблин-Глобенко М. Харківському Університету 150 років. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Нью-Йорк-Париж-Мюнхен, 1958. Т. 167. 160 с.
38. Павлова Т. Г. Харьковская профессорская эмиграция 20-30-х гг. XX в. *Universitates*. 2010. № 1. С. 30–51.
39. Рибальченко Р. К. *Харківська культурна еміграція 1942-1943 років*. Харків: Курсор, 2005. 197 с.
40. Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет. / отв. ред. С.М. Королевский. Харьков: изд-во Харьк. ун-та, 1955. 386 с.
41. Юридичний факультет: історія та сучасність. 2009. URL: <http://jurfak.univer.kharkov.ua/history.php>.
42. Посохов С. И. Кафедра как институциональная общность: юбилейные заметки. *Харківський історіографічний збірник*. 2014. Вип. 13. С. 4–19.
43. Харківський інститут народного господарства. Вікіпедія. 2020. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.
44. Московкин В.М. Семен Кузнец и его университетское окружение в Харькове. *Бизнес Информ*. 2002а. №7-8. С. 85–90.
45. Московкин В.М. Семен Кузнец: его профессиональное окружение в Харькове и первая научная работа. *Бизнес Информ*. 2002b. №9-10. С. 83–85.
46. Московкин В.М. Неизвестный Семен Кузнец: переписка с его родственниками. Наука, технологии, общество и Нобелевское движение: материалы Нобелевского конгресса-9 междунар. встречи-конф. нобелистов, Тамбов, 27-29 сент. 2010 г. / под ред. В.М. Тютюнника. – (Труды Междунар. Информ. Нобелевского Центра; вып. 4). Тамбов [и др.], 2010а. С. 169–181.
47. Московкин В.М. Неизвестный Семен Кузнец: учеба в Харькове. *Universitates: наука и просвещение*. 2010b. №1. С. 52–65.
48. Нові управлінські та економічні спеціальності НЮУ імені Ярослава Мудрого. запис від 07.11.2020. URL: <https://m.facebook.com/groups/196735574432249>.
49. Кадеев В. И., Наумов С. А. Харьковский университет в 1919-1920 годах О разрушительной реорганизации университета как высшего учебного заведения и других драматических событиях, которые привели к закрытию университета после его 115-летней деятельности. *Universitates*. 2003. № 1. С. 8–15.
50. Московкин В.М., Белик В.П. О выдающемся российско-украинском экономисте конца XIX-начала XX вв. Владимире Фавстовиче Левитском. *Историко-экономические исследования*. 2011. Т.12. №3. С. 51–74.
51. Московкин В.М. Об истории высших учебных заведений, организованных на базе Харьковского института народного хозяйства в 1930 г. *Новий Колегіум*. 2012. №3. С. 76–87.

References

1. Mises, L. (2001). *Theory and history: Interpretation of socio-economic evolution* / trans. with English under ed. prof. A.G. Dirty. Moscow: UNITI-DANA. (in Russian)
2. McCloskey, D. (2015). *Rhetoric of economics*. Second edition / trans. with English O. Yakimenko; scientific ed. translated by D. Raskov. Moscow; St. Petersburg: Gaidar Institute Publishing House; International Relations Publishing House, Faculty of Liberal Arts and Sciences, St. Petersburg State University. (in Russian)
3. McCloskey, D. (2006). *The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce*. University of Chicago Press.

4. McCloskey, D. (2010). *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*. University of Chicago Press.
5. McCloskey, D. (2016). *Bourgeois Equality: How Ideas, Not Capital or Institutions, Enriched the World*. University of Chicago Press.
6. Butler, E. (2019). *School of Thought. 101 Great Liberal Thinkers*. IEA Institute of Economic Affairs.
7. Madden, K., & Dimand, R. W. (Eds.). (2019). *Routledge Handbook of the History of Women's Economic Thought*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315723570>.
8. Pressman, S. (2015). *Fifty major economists*. London and NY: Routledge Taylor & Francis Group. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203797938>.
9. Toporowski, J. (2018). *Michał Kalecki: An Intellectual Biography*. Springer International Publishing-Palgrave Macmillan. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-69664-5>.
10. Biddle, J.E., Ross, B. (2011). *Research in the history of economic thought and methodology*. A Research Annual. Vol. 29, pt. 1. Emerald Group Publishing Limited. doi: <https://doi.org/10.1108/S0743-415420150000033007>.
11. Marchionatti, R. (2020). *Economic Theory in The Twentieth Century. An Intellectual History*. Volume I – 1890-1918. Economics in the Golden Age of Capitalism. Palgrave Macmillan. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-40297-6>.
12. Marcuzzo, M. C., Deleplace, Gh., & Paesani, P. (2020). *New Perspectives on Political Economy and Its History*. Springer International Publishing-Pal. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42925-6>.
13. Roncaglia, A. (2019). *The Age of Fragmentation. A History of Contemporary Economic Thought*. Cambridge University Press.
14. Horvath, J. (2020). *An Introduction to the History of Economic Thought in Central Europe*. Springer International Publishing-Palgrave Macmillan. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-58926-4>.
15. Krul, M. (2018). *The New Institutional Economic History of Douglass C. North. A Critical Interpretation*. Palgrave Macmillan. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-94084-7>.
16. Balak, B. (2006). *McCloskey's Rhetoric – Discourse Ethics in Economics*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203715116>.
17. Ardalan, K. (2018). *Case Method and Pluralist Economics – Philosophy, Methodology and Practice*. Springer International Publishing. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-72071-5>.
18. Brisset, N. (2018). *Economics and performativity exploring limits, theories and cases*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315112077>.
19. Maas, H. (2014). *Economic Methodology. A Historical Introduction*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203797679>.
20. Augello, M. M., Guidi, M., Bientinesi, F. (2019a). *An Institutional History of Italian Economics in the Interwar Period*. Volume I. Adapting to the Fascist Regime. Palgrave Macmillan. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-32980-8>.
21. Augello, M. M., Guidi, M., Bientinesi, F. (2019b). *An Institutional History of Italian Economics in the Interwar Period*. Volume II. The Economics Profession and Fascist Institutions. Palgrave Macmillan. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-38331-2>.
22. Mosca, M. (2018). *Power in Economic Thought*. Palgrave Macmillan. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-94039-7>.
23. Rössner, Ph. (2020). *Freedom and Capitalism in Early Modern Europe - Mercantilism and the Making of the Modern Economic Mind*. Springer International Publishing Pal. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53309-0>.
24. Taco, T. (2019). *Trade in the ancient Mediterranean – private order and public institutions*. Princeton University Press.
25. Greif, A. (2016). *Institutions and the path to the modern economy*. Moscow: HSE Publishing House. (in Russian)
26. Zhuravsky, Yu. I., Zaitsev B.P., & Migal, B.K. (1989). *Kharkov University during the Great Patriotic War*. Kharkov, Vishcha school, Publishing house at KSU. (in Russian)
27. Ponomarenko, V.S. (Ed.). (2005). *Essays on the history of Kharkiv National University of Economics*: monograph. Kharkiv: INZHEK Publishing House. (in Ukrainian)
28. Bakirov, V.S., Dukhopelnikov V.M., Zaitsev, B.P. and others. (2004). *V.N. Karazin Kharkiv National University for 200 years*. Kharkiv: Folio. (in Ukrainian)

29. Ivashchenko V. Yu. and others (Eds.). (2016). *Kharkiv University (1917–1941) in the memoirs of its teachers and students*. Kharkiv: KhNU Publishing House. (in Ukrainian)
30. Zaitsev B.P., Ivashchenko V. Yu., Kadeev V.I., Kudelko S.M., Migal B.K., Posokhov S.I. (Eds.). (2008). *Kharkiv University of the XIX - early XX centuries*. in the memoirs of his professors and pupils: in 2 vols. Vol. 1. Kharkiv: Saga Publishing House. (in Ukrainian)
31. Zaitsev, B.P., Ivashchenko, V.Yu., Kadeev, V.I., Kudelko, S.M., Migal B.K., Posokhov S.I. (Eds.). (2010). *Kharkiv University of the XIX - early XX centuries*. in the memoirs of his professors and pupils: in 2 vols. Vol. 2. Kharkiv: Saga Publishing House. (in Ukrainian)
32. Ponomarenko, R.O. (2011). Kharkiv Polytechnic Institute in the rock of okupatsii 1941-1943. *Nutrition of the History of Science and Technology*, 2, 48-56. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pint_2011_2_8. (in Ukrainian)
33. Zheleznyak, M.G. (2005). Vetukhiv Mykhailo Oleksiiovych. Encyclopedia of modern Ukraine, 4. Kyiv. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33817. (in Ukrainian)
34. Ulyanov, V.V. (2003). Andrei Vladimirovich Zhelekhovskiy. A series of memoirs about physicists. Issue. 11. Ed. 2nd. Kharkiv: V.N. Karazin KhNU.
35. V.N. Karazin National University. Wikipedia. 2020. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82_%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D0%92._%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%BD%D0%B0.
36. City and war: Kharkov during the Great Patriotic War. (2012). SPb.: Aletyya. (in Russian)
37. Ogloblin-Globenko, M. (1958). Kharkiv University 150 years. Notes of the Shevchenko Scientific Society. New York-Paris-Munich. T. 167. (in Ukrainian)
38. Pavlova, T. G. (2010). Kharkov professorial emigration of the 20-30s. *XX century Universitates*, 1, 30-51. (in Russian)
39. Rybalchenko, R.K. (2005). *Kharkiv cultural emigration of 1942-1943*. Kharkiv: Kursor. (in Ukrainian)
40. Korolivsky, S.M. (Ed.). (1955). *Kharkiv State University. A.M. Gorky for 150 years*. Kharkiv: Kharkiv Publishing House University. (in Russian)
41. Faculty of Law: history and modernity. 2009. Retrieved from <http://jurfak.univer.kharkov.ua/history.php>.
42. Possokhov, S.I. (2014). Department as an institutional entity: anniversary notes. *Kharkiv historiographical collection*, 13, 4-19. (in Russian)
43. Kharkiv Institute of National Economy. Wikipedia. 2020. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.
44. Moskovkin, V.M. (2002a). Simon Kuznets and his university entourage in Kharkov. *Business Inform*, 7-8, 85-90. (in Russian)
45. Moskovkin, V.M. (2002b). Simon Kuznets: his professional environment in Kharkov and his first scientific work. *Business Inform*, 9-10, 83-85. (in Russian)
46. Moskovkin, V.M. (2010a). Unknown Simon Kuznets: correspondence with his relatives. Science, technology, society and the Nobel movement: materials of the Nobel Congress-9 int. meeting-conf. Nobelists, Tambov, 27-29 Sept. 2010 / ed. V.M. Tyutyunnik. (Proceedings of the International Inform. Nobel Center; Issue 4). Tambov [et al.], 169-181. (in Russian)
47. Moskovkin, V.M. (2010b). Unknown Simon Kuznets: studies in Kharkov. *Universitates: Science and Education*, 1, 52-65. (in Russian)
48. New managerial and economic specialties of Yaroslav the Wise National University. Record from 07.11.2020. Retrieved from <https://m.facebook.com/groups/196735574432249>.
49. Kadeev, V.I., Naumov, S.A. (2003). Kharkiv University in 1919-1920 About the destructive reorganization of the university as a higher educational institution and other dramatic events that led to the closure of the university after its 115 years of activity. *Universitates*, 1, 8-15. (in Russian)

50. Moskovkin, V.M., Belik, V.P. (2011). About the outstanding Russian-Ukrainian economist of the late 19th and early 20th centuries. Vladimir Favstovich Levitsky. *Historical and economic research*, 12(3), 51-74. (in Russian)

51. Moskovkin, V.M. (2012). About the history of higher educational institutions, organized on the basis of the Kharkov Institute of National Economy in 1930. *New Collegium*, 3, 76-87. (in Russian)

Vladimir Sobolev

D.Sc.(Economics), Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3043-0901>

Mariya Soboleva

Ph.D.(Economics), Associate Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6090-1818>

THE METHODOLOGY OF HISTORICAL AND ECONOMIC RESEARCH AS A FACTOR AND A MEAN OF DEMYTHOLOGIZING THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF ECONOMICS IN ITS ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL DIMENSION

The article reveals the modern principles of studying the history of the development of economic science from the standpoint of institutional economic theory (the unity of logical and historical approaches, the objective and the subjective, formal and real analysis, the use of narrative discourse). It is shown that the history of economic ideas is closely related to the history of economic events, and a truly scientific reflection of both processes in their contradictory combination can most fully be provided by highlighting relatively autonomous levels of analysis (the history of the life of certain individuals; the history of the development of organizations in which they carried out their scientific research, pedagogical and practical activities, and the corresponding structural units of these organizations; the history of the development of the states (localities), on the territory of which these organizations and/or these individuals were located in different periods) with the subsequent combination of the results of this analysis and corresponding generalizations. Possibilities of using the proposed principles to solve debatable issues of historical and economic content (continuity of scientific schools, linking well-known names to certain free economic zones, historical succession of structural units of external evaluation and external evaluation) are demonstrated on the example of specific individuals – well-known economists, universities' structural units related to economics, and universities themselves. The conclusion that the ways of proving the legitimacy of certain interpretations of historical and economic process should be adequate and based on all available set of historical facts and documents, taking into account the context of the relevant historical epoch, has been substantiated. It has been stressed that the application of the proposed principles at the selected levels of research can protect against false ideas about the real history of the economy and economic thought and/or from its deliberate falsifications.

Keywords: economics, history, methodology, institutions, mythologization.

JEL Classification: B25, B31, B41, I23, N34.

В.М. Соболев

доктор экономических наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3043-0901>

М.В. Соболева

кандидат экономических наук, доцент
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6090-1818>

МЕТОДОЛОГИЯ ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ КАК ФАКТОР И СРЕДСТВО ДЕМИФОЛОГИЗАЦИИ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ В ЕЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ

В статье раскрыты современные принципы исследования истории развития экономической науки с позиций институциональной экономической теории (единство логического и исторического подходов, объективного и субъективного, формального и реального анализа, применение нарративного дискурса). Показано, что история экономических идей тесно связана с историей экономических событий, а действительно научное отражение обоих процессов в их противоречивом сочетании наиболее полно может быть обеспечено путем выделения относительно автономных уровней анализа (история жизни определенных личностей, история развития организаций, в которых осуществляли свою научную, педагогическую и практическую деятельность эти личности, и соответствующих структурных подразделений этих организаций; история развития государств (местностей), на территории которых находились эти организации и/или эти личности в разные периоды) с последующим соединением результатов этого анализа и соответствующими обобщениями. Продемонстрированы возможности использования предложенных принципов для решения дискуссионных вопросов историко-экономического содержания (преемственность научных школ, привязка известных имен в определенных вузах, историческое правопреемство вузов и их структурных подразделений) на примере конкретных личностей - известных ученых-экономистов, структурных подразделений вузов, связанных с экономической наукой, и самих вузов, в состав которых входили эти структурные подразделения. Обоснован вывод, что способы доказывания правомерности тех или иных трактовок историко-экономического процесса должны быть адекватными и опираться на всю доступную совокупность исторических фактов и документов, с учетом контекста соответствующей исторической эпохи. Подчеркнуто, что применение предложенных принципов на выделенных уровнях исследование способно обезопасить от ложных представлений о реальной истории экономики и экономической мысли и/или от сознательных ее фальсификаций.

Ключевые слова: экономика, история, методология, институты, мифологизация.

JEL Classification: B25, B31, B41, I23, N34.

МОДЕЛЮВАННЯ, ІМІТАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ Й УПРАВЛІННІ

УДК 330.47

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-03

К.Ю. Кононова

доктор економічних наук, професор

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, УкраїнаE-mail: kateryna.kononova@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6990-5746>**Р.Р. Луценко**

студент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, УкраїнаE-mail: roxanisen@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0737-3902>

ПРОТИЕПІДЕМІЧНІ ЗАХОДИ: АНАЛІЗ ДУМОК КОРИСТУВАЧІВ FB

У роботі проаналізовано динаміку розвитку пандемії COVID-19, заходи з протидії її поширення в світі та Україні, приділена увага економічним наслідкам. Детально розглянуто поняття довіри та її вплив на економіку, проведений аналіз показників довіри до державної і місцевої влади в умовах пандемії. Визначені точки зору користувачів соціальних мереж щодо економічних наслідків пандемії. Вибірка постів, що була зібрана за період квітень-травень 2020 року з використанням 360 унікальних пошукових запитів на перехресті тем щодо коронавірусу та державної влади, включає 6726 публікацій українських користувачів Facebook. Найуживанішими словами отриманого корпусу текстів виявилися такі як: коронавірус, епідемія, карантин, маска, влада, держава, президент. Семантичний аналіз корпусу, проведений з використанням інструментарію Word2Vec, показав, що в постах про коронавірус найчастіше обговорюється держбюджет, заходи боротьби з епідемією та рівень захворюваності, у зв'язку з карантинном – штрафи та порушення, коли говориться про уряд, йдеться про опір пандемії та інфографіку щодо проти-епідеміологічних заходів. Для аналізу настроїв користувачів було побудовано та проаналізовано словники позитивних та негативних слів, порівнюючи які можна відмітити, що в середньому, слова з позитивним відтінком вживаються на 30% частіше за песимістичні. Аналіз реакцій на публікації за кількістю та типами показав, що слово «коронавірус» викликає дуже спірні емоції, «сміх» та «злість» знаходяться майже на одному рівні. В той же час згадування слів «уряд» та «карантин» найчастіше викликає «злість» та «сум», «президент» та «економіка» – «сміх» та «злість» («презирство» та «агресію» за методологією Плутчика). В роботі запропоновано метод оцінки ставлення до державних антиепідеміологічних заходів на основі аналізу контенту соціальних мереж, що включає: 1) збір даних за обраною тематикою у мережі Facebook, 2) первинну підготовку та статистичний аналіз корпусу текстів, 3) семантичний аналіз корпусу текстів, 4) аналіз настроїв користувачів. Отримана за запропонованим методом оцінка підтверджується результатами опитування щодо підтримки роботи уряду з протидії поширенню коронавірусу, згідно якому позитивно до його дій ставляться лише приблизно 10% респондентів, негативно – більш 60%. Таким чином, метод оцінки ставлення до антиепідеміологічних заходів на основі аналізу контенту соціальних мереж, що реалізовано у вигляді набору SQL та Python скриптів, може бути використаний для регулярного моніторингу громадської думки щодо оцінки роботи державних установ з протидії поширенню коронавірусу.

Ключові слова: коронавірус, уряд, довіра, методи машинного навчання, семантичний аналіз.**JEL Classification:** A12, A14, C38, C45, C53.

Вступ. Сьогодні людство зіткнулося з найбільш серйозним за останні десятиріччя викликом – спалахом нового інфекційного захворювання SARS-COV-2, яке характеризується швидкими темпами поширення, високою летальністю та відсутністю специфічного лікування. Вже за кілька місяців поширення COVID-19 досягло масштабів пандемії, яка охопила більше

© Кононова К.Ю., Луценко Р.Р., 2020

200 країн світу. Пандемія стала фактором, що змусив уряди багатьох країн переглянути економічну та соціальну політику, сформулювати нові пріоритети розвитку.

Захворювання розпочалося у грудні 2019 року у м. Ухань (провінція Хубей, КНР), а 11 березня 2020 р. було визнано ВОЗ пандемією (World Health Organization, 2020). У Європі поширення коронавірусної хвороби розпочалося з Італії, потім вірус поширився на Іспанію, Францію, Німеччину, а вже через кілька тижнів випадки захворювання спостерігалися у Польщі, Румунії, Сербії, Словенії та інших країнах. Після спалаху інфекції у березні–квітні 2020 року спостерігався вихід кількості інфікованих на плато. Але наприкінці серпня почалася друга хвиля захворювання.

В Україні перший випадок хвороби зареєстрований 3 березня 2020 р. в Чернівецькій області, активна фаза пандемії розпочалася 25 березня (Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України», 2020). Проте введення жорсткого карантину у березні–квітні дозволило відстрочити швидке поширення коронавірусу. Після послаблення карантинного режиму кількість хворих постійно зростала, формувались нові осередки захворюваності в Київській, Одеській та Харківській областях (Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, 2020). У травні–липні спостерігалась певна стабілізація, але одразу після літнього сезону щоденна кількість інфікованих людей почала різко зростати. У вересні–жовтні епідемічна ситуація в Україні погіршилася, 12 листопада за кількістю інфікованих Україна посіла 9-е місце в Європі та 20-те у світі (Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, 2020).

В різних країнах коронавірус поширювався за різними сценаріями, на розвиток яких впливало безліч факторів, серед яких вчасне впровадження карантинних заходів і певних законодавчих та економічних ініціатив; готовність до надання медичної допомоги як на первинній ланці, так і в умовах реанімаційних відділень тощо. Втім зараз збільшення кількості інфікованих спостерігається майже у всіх країнах.

Швидке зростання кількості випадків COVID-19 та впровадження заходів з протидії коронавірусу призвели до значного економічного спаду. За даними Світового банку (The world bank. Global economic prospects, 2020) глобальна економіка вперше з 2009 р. пішла в рецесію: після зростання в 2019 р. на 2,5% у 2020 р. глобальний ВВП скоротився на 2% (рис. 1), а в першій половині 2021 р. це падіння продовжиться. 2021 року очікуються: рецесія на ринках 68 країн світу (проти 11 країн в минулому році), зниження обсягу міжнародної торгівлі на 4,3%, збільшення світового числа банкрутств на 25% (Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, 2020). Згідно звіту МВФ, прогнозоване падіння ВВП в Україні сягне позначки 7,7 % (Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні, 2020).

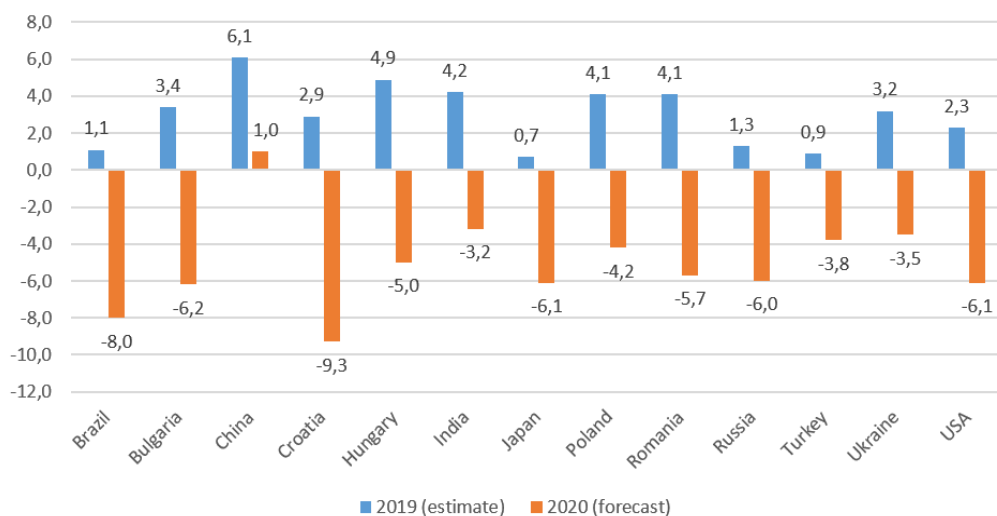

Рис.1. Динаміка ВВП

Джерело: Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, 2020

Таким чином, поширення пандемії COVID-19 стало викликом для України, для країн Європейського союзу, для всього світу. Перед урядами постала необхідність швидко знайти і впровадити ефективні заходи з протидії поширенню коронавірусної інфекції, а також побороти негативні економічні наслідки пандемії.

Запорукою успіху у перемозі над пандемією є консолідація довіри між владою і населенням: ефективність державних протиепідемічних заходів напряму залежить від свідомого ставлення та відповідальності кожного громадянина. Проблематикою впливу довіри на економічні відносини займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці: Д. Акерлоф (Акерлоф, 2010), Є. Алімпієв (Алімпієв, 2012), О. Бонецький (Бонецький, 2010, 2014), Р. Ботсман (Botsman, 2017), В. Геєць (Геєць, 2002, 2010), Ю. Горемікіна (Горемікіна, 2017), Р. Гоч (Гоч, 2010), Е. Гуськова (Гуськова, 2017), Т. Кричевська (Кричевська, 2009), О. Кузьмін (Кузьмін & Бонецький, 2010; Кузьмін & Бонецький, 2011), Н. Литвиненко (Литвиненко, 2014, 2016), І. Малий (Малий, 2010), Т. Меркулова (Меркулова, 2014; Меркулова & Богданова, 2016; Меркулова & Дзюба, 2017), В. Полушенко (Полушенко, 2014), Т. Скрипкина (Скрипкина, 2000), Ф. Фукуяма (Фукуяма, 2004) та інші. Сьогодні довіру вважають передумовою, фактором, а також наслідком економічного розвитку. Але через недостатню розробленість методології дослідження, методи виміру довіри обмежено переважно соціологічними опитуваннями, найбільш авторитетним серед яких вважають World Values Survey та European Social Survey (Єлісеєва, 2018).

Метою цієї роботи є розробка методу оцінки ставлення до державних антиепідемічних заходів на основі аналізу контенту соціальних мереж.

Основні результати дослідження.

Аналіз ставлення до антиепідемічних заходів уряду на основі опитувань. В умовах пандемії питання підтримки антиепідемічних заходів уряду¹ досліджувалося експертами Gallup International. За результатами дослідження, що проводилось в три хвили, найвищий рівень довіри до уряду в червні 2020 р. спостерігався в Грузії (94%), Малайзії (94%) та Республіці Корея (85%). Найнижчий рівень довіри з країн, в яких проводилося опитування, був в Японії (34%), Боснії та Герцеговині (35%), Великій Британії (38%) та в Сполучених Штатах Америки (40%). Результати дослідження довіри в динаміці (рис.2) є також досить цікавими: дані свідчать, що рівень довіри до дій уряду може зростати (Казахстан, Малайзія, Республіка Корея, Швейцарія), знижуватися (Австрія, Італія, Македонія, Велика Британія), або коливатися (Індія, Пакистан, Філіппіни, Росія, Сполучені Штати Америки).

В Україні оцінку дій влади регулярно проводить Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). З 7 по 11 серпня 2020 р. КМІС провів чергове опитування методом CATI на основі випадкової репрезентативної вибірки мобільних телефонних номерів (Київський міжнародний інститут соціології, 2020). В ході опитування проведено 2000 інтерв'ю, з яких видно, що більшість респондентів останнім часом не схвалює дії органів влади, але якщо Верховна рада та Кабмін втратили довіру більшості громадян ще до пандемії, довіра президентові впала вже після першої її хвили (рис. 3). Однак це опитування носить загальний характер, питання щодо коронавірусу в ньому не відокремлюються.

З метою з'ясувати відношення населення до дій місцевої та державної влади щодо протидії поширенню коронавірусної інфекції нами було проведено власне онлайн-опитування у форматі особистого формалізованого інтерв'ю². В опитуванні, що було проведене 28.10.2020–05.11.2020, прийняло участь 1600 респондентів з м. Харкова та Харківської області віком старше 18 років. Результати показали, що позитивно до дій уряду ставляться лише приблизно 10 % громадян, негативно – більш 60 %. При цьому місцева влада має більше авторитету серед респондентів: позитивно оцінюють її роботу 46 % жителів, негативно – 34 % (рис.4).

¹ Питання звучало наступним чином: наскільки Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь із наступним твердженням –«Я вважаю, що уряд добре справляється з коронавірусом».

² Посилання на опитування (<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSe3pk8AONnLr6PB1VJCBAHWzF7tBhnS2wk8VKkEoL-SVHiwDQ/viewform>) було розміщено у соціальних мережах та розіслано поштою.

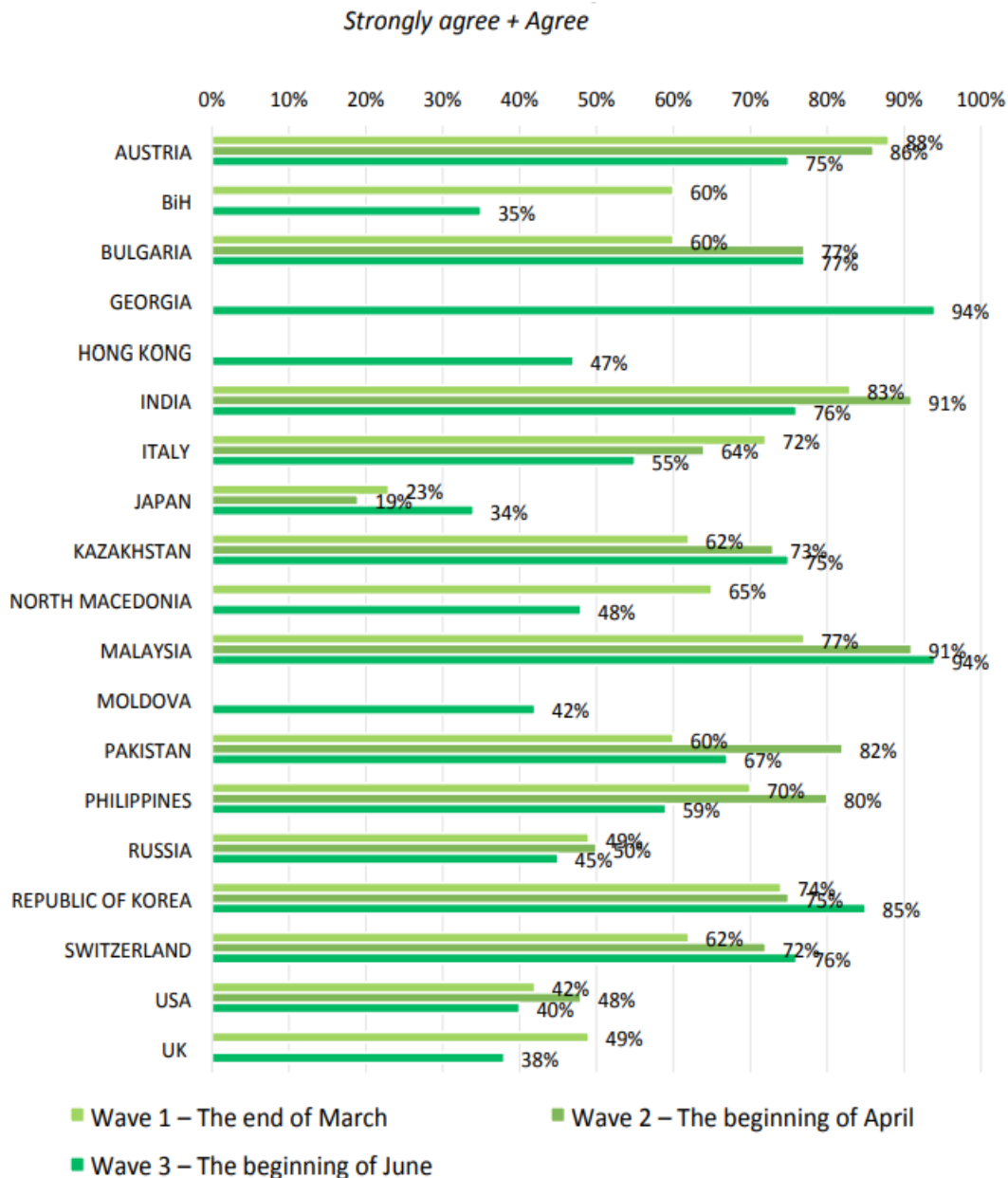

Рис.2. Результати дослідження Gallup International в динаміці

Джерело: Gallup International, 2020.

Аналіз ставлення до анти- епідемічних заходів уряду на основі контенту соціальних мереж. Згідно дослідженням Інституту соціології НАН України більшість українців отримує інформацію щодо пандемії із ЗМІ та соціальних мереж, тому нами було запропоновано провести оцінку ставлення до державних антиепідемічних заходів основі аналізу контенту саме соціальних мереж.

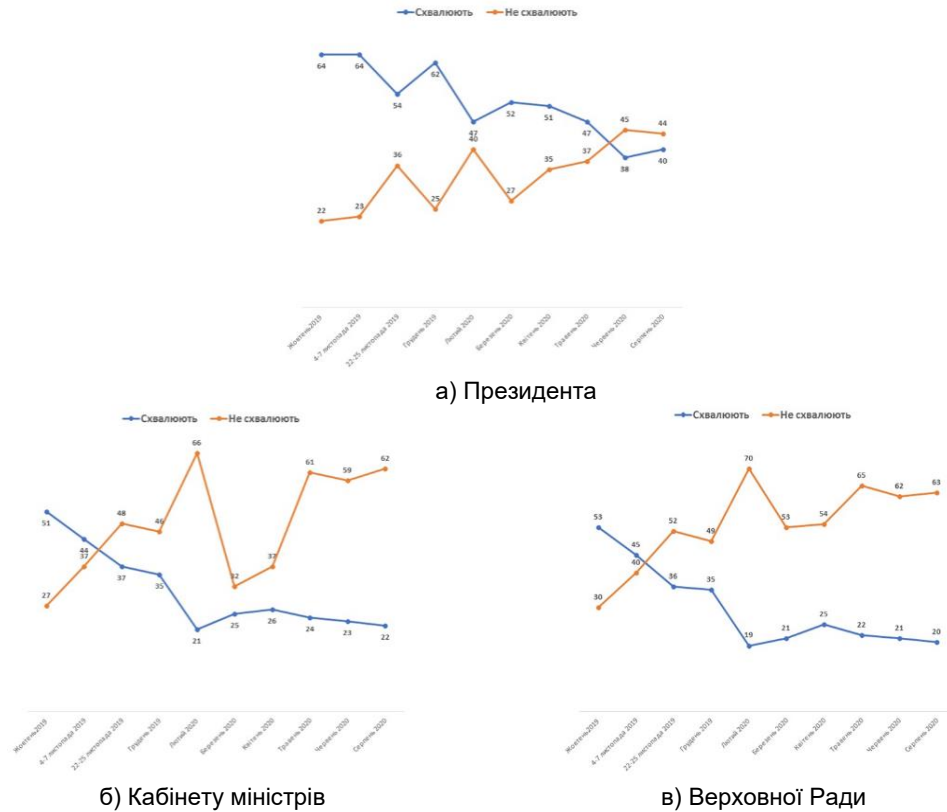

Рис.3. Оцінка дій влади

Джерело: Київський міжнародний інститут соціології

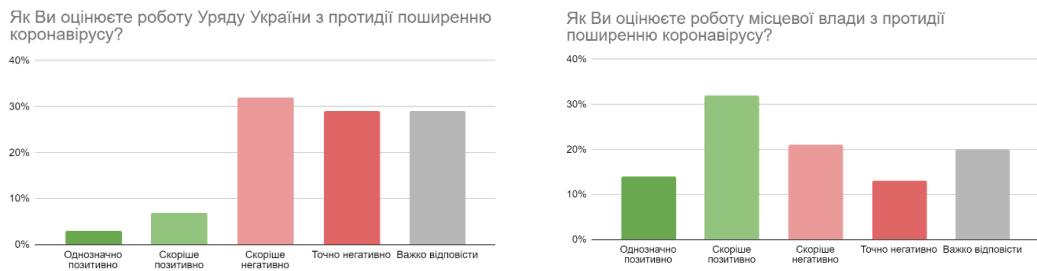

Рис.4. Оцінки роботи уряду та місцевої влади з протидії поширенню коронавірусу

Джерело: власні розрахунки

В якості платформи для аналізу було обрано Facebook, адже за рейтингом 2019 р. ця соціальна мережа є найбільшим соціальним медіа, яким щомісяця користуються більше двох мільярдів людей. За даними компанії Research & Branding Group, в Україні кількість активних користувачів становить щонайменше 63 % населення, а це приблизно 20,8 млн. осіб (Future Now Future is here!, 2020). Facebook надає можливість визначити своє ставлення (лайкнути) або поширити (репост) опублікований контент. Кількість «лайків» дозволяє оцінювати його актуальність, типи реакцій – ставлення користувачів до публікації, кількість репостів – її поширення серед користувачів соціальної мережі. Отже, аналіз змісту постів та реакцій на них дозволяє проаналізувати ставлення громадян до тієї чи іншої проблематики.

Для визначення рівня довіри до протиепідемічних заходів уряду нами розроблено прототип системи моніторингу громадської думки на основі аналізу постів користувачів Facebook з використанням алгоритмів машинного навчання. Розробка системи включає наступні етапи, які реалізовано у вигляді набору SQL та Python скриптів:

- I. Збір даних за обраною тематикою;
- II. Первинна підготовка та статистичний аналіз корпусу текстів;
- III. Семантичний аналіз корпусу текстів;
- IV. Аналіз настроїв користувачів.

На першому етапі з використанням сервісу Social Media API компанії DATA365 з соціальної мережі Facebook було завантажено необроблені дані. Для виявлення публікацій, що містять обговорення протиепідемічних заходів уряду було створено понад 360 унікальних пошукових запитів на перехресті тем щодо коронавірусу та державної влади. Таким чином був отриманий вихідний список постів¹. Вибірка, що була зібрана за період квітень–травень 2020 року, включає 6726 публікацій українських користувачів.

На другому етапі виконано підготовку корпусу наступним чином:

- 1) форматування літер в нижній регістр, щоб уникнути повторів слів в різних регістрах;
- 2) видалення зайвих символів, за винятком української, російської та англійської абеток (чисел, пунктуації);
- 3) видалення «стоп-слів» (таких як «цей», «той», «і», «тому», «на», що не містять суттєвої з точки зору подальшого аналізу інформації);
- 4) стемінгування (тобто зведення слів до єдиної словоформи зі збереженням лише кореня слова).

Після попередньої обробки корпусу текстів було проаналізовано список найбільш уживаних слів. Ними виявилися, наприклад, такі як: коронавірус, епідемія, карантин, маска, влада, держава, президент (рис.5).

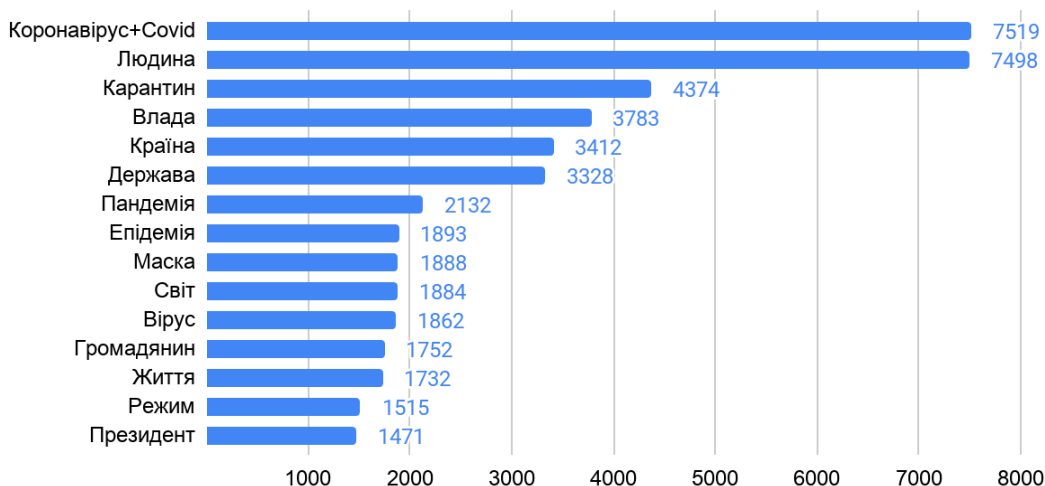

Рис.5. Топ-15 найуживаніших слів

Джерело: власні розрахунки

¹ База даних включає: id – ідентифікатор публікації, created_time – час публікації, text – текст публікації, lang – мова публікації, tags – теги публікації, reaction_count – сумарна кількість реакцій на публікацію, comment_count – кількість коментарів до публікації, share_count – кількість репостів на інших сторінках, reaction_like_count – кількість реакцій на публікацію типу «подобається», reaction_love_count – кількість реакцій на публікацію типу «любов», reaction_haha_count – кількість реакцій на публікацію типу «сміх», reaction_wow_count – кількість реакцій на публікацію типу «захват», reaction_sad_count – кількість реакцій на публікацію типу «сум», reaction_angry_count – кількість реакцій на публікацію типу «злість».

Семантичний аналіз корпусу (етап III) проведено з використанням інструментарію Word2Vec. Модель Word2Vec являє собою двохарову нейронну мережу, що навчається реконструювати мовний контекст слів. На вхід мережі подається підготований корпус текстів, на основі якого створюється векторний простір, де кожному унікальному слову присвоюється відповідний вектор. В результаті слова, що мають спільний контекст у корпусі, розташовуються близько один до одного у векторному просторі. Отримане векторне представлення слів дає можливість проаналізувати основні наративи. За допомогою бібліотеки Python word2vec (Бібліотека Python word2vec, 2020) нами було розраховано векторні відстані між словами корпусу текстів (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільш уживані словосполучення

коронавірус		карантин		маска	
держбюджет	0,98	комендантський	0,90	носити	0,88
епідемія	0,97	ввести	0,84	рукавичка	0,86
ускладнення	0,97	двотижневий	0,81	антисептик	0,85
пандемія	0,96	режим	0,81	аптека	0,84
випадковість	0,96	порушення	0,79	захисний	0,83
спалах	0,96	посилення	0,77	распіратор	0,83
боротьба	0,95	штраф	0,76	одноразовий	0,77
захворюваність	0,84	суворий	0,75	безкоштовно	0,75
уряд		президент		довіра	
опір	0,99	зеленский	0,94	вплив	0,97
інфографіка	0,99	прем'єр	0,85	суспільство	0,97
кабмін	0,99	заявить	0,85	розуміння	0,97
травень	0,99	міністр	0,80	крок	0,97
продовжить	0,98	верховный	0,77	підірвати	0,97
надзвичайний	0,98			інтерес	0,96
ослаблений	0,97			важливий	0,96
посилить	0,97			ідея	0,96

Джерело: власні розрахунки

Як бачимо з табл.1, в постах про коронавірус найчастіше обговорюється держбюджет, заходи боротьби з епідемією та рівень захворюваності, у зв'язку з карантинном – штрафи та порушення, коли говориться про уряд, йдеться про опір пандемії (наприклад, ослаблений, посилить) та інфографіку щодо протиепідемічних заходів.

Для аналізу настроїв користувачів (етап IV) на основі отриманого корпусу текстів за допомогою сервісу Neticle Text Analysis API було побудовано та проаналізовано словники позитивних та негативних слів (Text Analysis API, 2020) (табл. 2).

Таблиця 2

Фрагмент словників позитивних та негативних слів

Позитивні			Негативні		
Категорія	Частота	Слова	Категорія	Частота	Слова
Найцінніші речі	>1000	Життя, Допомога	Безповоротні зміни	>800	Смерть, Криза, Обмеження
Віра і оптимізм	700-1000	Друг, Можливість, Довіра	Побоювання та песимізм	400-800	Порушення, Кінець, Померти, Страх
Взаємодопомога	<700	Підтримка, Захист, Хороший, Відповідальність, Любов	Негативна оцінка того, що відбувається	<400	Поганий, Небезпечний, Померлий

Джерело: власні розрахунки

Як бачимо з табл.2, в позитивному словнику частіше за інші вживаються слова, що важливі для людей в тяжкі часи – це життя і взаємодопомога. В другій та третій групах слів з відтінком позитиву переважають віра та оптимізм, підтримка, відповідальність та захист.

В той же час, по словнику негативних слів прослідковується сильний песимізм, особливо в першій та другій категоріях. Найчастіше звучать такі слова, як смерть, криза, обмеження. Ці слова пов'язані з почуттями, що наявні в другій категорії: обмеження викликають порушення, смерті людей – страх, кінець та безвихідь. Третя категорія – епітети, що описують ситуацію з коронавірусом в цілому та тісно пов'язані зі словами перших категорій.

Порівнюючи словники, слід відмітити, що в середньому, слова з позитивним відтінком вживаються на 30 % частіше за песимістичні. Навіть слова «життя» та «смерть», що очолюють словники за частотою згадування, співвідносяться як 1,7 до 1. Це говорить про скоріше позитивний настрій користувачів, свідчить, що сподівання на подолання хвороби переважає над негативними емоціями та драматизацією ситуації.

Також на цьому етапі проведено аналіз реакцій на публікації за кількістю та типами («любов», «сміх», «захват», «сум», «злість»). На рис. 6 відображено сумарні реакції різних типів на пости, які містили окремі слова.

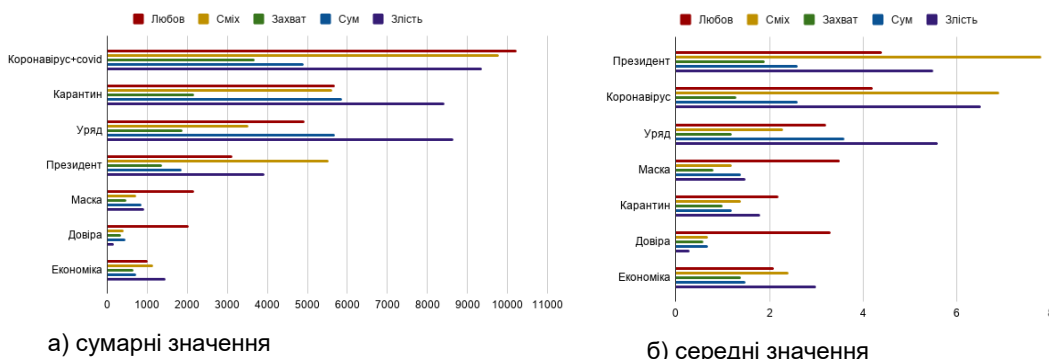

Рис.6. Розподіл реакцій різних типів

Джерело: власні розрахунки

Аналіз рис. 5а) показує, що слово «коронавірус», хоча на перший погляд, здається позитивним, насправді викликає дуже спірні емоції – «сміх» та «злість» знаходяться майже на одному рівні.

В той же час згадування слів «уряд» та «карантин» найчастіше викликає «злість» та «сум», «маска» – «любов» та «злість», «президент» та «економіка» – «сміх» та «злість». Основною емоцією майже в кожному випадку є «злість». Це наводить на думку, що громадяни скоріше негативно відносяться до карантинних заходів та викликаного ними спаду економіки. Звертаючись до колеса емоцій Плутчика (Буняк, 2017), бачимо, що «злість» у поєднанні з іншими емоціями викликає складні негативні настрої: агресію, презирство, жаль та несхвалення. Зокрема, відношення до Президента та Карантину = «сміх» + «злість» = «агресія», до Уряду = «злість» + «сум» = «презирство».

Ситуація щодо розподілу середнього числа реакцій до кількості згадувань у вибірці аналогічна (рис. 5б): серед інших реакцій «злість» посідає перше або друге місце, позитивні емоції у середньому поступаються негативним.

Такий розподіл підтверджує результати опитування щодо оцінки роботи Уряду з протидії поширенню коронавірусу.

Висновки. В роботі запропоновано метод оцінки ставлення до державних антиепідемічних заходів на основі аналізу контенту соціальних мереж. Він включає: 1) збір даних за обраною тематикою з мережі Facebook, 2) первинну підготовку та статистичний аналіз корпусу текстів, 3) семантичний аналіз корпусу текстів, 4) аналіз настроїв користувачів. Вибірка постів, що була зібрана за період квітень–травень 2020 р. з використанням 360 унікальних пошукових запитів на перехресті тем щодо коронавірусу та державної влади, включає 6726 публікацій українських користувачів Facebook. Найуживанішими словами отриманого корпусу текстів виявилися такі як: коронавірус, епідемія, карантин, маска, влада, держава, президент. Семантичний аналіз корпусу, проведений з використанням інструментарію Word2Vec, показав, що в постах про коронавірус найчастіше обговорюється держбюджет, заходи боротьби з епідемією та рівень захворюваності, у зв'язку з карантином – штрафи та порушення, коли говориться про уряд, йдеться про опір пандемії та інфографіку щодо протиепідемічних заходів. Для аналізу настроїв користувачів було побудовано та проаналізовано словники позитивних та негативних слів, порівнюючи які можна відмітити, що в середньому, слова з позитивним відтінком вживаються на 30 % частіше за песимістичні. Аналіз реакцій на публікації за кількістю та типами показав, що слово «коронавірус» викликає дуже спірні емоції, «сміх» та «злість» знаходяться майже на одному рівні. В той же час згадування слів «уряд» та «карантин» найчастіше викликає «злість» та «сум», «президент» та «економіка» – «сміх» та «злість» («презирство» та «агресію» за методологією Плутчика).

Отримана за запропонованим методом оцінка підтверджується результатами опитування щодо підтримки роботи уряду з протидії поширенню коронавірусу, згідно якому позитивно до його дій ставляться лише приблизно 10% респондентів, негативно – більш 60%.

Таким чином, метод оцінки ставлення до державних антиепідемічних заходів на основі аналізу контенту соціальних мереж, що реалізовано у вигляді набору SQL та Python скриптів, може бути використаний для регулярного моніторингу громадської думки щодо оцінки роботи державних установ з протидії поширенню коронавірусу.

Література

1. Gallup International. URL: <https://www.gallup-international.com/wp-content/uploads/2020/08/Covid-19Wave-3-1.pdf>. (дата звернення: 13.11.2020).
2. The World Bank. Global Economic Prospects. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>. (дата звернення: 25.11.2020).
3. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/>. (дата звернення: 25.11.2020).
4. Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України 2020». URL: <https://www.phc.org.ua/>. (дата звернення: 17.11.2020).
5. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. URL: <http://wdc.org.ua/uk/covid19-second-wave-growth>. (дата звернення: 13.11.2020).
6. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>. (дата звернення: 13.11.2020).
7. Акерлоф Д. Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма: монографія. Москва: ООО «Юнайтед Пресс», 2010. 273 с.

8. Алімпієв Є. Інституційна довіра як чинник ефективності фінансово-монетарної трансмісії в післякризовій економіці. *Галицький економічний вісник*. 2013. №4. С. 96–103.
9. Бонецький О. О. Показники рівня економічної довіри до гривні з позицій функцій грошей. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2010. №2. С. 22–26.
10. Бонецький О. О. Урахування економічної довіри у взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем. Економічний аналіз: зб. наук. Праць. *Тернопільський національний економічний університет*. 2014. Том 15. № 2. С. 214–221.
11. Botsman R. Who can you trust? Penguin Portfolio. 2017. С. 336 p.
12. Гець В. М. Взаємодія довіри і розвитку. *Економічна теорія*. 2002. №3. С. 3–16.
13. Гець В.М. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України. *Економічна теорія*. 2010. № 3. С. 7–19.
14. Горемикіна Ю. В. Феномен довіри у контексті людського розвитку: наукові підходи та українські реалії. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1 (06). С. 97–105.
15. Гоч Р. М. Міжнародний досвід дослідження довіри в економічних відносинах. *Вісник Львівського університету*. 2010. С. 208–216.
16. Гуськова Е. О. Методи вимірювання та індикатори довіри. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. №1. С. 1–14.
17. Кричевська Т. О. Логікоісторичний аналіз довіри в контексті соціально економічних відносин. *Економічна теорія*. 2009. №3. С. 5–18.
18. Кузьмін О. Є., Бонецький О. О. Довіра як економічна категорія. *Вісник НЛТУ України*: Збірник науково технічних праць. 2010. Вип. 20.2. С. 100–104.
19. Кузьмін О. Є., Бонецький О. О.. Економічна довіра як чинник формування акціонерних відносин. *Економіка та держава*. 2011. №3. С. 4–7.
20. Куриляк В. Довіра в інтегрованій світовій економіці: теорія та парадокси. *Журнал європейської економіки*. Видання Тернопільського національного економічного університету. 2010. Том 9 (№1). С. 19–36.
21. Литвиненко Н. І. Інституціональні чинники розвитку сучасної соціально-економічної системи: дис. докт. ек. наук: 08.00.01 / ДВНЗ «Національний гірничий університет». Дніпропетровськ, 2016. 487 с.
22. Малий І. Й. Ерозія довіри до інститутів держави та конкурентоспроможність національної економіки. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2010. С. 81–88.
23. Меркулова Т. В. Экспериментальный и социологический методы измерения доверия. *Научные труды ДОНТУ*. Серия экономическая. 2014. № 1. С. 139–148.
24. Меркулова Т., Богданова Г. Довіра і соціально-економічний розвиток: кластерний аналіз зв'язку показників. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*. 2016. №91. С. 74–79.
25. Меркулова Т. В., Дзюба Д. А. Анализ взаимосвязи межличностного доверия и социально-экономических показателей. *Вестник Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина серия «Экономическая»*. 2017. № 92. С. 50-57.
26. Полушенко В. А. Аналіз методів і моделей оцінки відношення довіри між економічними суб'єктами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. №4. С. 92–96.
27. Скрипкина, Т. П. Психология доверия: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2000. 264 с.
28. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: монографія. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.
29. Єлисеєва Л. В. Вимір та роль довіри в економічному розвитку: макроекономічний аналіз. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 23. 2018. С. 3–7.
30. Київський міжнародний інститут соціології. Соціологічні та маркетингові дослідження. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=964&page=3>.
31. FutureNow Future is here! / Майбутнє вже з нами!. URL: <https://futurenow.com.ua/21-najpopulyarnishyh-sotsialnyh-merezh-svitu-ta-rejtyng-ukrayiny/>.
32. Text Analysis API. URL: <https://neticle.com/textanalysisapi/en/analysis-method>.
33. Бібліотеки Python word2vec. URL: <https://papers.nips.cc/paper/2013/file/9aa42b31882ec039965f3c4923ce901b-Paper.pdf>. (дата звернення: 13.11.2020).
34. Буняк Н. А. Загальна психологія: лекції (частина II). Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 104 с.

References

1. Gallup International. Retrieved from <https://www.gallup-international.com/wp-content/uploads/2020/08/Covid-19Wave-3-1.pdf>.
2. The World Bank. Global economic prospects. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.
3. World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/>.
4. Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine. Retrieved from <https://www.phc.org.ua/>.
5. World Data Center for Geoinformatics and Sustainable Development. Retrieved from <http://wdc.org.ua/uk/covid19-second-wave-growth>.
6. The COVID-19 pandemic and its consequences in the field of tourism in Ukraine. Retrieved from <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>.
7. Akerlof, D. (2010). *Spiritus Animalis, or How human psychology governs the economy and why it is important for world capitalism: monograph*. Moscow: United Press LLC. (in Russian)
8. Alimpiiev, Ye. (2013). Institutional trust as a factor in the effectiveness of financial and monetary transmission in the post-crisis economy. *Galician Economic Bulletin*, 4, 96-103. (in Ukrainian)
9. Bonetskyi, O. O. (2010). Indicators of the level of economic confidence in the hryvnia from the standpoint of the functions of money. *Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 2, 22-26. (in Ukrainian)
10. Bonetskyi, O. O. (2014). Taking into account economic trust in the interaction of the enterprise with the external environment. *Economic analysis: coll. science. works. Ternopil National Economic University*, 15(2), 214-221. (in Ukrainian)
11. Botsman, R. (2017). *Who can you trust?* Penguin Portfolio.
12. Heiets, V. M. (2002). Interaction of trust and development. *Economic theory*, 3, 3-16. (in Ukrainian)
13. Heiets, V. M. (2010). Trust as an element of social capital in the economic development of Ukraine. *Economic theory*, 3, 7-19. (in Ukrainian)
14. Horemykina, Yu. V. (2017). The phenomenon of trust in the context of human development: scientific approaches and Ukrainian realities. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 1(06), 97-105. (in Ukrainian)
15. Hoch, R. M. (2010). International experience in the study of trust in economic relations. *Bulletin of Lviv University*, 208-216. (in Ukrainian)
16. Huskova, E. O. (2017). Methods of measurement and confidence indicators. *Theory and practice of public administration and local self-government*, 1, 1-14. (in Ukrainian)
17. Krychevska, T. O. (2009). Logico-historical analysis of trust in the context of socio-economic relations. *Economic theory*, 3, 5-18. (in Ukrainian)
18. Kuzmin, O. Ye., & Bonetskyi, O. O. (2010). Trust as an economic category. *Bulletin of NLTU of Ukraine: Collection of scientific and technical works*, 20.2, 100-104. (in Ukrainian)
19. Kuzmin, O. Ye., & O. O. Bonetskyi. (2011). Economic trust as a factor in the formation of joint-stock relations. *Economy and state*, 3, 4-7. (in Ukrainian)
20. Kuryliak, V. (2010). Trust in the integrated world economy: theory and paradoxes. *Journal of the European Economy. Publication of Ternopil National Economic University*, 9(1), 19-36. (in Ukrainian)
21. Lytvynenko, N. I. (2016). Institutional factors of development of the modern social and economic system. *Dys. dokt. ek. nauk: 08.00.01 / DVNZ "National Mining University"*. Dnipropetrovsk. (in Ukrainian)
22. Malyi, I. Y. (2010). Erosion of confidence in the institutions of the state and the competitiveness of the national economy. *Theoretical and applied issues of economics*, 81-88. (in Ukrainian)
23. Merkulova, T. V. (2014). Experimental and sociological methods of measuring trust. *Scientific works of DonNTU. The series is economic.*, 1, 139-148. (in Russian)
24. Merkulova, T., & Bohdanova, H. (2016). Trust and socio-economic development: cluster analysis of the relationship of indicators. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, 91, 74-79. (in Ukrainian)
25. Merkulova, T. V., & Dziuba, D. A. (2017). Analysis of the relationship between interpersonal trust and socio-economic indicators. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, 92, 50-57. (in Russian)
26. Polushenko, V. A. (2014). Analysis of methods and models for assessing the relationship of trust between economic entities. *Investments: practice and experience*, 4, 92-96. (in Ukrainian)

27. Skrypkyňa, T. P. (2000). *Psychology of trust: textbook. manual for students. higher ped. textbook routine*. Moscow: Academy Publishing Center. (in Russian)
28. Fukuiama, F. (2004). *Trust: social virtues and the path to prosperity: monograph*. Moscow: ACT Publishing House: CJSC NPP Ermak. (in Russian)
29. Ielysieieva, L. V. (2018). Measurement and the role of trust in economic development: macroeconomic analysis. *Global and national economic problems*, 23, 3-7. (in Ukrainian)
30. Kyiv International Institute of Sociology. Sociological and marketing research. Retrieved from <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=964&page=3>.
31. Future Now Future is here! Retrieved from <https://futurenow.com.ua/21-najpopulyarnishyh-sotsialnyh-merezh-svitu-ta-rejtyng-ukrayiny>.
32. Text Analysis API. Retrieved from <https://neticle.com/textanalysisapi/en/analysis-method>.
33. Python word2vec libraries. Retrieved from <https://papers.nips.cc/paper/2013/file/9aa42b31882ec039965f3c4923ce901b-Paper.pdf>.
34. Buniak, N. A. (2017). *General psychology: lectures (part II)*. Ternopil: vyd-vo TNTU im. I. Puliuia. (in Ukrainian)

Kateryna Kononova

D.Sc.(Economics), Professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: kateryna.kononova@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6990-5746>**Rostyslav Lutsenko**

student

V.N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: roxanisen@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0737-3902>**ANTI-EPIDEMIC MEASURES: FB USERS' OPINION MINING**

The article analyzes the dynamics of the COVID-19 pandemic, measures to resist its spread in the world and Ukraine, and also considers its economic consequences. The concept of trust and its impact on the economy are considered in detail, and indicators of trust in state and local authorities in conditions of a pandemic are analyzed. The points of view of users of social networks on the economic consequences of the pandemic are determined. The sample of publications was collected for the April-May 2020 period using 360 unique searches at the crossroads of coronavirus and government topics, including 6,726 posts from Ukrainian Facebook users. The words used in the resulting corpus of texts turned out to be: coronavirus, epidemic, quarantine, mask, government, state, president. The semantic analysis of the corpus, carried out using the Word2Vec toolkit, showed that the posts about coronavirus often discuss the state budget, measures to combat the epidemic and the incidence rate, in connection with quarantine - fines and violations, infographics on anti-epidemiological measures. To analyze user sentiment, dictionaries of positive and negative words were built and analyzed, comparing which, it can be noted that, on average, words with an optimistic tone are used 30% more often than with pessimistic ones. Analysis of the reaction to publications by number and type showed that the word "coronavirus" evokes very contradictory emotions, "laughter" and "anger" are practically on the same level. At the same time, the mention of the words "government" and "quarantine" most often causes "anger" and "sadness", "president" and "economy" - "laughter" and "anger" ("contempt" and "aggression" according to Plutchik's methodology). The article suggests a method for assessing attitudes towards anti-epidemiological measures based on the analysis of the content of social networks, including: 1) collection of data on a selected topic from the Facebook network, 2) initial training and statistical analysis of the text corpus, 3) semantic analysis of the text corpus, 4) analysis of user attitudes. The assessment obtained by the proposed method is confirmed by the results of a survey in support of the government's work to counter the spread of coronavirus, according to which only about 10% of respondents speak positively about its actions, more than 60% negatively. Thus, the method for assessing attitudes towards anti-epidemiological measures based on the analysis of the content of social networks is implemented as a set of SQL and Python scripts. This method can be used for the regular monitoring of public opinion regarding the assessment of work to counter the spread of coronavirus.

Keywords: coronavirus, government, trust, machine learning methods, semantic analysis.**JEL Classification:** A12, A14, C38, C45, C53.

Е.Ю. Кононовадоктор экономических наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, УкраинаE-mail: kateryna.kononova@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6990-5746>**Р.Р. Луценко**

студент

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, УкраинаE-mail: roxanisen@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0737-3902>

ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИЕ ПРЕДОСТОРОЖНОСТИ: АНАЛИЗ МНЕНИЙ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ FB

В работе проанализирована динамика развития пандемии COVID-19, меры по противодействию ее распространения в мире и Украине, уделено внимание экономическим последствиям. Подробно рассмотрено понятие доверия и его влияние на экономику, проведен анализ показателей доверия к государственной и местной власти в условиях пандемии. Определены точки зрения пользователей социальных сетей по экономическим последствиям пандемии. Выборка постов, была собрана за период апрель-май 2020 года с использованием 360 уникальных поисковых запросов на перекрестке тем по коронавирусу и государственной власти, включает 6726 публикаций украинских пользователей Facebook. Употребляемыми словами полученного корпуса текстов оказались такие как: коронавирус, эпидемия, карантин, маска, власть, государство, президент. Семантический анализ корпуса, проведен с использованием инструментария Word2Vec, он показал, что в постах о коронавирусе чаще обсуждается госбюджет, меры борьбы с эпидемией и уровень заболеваемости, в связи с карантином - штрафы и нарушения, инфографику по противо-эпидемиологическим мероприятиям. Для анализа настроений пользователей были построены и проанализированы словари положительных и отрицательных слов, сравнивая которые можно отметить, что в среднем слова с оптимистичным оттенком используются на 30% чаще, чем с пессимистичными оттенками. Анализ реакций на публикации по количеству и типам показал, что слово «коронавирус» вызывает очень спорные эмоции, «смех» и «злость» находятся почти на одном уровне. В то же время упоминание слов «правительство» и «карантин» чаще всего вызывает «злость» и «печаль», «президент» и «экономика» - «смех» и «злость» («презрение» и «агрессию» по методологии Плутчика). В работе предложен метод оценки отношения к проводимым антиэпидемиологическим мероприятиям на основе анализа контента социальных сетей, включая: 1) сбор данных по выбранной тематике из сети Facebook, 2) первичную подготовку и статистический анализ корпуса текстов, 3) семантический анализ корпуса текстов, 4) анализ настроений пользователей. Полученная по предложенному методу оценка подтверждаются результатами опроса по поддержке работы правительства по противодействию распространению коронавируса, согласно которому положительно к его действиям относятся только примерно 10% респондентов, отрицательно - более 60%. Таким образом, метод оценки отношения к антиэпидемиологическим мероприятиям на основе анализа контента социальных сетей, реализовано в виде набора SQL и Python скриптов. Этот метод может быть использован для регулярного мониторинга общественного мнения относительно оценки работы по противодействию распространению коронавируса.

Ключевые слова: коронавирус, правительство, доверие, методы машинного обучения, семантический анализ.

JEL Classification: A12, A14, C38, C45, C53.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.83

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-04

Л.В. Барабаш

кандидат економічних наук, доцент

Уманський національний університет садівництва

вул. Інститутська, 1, Умань, 20300, Україна

E-mail: Lesly-z@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4836-8950>**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОВЕДІНКОВИХ ФІНАНСІВ ВНАСЛІДОК ЗМІНИ МОДЕЛЕЙ
ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Розвиток економіки та її коливання, що іноді набували катастрофічних форм для держав і навіть світової спільноти, окремі неочікувані фінансові злети та непередбачувані падіння потужних корпорацій завжди приваблювали увагу не лише практиків, а й науковців. І ті, й інші шукали причини зазначених явищ, в першу чергу звертаючись до класичних фінансів. Однак їхні пояснення не завжди виглядали переконливими, залишаючи поза увагою невловиму сутність спонукального фактору. І саме наполегливість і поєднання протилежного сприяли виникненню поведінкових фінансів, що зосередили пошуки на соціальних і психологічних аспектах явищ. Кожен період економічного розвитку ознаменувався низкою автентичних прерогатив і цілей, які стали спонукальними у зміні переваг. Узагальнення схожих за пріоритетами та напрямками реалізації дій індивідів сформували моделі економічної поведінки. І зміна цих моделей була зумовлена не лише науковим і технічним прогресом, а й роллю людини у суспільстві, її ідентифікацією: як окремого учасника чи як складової цілого – узагальненням у колективному середовищі. Так, перехід від *Homo economicus*, метою функціонування якого було раціональне егоїстичне збагачення, до *Homo creativus*, який набуває розуміння власної ідентичності та потреби в удосконаленні та реалізації здібностей, зумовлює появу думки про ірраціональність природи економічної поведінки особистості. Подальші зміни в соціо-економічному середовищі призвели до формування поведінкової моделі кар'єристів, для яких грошові ресурси виступають не ціллю до праці, а засобом реалізації егоїстичного звеличення. Командна система сформувала модель поведінки *Homo soveticus*, стерши межі особистого заради колективних цілей і зумовивши появу «колективної ментальності». А утвердження демократичного суспільства сучасності спричинило появу моделей RREEMM (*resourceful, restricted, evaluating, expecting, maximizing man*) і Click, за яких індивід проявляє свої якості та досягає цілей в умовах обмеженості ресурсів та інформації, але з надмірною впевненістю у власних силах і знаннях, а рішення в більшості випадків приймаються імпульсивним натисканням кнопки.

Ключові слова: моделі економічної поведінки, поведінкові фінанси, *Homo economicus*, *Homo creativus*, Click.

JEL Classification: B26, B29, B31.

Постановка проблеми. Розвиток економіки та фінансів, їх вплив на становлення пріоритетів суспільства в цілому та кожного індивіда зокрема, причини фінансово-економічних явищ – усі названі складові викликають у вчених низку питань. Причому поясненням причин переймалися ще класики економічної науки А. Сміт і Д. Рікардо, зосереджуючи свою увагу на техніко-технологічному процесі та частково на психоемоційних складових. Однак з середини ХХ століття з'являються теорії, що напряду поєднують розвиток економіки і фінансів із психологією індивіда, а його емоційні рішення – з фінансовими й економічними результатами.

Поведінкові фінанси – відносно молода, але надзвичайно цікава та перспективна складова фінансової науки. Вітчизняні науковці лише починають долучатися до досліджень психоемоційних причин фінансових явищ, однак вчені зі США, Європи, Канади й інших зарубіжних країн ведуть наукові пошуки зі згаданої тематики вже понад 60 років.

Наразі поведінкові фінанси є невід'ємною складовою економічного пізнання та практики у зарубіжних країнах. Адже важливо розуміти, що саме, які емоції й психологічні ефекти

сприяють зміні поведінки індивідів і, відповідно, їх економічних переваг, особливо в умовах вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі пізнання та дослідження поведінкових фінансів основна увага науковців зосереджується на впливі психоемоційної поведінки індивідів, домогосподарств і підприємств на їх рішення та фінансову поведінку. Однак цікавим є вивчення особливостей розвитку даної сфери фінансової науки, адже її перехід із неформального вчення у визнану та перспективну теорію зумовлений важливістю для прикладних фінансів різних рівнів.

Узагальнюючи блоки, з яких, на думку В. Кривого (Кривий, 2017), складаються поведінкові фінанси, він зазначає: «Основні дослідження в галузі поведінкових фінансів можна розділити на два теоретичні блоки: перший (когнітивна психологія) пов'язаний з дослідженням особливостей прийняття фінансових рішень на індивідуальному рівні і вивченням відхилень від раціональної економічної поведінки; другий (ліміти арбітражу) досліджує рух фінансових ринків та ринкові аномалії, які не вписуються в гіпотезу ефективних ринків».

V. Raman Nair та Anu Antony (Nair & Antony, 2015) зауважують, що еволюція поведінкових фінансів пройшла три етапи: до 1950 р. це були постулати традиційних фінансів, заснованих на раціональному підході; з 1950 і по 1990 рр. перевагу здобувають сучасні фінанси, які, окрім раціональних, розглядали й ірраціональних причини фінансових явищ; третій етап – починаючи з 1990 рр. і донині, надає перевагу у з'ясуванні причин і наслідків перебігу фінансово-економічної ситуації поведінковим фінансам.

«Поведінкові фінанси в теоретичній площині ґрунтуються й розвиваються на кумулятивній інституціональній основі і в практичному прояві стають все більш вагомим елементом-каталізатором розвитку фінансових ринків», – зазначають Н. Шаманська й О. Шаманська (Шаманська & Шаманська, 2015), вивчаючи генезис теорії поведінкових фінансів.

David Hirshleifer (Hirshleifer, 2014), проводячи огляд фінансової економіки за 2014 рік, зауважує, що поведінкові фінанси на даний момент певною мірою перероджуються у фінанси соціальні, проходячи трансформацію від психології емоцій до філософії соціальних взаємодій, підкреслюючи тим самим не тільки актуальність даного сегменту фінансової науки, а й перспективи його подальшого розвитку.

Зосереджує увагу на необхідності поведінкових фінансів, як окремій сфері знань, що вивчає передумови ефективності ринків (макрорівня) на розумінні ролі окремих індивідів і домогосподарств (мікрорівня) та їх моделі поведінки Robert Christopher Hammond (Hammond, 2015), який також зазначає, що, «...there are likely several different areas of behavioral finance that will shine in the coming years»¹.

Аналізуючи розвиток поведінкових фінансів, П. Ілляшенко (Ілляшенко, 2016) доходить до висновку: «... економіка без психології 1950 – 1970-х років видається лише перервою в тривалих і складних відносинах між психологією та іншими соціальними науками, з одного боку, й економікою та фінансами – з іншого. Також здається, що ні економіка, ні фінанси ніколи не були по-справжньому вільними від впливу психологічних чинників, і замість того, щоб відкинути ці чинники, неокласична економіка, швидше, була визначена нею. ... розвиток поведінкової економіки і поведінкових фінансів був зумовлений прагненням довести: вони гідні включення до мейнстріму. Ця необхідність вести постійну війну проти переважаючого і навіть ортодоксального підходу наклала свій відбиток на обидва поведінкові підходи, оскільки вони розвивалися як «негативна наука», з основною метою – відкинути явні і неявні припущення, запропоновані неокласичною економікою і стандартними фінансами».

Виходячи з наведених думок, можемо стверджувати, що поведінкові фінанси наразі формують новий для українців понятійний апарат фінансового середовища, відводячи головну роль у ньому не державі та її менеджменту як базису, а, насамперед, розумінню психології кожного окремого індивіда.

Мета та завдання. Трансформаційні процесі та кризові явища у фінансово-економічному середовищі України вимагають пошуку нових підходів до їх розуміння. Й актуальним наразі шляхом покращення ситуації є звернення уваги на нетрадиційні, психосоціологічні чинники, що тісно пов'язані з фінансовими й економічними явищами.

¹ « ... можливо, у найближчі роки сформується ще кілька нових сфер поведінкових фінансів» (переклад автора)

Розвиток вітчизняної економіки є нестабільним, однак прослідковуються тенденції, характерні для економік зарубіжних країн кілька десятиліть тому. Відтак метою дослідження є окреслення трансформації поведінкових фінансів, що викликані змінами моделей економічної поведінки. А тому варто дослідити еволюцію моделей економічної поведінки індивідів і критично означити поведінкові аспекти, що виникли внаслідок їх метаморфоз.

Основні результати дослідження. Поведінкові фінанси увійшли у стійку практику фінансової науки як окреме явище з початку 90-х років минулого століття. Однак передпосилання на них з'явилися ще наприкінці 50-х років XX століття, коли класичні фінанси не могли надати вичерпного пояснення на факти виникнення окремих фінансово-економічних явищ. Особливої ж актуальності поведінкові фінанси набули під час світової економічної кризи 2008 року. І хоча передумови поєднання психології і фінансів у пошуках наукових пояснень різних фінансових й економічних явищ зафіксовані ще на зорі економічної науки, однак усвідомлене виокремлення поведінкових фінансів у вагому науку відбулося лише наприкінці XX століття. При цьому і в класичних, і в поведінкових фінансах базовим вихідним елементом відносно була людина – індивід, який наділявся відповідними характеристиками.

Перші витоки класичних фінансів сягають XVIII століття. Саме тоді з'являються перші роздуми з приводу сутності та цілей поведінки людини в економіці. Зокрема А. Сміт (Сміт, 1961), у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», наступним чином окреслює економічні цілі індивіда: «Дбаючи лише про свої власні інтереси, він (індивід) часто більш дієво служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо намагається зробити це», акцентуючи увагу на егоїстичних інтересах останнього, спрямованих на збагачення.

Тобто з'являються перші зауваження, що емоції кожної окремої людини є невід'ємною складовою складних економічних процесів. Таким чином, виокремленням емоційних цілей і психологічних характеристик особистості, відбувається започаткування поведінкових фінансів.

Подальші філософські роздуми та спостереження різних наукових шкіл і їх послідовників сприяли узагальненню поведінки індивідів в економічній моделі. Так, наступний виток розвитку ознаменувався першою моделлю економічної поведінки людини – Homo economicus Дж. Ст. Мілля. За твердженням автора, «Людина економічна» досягає своєї мети – заволодіння багатством – шляхом аналізу ефективності наявних у неї засобів збагачення. Тобто, фіксуються перші судження про раціональність дій і вчинків індивідів. При цьому автор і його послідовники вважали, що «людина економічна» є творцем усієї ринкової економіки, а держава має лише контролювати її.

На даному етапі розвитку поведінкових фінансів формується стійке уявлення про раціональність поведінки індивідів, їх неодмінне сприйняття економічних процесів і прийняття рішень з позиції логіки та твердого розрахунку. Проте не всі рішення піддавалися аналізу з означеного контексту, залишаючи низку невирішених питань.

Наступний етап розвитку поведінкових фінансів пов'язаний з теорією раціонального гедонізму, активним прихильником якої був Дж. Бентам. Дана концепція пропагує наступну думку: «Природа поставила людину під керування двох верховних володарів – страждання та задоволення. Їм одним надано визначати, що ми можемо робити, та вказувати, що ми повинні зробити... Вони керують нами у всьому, що ми робимо, що ми говоримо, що ми думаємо» (Беккер, 1993).

Тобто, за даною ідеєю, людина, прагнучи якомога більшого задоволення, намагається уникати розчарувань, відходить від означення «виробник» і перетворюється на раціонального, схильного до аналізу споживача. Уникнення розчарувань, що стало головною ідеєю даної економічної моделі, лягло в основу ефектів сучасних поведінкових фінансів, що пояснюють природу економічних рішень індивідів. Також слід відзначити, що саме на даному етапі з'являються перші думки про вплив емоцій на економічні рішення, адже страждання – це негативна емоція, що знижує, а задоволення – позитивна, що спонукає до підвищення економічної активності.

Цікавою є також позиція німецької історичної школи, відповідно до якої мотивація особистості до певних дій зумовлена почуттям спільності та приналежності до певної групи (нації). Тобто дана модель економічної поведінки ґрунтується на превалюванні суспільного над особистим, її ключовим фактором є національна самобутність, а тому вона отримала назву «Народу, як національно й історичного цілого» (Автономов, Ананьин & Макашева, 2000).

Означена модель економічної поведінки зафіксувала чергові зміни соціопсихологічного характеру: відхилення від особистісного егоїзму та підпорядкування економічних інтересів індивіда колективним цілям. На фоні знеособлення окремої особистості та її відмови від власних переконань і поглядів, з'являються передумови для формування поведінкової теорії колективної поведінки, що в подальшому проявлятиметься доволі часто. Її особливістю є групові емоції, що залежать від індивідуальних вподобань керівника колективу.

Як уже зауважувалося вище, класики економічної науки стверджували, що основою економічної поведінки людини є раціональність. Однак зміна умов існування та стрімкий технічний розвиток наштовхнули К. Маркса до твердження, що людина, еволюціонуючи у мінливому середовищі психологічно й емоційно, переходить від статусу «економічної» до позиції «творчої», тобто від «Homo economicus» до «Homo creativus» (Яковенко, 2018). Відтак спостерігається прогресуюче поєднання суперечностей: прагнення задоволення власних егоїстичних економічних цілей на межі поєднання колективного й індивідуальної власності з потребою розвитку творчих і професійних здібностей.

У даному випадку фактично отримуємо новий етап розвитку поведінкових фінансів, коли економічна поведінка людини доповнюється ще й гібридними психоемоційними складовими: потреба у розвитку особистих якостей, що відрізняли б її від інших, формування власної ідентичності та водночас колективні позиції і погляди, що обмежують автентичність. Такий симбіоз означав придушення власних емоцій заради відповідності суспільному. І саме на даному етапі формуються перші основи ірраціональності.

З позиції впливу економічну раціональність логіки релігійних постулатів і суджень та орієнтації на соціальне середовище розглядає мотивації поведінки людини М. Вебер. Тому запропонована ним модель економічної поведінки «Релігійні етичні цінності» проголошує базовим фактором людської поведінки у прагненні до збагачення вміння заощаджувати та схильність до свідомого вибору і розрахунку (Коваліско & Кудриско, 2008).

Цінність даної моделі для поведінкових фінансів полягає у введенні соціологічних факторів до поведінкових аспектів економічних трансформацій. Окремо варто зафіксувати новий прояв колективної поведінки, що обґрунтовується не просто логікою колективної дії, за якої індивідуальний добробут досягається слідуванням цілям групової спільноти, а логікою релігії, якої особа притримується. У цьому випадку, окрім означеної раціональності, можна зазначити про приховане посилення ірраціональної складової, адже релігійне обґрунтування у більшості випадків не враховує економічні передумови, а спирається на визначені багато століть тому постулати.

Під впливом розвитку соціально-економічного середовища економічна поведінка індивідів трансформувалася у напрямку підвищення цінності кар'єрних прагнень. При цьому матеріальні цінності відходять на другий план, а головною метою індивіда стає зміна інституціонального положення та набуття авторитетних позицій (Палехова, 2007). Таким чином відбувається перехід від егоїзму економічного до егоїзму психоемоційного, оскільки для кар'єриста матеріальні цінності є лише засобом задоволення прагнення влади та самоствердження.

Посилення егоїстичних складових економічної поведінки сприяло активізації ірраціональних підходів до прийняття економічних рішень, хоча в цілому метою залишається раціональність дій і суджень.

Особливою є модель економічної поведінки «Homo soveticus», що характеризує поведінку індивідів, яка сформувалася в умовах командної економіки. До особливостей даної моделі відносять жорстку логіку колективних дій з одночасним стиранням економічної ідентичності особистості, а також прояв прагнення заощадження коштів заради накопичення ресурсів (Іващенко, 2015).

Окремо слід згадати про панічну складову даного типу економічної поведінки, що призводить до ірраціональності у прийнятті рішень, особливо у сфері споживання. За згаданої моделі розвиток поведінкових фінансів відбувався на основі жорсткої регульованої колективної ментальності, що формувала єдиний для всіх підхід вирішення проблем і досягнення цілей.

Сучасні поведінкові фінанси розвиваються паралельно двом активним моделям економічної поведінки – RREEMM (resourceful, restricted, evaluating, expecting, maximizing man) і Click (Автономов, 1998). Відповідно до моделі RREEMM, людина економічна нині перебуває у ситуації, коли ресурси є обмеженими, тож для задоволення потреб слід робити вибір, який здійснюється на перетині суб'єктивних (індивідуальні переваги, що ґрунтуються на власному

розумінні та сприйнятті об'єкта вибору кожною окремою особою) й об'єктивних (рівень ресурсів у розпорядженні, платоспроможність тощо) чинників. Оцінюючи кожен із можливих варіантів вибору, індивід обирає один з них, керуючись при цьому виключно власними інтересами в умовах обмеженості інформації. Тобто, з позиції поведінкових фінансів, базовими характеристиками моделі виступають суб'єктивна раціональність і схильність до егоїзму, що провокує перевищення власної значимості та перевагу надмірної впевненості над сумнівами. Загалом можна стверджувати, що за таких умов панівною є ірраціональний тип поведінки.

Найсучасніша модель економічної поведінки – Click – це квінтесенція емоцій і низки психоемоційних характеристик: колективної ментальності, ефекту ореолу тощо. Людина економічна у даній моделі приймає рішення миттєво, натисканням кнопки. Вірогідність ірраціональності у даному випадку зумовлюється переоцінкою власних знань і ресурсів; раціональний підхід – можливістю майже необмеженого доступу до інформації, зокрема й аналітичного характеру.

Висновки. Моделі економічної поведінки є свідченням пріоритетів особистості у різний часовий лаг і період існування. Це своєрідні індикатори еволюції загального економічного розвитку, а також індивідуальних цілей і переваг. Поведінкові фінанси – це пошук, що має на меті виявлення й означення низки специфічних психологічних, соціальних, емоційних факторів, що зумовили формування та розвиток моделі у відомому на даний час вигляді.

Висвітлена у статті трансформація поведінкових фінансів, викликана змінами економічної поведінки індивідів, засвідчила перехід від превалювання раціональних підходів у прийнятті економічних рішень до ірраціональних. У процесі розвитку від моделі Homo economicus до моделі Click сформувалися такі аспекти економічної поведінки індивіда, як колективність, егоїзм, соціальність, що, безумовно, мають місце в економічних рішеннях індивідів і системах сучасних держав.

Особливістю вітчизняної фінансово-економічної системи є тривалий час перебування у командній моделі, що сформувала стійку колективну поведінку населення. Саме даним чинником зумовлена ірраціональність рішень індивідів і сприйняття механізмів ринкової економіки, внаслідок чого отримуються зовсім інші результати функціонування. Тому у розробці подальших напрямів провадження фінансово-економічної діяльності слід враховувати поведінкові особливості сприйняття індивідами економічної реальності.

Література

1. Кривий В.І. Сутність та основні теоретичні блоки поведінкових фінансів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 23(1). С. 12–16.
2. Dr. V. Raman Nair, Anu Antony. Evolutions and Challenges of Behavioral Finance. *International Journal of Science and Research (IJSR)*. 2015. Vol.4, Is. 3. P. 1055 –1059.
3. Шаманська Н., Шаманська О. Теорія поведінкових фінансів: генезис та еволюція. *Світ фінансів*. 2015. № 1. С. 173–184.
4. Hirshleifer D. A. Behavioral Finance. *SSRN*. 2014. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2480892>.
5. Hammond R. C. Behavioral finance: Its history and its future. *Selected Honors Theses. Paper 30*. 2015. URL: <https://firescholars.seu.edu/honors/30/>.
6. Ілляшенко П. Поведінкові фінанси: історичний огляд і основні засади. *Вісник Національного банку України*. 2016. № 239. С. 30–57.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва, 1961. 332 с.
8. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение. *THESIS*. 1993. №1. С. 24-40.
9. История экономических учений / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. Москва, 2000. 140 с.
10. Яковенко Р. Еволюція «людини економічної». Рідний край. 2018. URL: <https://rk.kr.ua/evoljutsija-ljudini-ekonomichnoi>. (дата звернення: 14.10.2020).
11. Коваліско Н.В., Кудриско А.І. Специфіка стратегій економічної поведінки на регіональному рівні. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2008. Вип. 2. С. 266–277.
12. Палехова В.А. Моделі економічної поведінки: еволюція та сучасність. *Економічні науки: науково-методичний журнал / Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили*, 2007. Вип. 59. С. 47–51. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2007/72-59-9.pdf>.

13. Іващенко М.В. Панічна економічна поведінка в Україні як прояв споживчої ірраціональності. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 2. С. 109–112.
14. Автономов В.С. Модель человека в экономической теории и других социальных науках. *ИСТОКИ*. Москва, 1998. Вып. 3. С. 26–27.

References

1. Kryvyi, V.I. (2017). The essence and basic theoretical blocks of behavioral finance. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, 23(1), 12-16. (in Ukrainian)
2. Dr. V. Raman Nair, & Anu Antony. (2015). Evolutions and Challenges of Behavioral Finance. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 4(3), 1055-1059
3. Shamanskaya, N., & Shamanskaya, O. (2015). Theory of behavioral finance: genesis and evolution. *The World of Finance*, 1, 173-184. (in Ukrainian)
4. Hirshleifer, D. A. (2014). Behavioral Finance. SSRN. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2480892>.
5. Hammond, R. C. (2015). Behavioral finance: Its history and its future. *Selected Honors Theses. Paper 30*. Retrieved from <https://firescholars.seu.edu/honors/30/>.
6. Ilyashenko, P. (2016). Behavioral finance: a historical overview and basic principles. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 239, 30–57. (in Ukrainian)
7. Smith, A. (1961). A study of the nature and causes of the wealth of peoples. Moscow. (in Russian)
8. Becker, G. (1993). Economic analysis and human behavior. *THESIS*, 1, 24-40. (in Russian)
9. Avtonomova, V., Ananina, O., & Makasheva, N. (Eds.). (2000). History of economic doctrines. Moscow. (in Russian)
10. Yakovenko, R. (2018). Evolution of «economic man». Ridny kraj. Retrieved from <https://rk.kr.ua/evoljutsija-ljudini-ekonomichnoi>.
11. Kovalisko, N.V., & Kudrisko, A.I. (2008). Specifics of strategies of economic behavior at the regional level. *Bulletin of Lviv University. Sociological series*, 2, 266-277. (in Ukrainian)
12. Palekhova, V.A. (2007). Models of economic behavior: evolution and modernity. *Scientific works. Economic sciences: scientific and methodical journal*, 59, 47-51. Retrieved from <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2007/72-59-9.pdf> (in Ukrainian)
13. Ivashchenko, M.V. (2015). Panic economic behavior in Ukraine as a manifestation of consumer irrationality. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2, 109-112. (in Ukrainian)
14. Avtonomov, V.S. (1998). The human model in economic theory and other social sciences. *SOURCES*, 3, 26-27. (in Russian).

Lesia Barabash

Ph.D.(Economics), Associate Professor

Uman National University of Horticulture

1 Institutskaya Str., 20300, Uman, Ukraine

E-mail: Lesly-z@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4836-8950>

TRANSFORMATION OF BEHAVIORAL FINANCE AS A RESULT OF CHANGES IN ECONOMIC BEHAVIOR MODELS

The development of economy and its fluctuations sometimes acquire disastrous forms for countries and even the world community; and individual unexpected financial ups and downs of powerful corporations always attract attention of practitioners as well as researchers. They both look for the reasons for these phenomena, primarily referring to classical finance. However, their explanations do not always look convincing; they ignore the elusive essence of their incentive factor. And it was perseverance and a combination of the opposite that contributed to the emergence of behavioral finance, which focused the search on the social and psychological aspects of phenomena. Each period of economic development was marked by a number of authentic prerogatives and goals that shaped the behavior of the individual. Generalization of individuals similar in priorities and directions of implementation of actions formed the basis of models of economic behavior. The change in these models was due not only to scientific and technical progress, but also to the role of person in society, their identification as a separate participant or a participant of the collective society, as a component of the whole. The transition from Homo economicus, whose purpose of operation was rational egoistic enrichment, to Homo creativus, who acquires the understanding of their own identity and the need to improve and realize abilities,

leads to the emergence of an opinion about the irrationality of the nature of the individual's economic behavior. Further changes in the socio-economic environment led to the formation of a behavioral model for social climbers, for whom monetary resources are not the goal for their work, but rather a means of realizing egoistic ascension. The command system formed the behavior model of Homo soveticus, which erased the boundaries of the personal for the sake of collective goals, causing the emergence of a «collective mentality». And the assertion of a democratic society of our time contributed to the emergence of RREEMM (resourceful, restricted, evaluating, expecting, maximizing man) and Click models, in which an individual shows his qualities and achieves goals in conditions of limited resources and information, but with excessive confidence in his own strengths and knowledge. and decisions in most cases are made by impulsive pressing of a button.

Keywords: models of economic behavior, behavioral finance, Homo economicus, Homo creativus, Click.

JEL Classification: B26, B29, B31.

Л.В. Барабаш

кандидат экономических наук, доцент

Уманский национальный университет садоводства

ул. Институтская, 1, Умань, 20300, Украина

E-mail: Lesly-z@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4836-8950>

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ФИНАНСОВ В РЕЗУЛЬТАТЕ ИЗМЕНЕНИЯ МОДЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ

Развитие экономики и ее колебания иногда приобретали катастрофические формы для государств и даже мирового сообщества, а отдельные неожиданные финансовые взлеты и непредсказуемые падения мощных корпораций всегда привлекали внимание не только практиков, но и ученых. И те, и другие искали причины указанных явлений, в первую очередь обращаясь к классическим финансам. Однако их объяснения не всегда выглядели убедительными, оставляя без внимания неуловимую сущность побудительного фактора. И именно настойчивость и сочетание противоположного способствовали возникновению поведенческих финансов, которые сосредоточили поиски на социальных и психологических аспектах явлений. Каждый период экономического развития ознаменовался рядом аутентичных прерогатив и целей, которые формировали поведение личности. Обобщение похожих по приоритетам и направлениям реализации действий индивидов легли в основу моделей экономического поведения. Изменение этих моделей была обусловлено не только научным и техническим прогрессом, но и ролью человека в обществе, его идентификацией как отдельного участника или участника коллективной среды, как составляющей целого. Переход от Homo economicus, целью функционирования которого было рациональное эгоистическое обогащение, к Homo creativus, который приобретает понимание собственной идентичности и потребности в совершенствовании и реализации способностей, приводит к появлению мнения о иррациональности природы экономического поведения личности. Дальнейшие изменения в социо-экономической среде привели к формированию поведенческой модели карьеристов, для которых денежные ресурсы выступают не целью к труду, а средством реализации эгоистического возвышения. Командная система сформировала модель поведения Homo soveticus, которая стерла границы личного ради коллективных целей, обусловив появление «коллективной ментальности». А утверждение демократического общества современности способствовало появлению моделей RREEMM (resourceful, restricted, evaluating, expecting, maximizing man) и Click, при которых индивид проявляет свои качества и достигает целей в условиях ограниченности ресурсов и информации, но с избыточным уверенностью в собственных силах и знаниях, а решение в большинстве случаев принимаются импульсивным нажатием кнопки.

Ключевые слова: модели экономического поведения, поведенческие финансы, Homo economicus, Homo creativus, Click.

JEL Classification: B26, B29, B31.

УДК 338.585

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-05

Т.В. Пономарьова

кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, УкраїнаE-mail: typonomareva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8872-9888>**К.С. Гриневич**

студентка

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан. Свободи, 4, м. Харків, 61022, УкраїнаE-mail: listentome63@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4319-4904>

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянута така проблема сучасної податкової системи країни як ухилення від сплати податкових зобов'язань в повній чи частковій мірі суб'єктами господарювання. Розглянуто загальну ідею створення спрощеної системи в Україні. Описано позитивну тенденцію до збільшення податкових надходжень у порівнянні 2019 та 2020 рр.. Приведено дані, щодо кількості суб'єктів господарювання малого сектору підприємництва в Україні. Проаналізовано найбільш розповсюджені способи ухилення від сплати податків та проведено аналіз можливого ефекту від ухилення платників податку від сплати в повній мірі своїх зобов'язань з розрахунків з бюджетом, та як результат надано оцінку таким діям суб'єктів господарювання. Розглянуто кроки щодо удосконалення цієї системи оподаткування з боку державної влади, через шляхи обов'язкового ведення реєстраторів розрахункових операцій (РРО) та відміни Книг обліку доходів (і витрат) для спрощеної системи оподаткування. Зосереджено увагу на обов'язковому веденні РРО для спрощеної системи та обґрунтовано виникнення можливих відходів малого бізнесу в "тінь", задля збереження компанії на гідному конкуруючому рівні. Узагальнено ведення штрафних санкцій за невикористання РРО у своїй діяльності. Також розглянуто ідею відміни Книг обліку та недосконалість закону для новостворених підприємств. Описано законодавчо закріплений факт переходу до повного електронного листування суб'єктів господарювання та представників контролюючих органів. Визначено, що перехід до електронного документування є гарним веденням з боку держави, задля зменшення бюрократії в країні. Приведено приклад боротьби з тіньовою економікою в Сполучених штатах Америки. Запропоновано шляхи удосконалення податкової системи України, використовуючи досвід зарубіжних країн.

Ключові слова: податковий облік, спрощена система оподаткування, податки, доходи, реєстратор розрахункових операцій.

JEL Classification: H21, H26, M41.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні сектор малого та середнього підприємництва займає 98% від усієї кількості суб'єктів господарювання, тому ведення спрощеної системи стало стимулюванням зросту цього прошарку підприємництва та забезпечення стабільного надходження до бюджету податкових зобов'язань. Проте, ведення такої системи оподаткування не стало ідеальним веденням на державному рівні, адже наразі все одно існує великий відсоток підприємств, що працюють у "тіні", тому гостро постає проблема її реформування та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень. Питання щодо існування та проблематики спрощеної системи оподаткування в Україні активно вивчалися та продовжують вивчатися вітчизняними науковцями. Серед таких: Т. Корнієнко (Винницкая, Четвертко & Корниенко, 2019), М. Пожидаєва (Пожидаева, 2017), П. Гутман (Gutmann, 1985), Ф. Шнейдер (Schneider, 2015) та інші. Сьогодні ж питання удосконалення податкової спрощеної системи привертає увагу не лише науковці, а також і представників влади, адже недосконалість такої системи тягне за собою недоотримання коштів в бюджет країни.

© Пономарьова Т.В., Гриневич К.С., 2020

Мета статті – визначити тенденції ухилення суб'єктів господарювання спрощеної системи оподаткування від повної чи часткової сплати своїх податкових зобов'язань, а також окреслити шляхи подолання цього явища.

Основні результати дослідження. Особлива система оподаткування, або як її прийнято називати спрощена, була запропонована та ведена в 1998 році указом Президента України, проте чинна версія такого Закону була запроваджена від 01.01.2012 року "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" (Верховна Рада України, 2020). Головним девізом для створення такої системи була ідея "Рівні умови для всіх" та заохочення до створення ще одного шару підприємництва як малі та середні підприємства, які наразі складають вагомую долю від усіх типів підприємств.

Плюсів та мінусів даної системи завжди виділяли чимало, також знаходилися ті хто підтримував існування такої системи, і ті хто закликав скасувати такий особливий режим оподаткування. Проте, на сьогодні спрощена система оподаткування є все ж таки вдалим рішенням держави для стимулювання та існування середнього прошарку підприємства та наповнення державного бюджету податковими зобов'язаннями. Адже не всі малі підприємства можуть конкурувати з великими підприємствами на загальних умовах, і будуть просто знищені податковими тягарями.

Зниження податкового тягара та скорочення переліку обов'язкових до сплати податків та зборів безперечно є гарною альтернативою держави, адже станом на III квартал 2020 року сума податкових зобов'язань з єдиного податку до місцевих бюджетів становила 26 426,1 млн грн (приріст надходжень становить 7,3 %), що на 1 807,1 млн грн більше проти січня-вересня минулого року (Міністерство фінансів України, 2020). Проте, не всі мікро-, малі та середні підприємства є чесними платниками податків, та на сьогодні гостро стоїть проблема їх різнобічного ухилення від сплати в повній мірі своїх податкових зобов'язань.

Наведемо найбільш розповсюджені способи ухилення від повної або часткової сплати податкових зобов'язань:

- використання спрощеної системи юридичними особами для переведення коштів у готівку;
- оформлення трудових відносин через цивільно-правові договори (ЦПХ) замість трудових контрактів;
- роздроблення крупного бізнесу на мікро ФОПів;
- заниження доходів, шляхом покривання готівкових оборотів (Дубровський & Черкашин, 2017).

Загалом за даними Державної служби статистики в Україні, станом на 2019 рік, кількість суб'єктів малого підприємництва сягала 1922978 од., що склало 99,1% від загальної кількості підприємств (Державна служба статистики, 2020). Таким чином, залишається тільки припускати скільки млн. грн в рік втрачає бюджет країни від умисних ухилень підприємств.

В таблиці 1 представлені результати дослідження Інституту соціально-економічної трансформації щодо можливого ефекту від ухилення сплати податкових зобов'язань суб'єктами спрощеної системи оподаткування.

Таблиця 1

Аналіз можливого ефекту від ухилення сплати податкових зобов'язань суб'єктами спрощеної системи оподаткування в Україні

Спосіб ухилення	Податкові зобов'язання, яких вдається уникати (зменшувати суму)	Приблизні обсяги (млрд грн на рік)	Приблизні втрати бюджету (млрд грн на рік)
Переведення в готівку юридичними особами через ФОП	ПП+ПДВ+ЄСВ+ПДФО	3-7	0.7-3
Використання договорів ЦПХ	ЄСВ+ПДФО	10	2,5–5
Умисне заниження доходів	ЄП	18-20	1–1.5
Загальні можливі втрати			4.2–9.5

Джерело: складено на основі даних (Дубровський, 2017)

Аналізуючи дані таблиці 1, можна зробити висновок, що найбільше млрд. грн. державний бюджет України втрачає через умисне оформлення трудових відносин через договори ЦПХ, проте контроль за відстеженням такого зловживання є вкрай важким та має бути гарно продуманий, задля максимального виявлення.

Тема ухиляння від сплати податків є надзвичайно гострою та масово обговорюваною в політичних кругах, проте скасування спрощеної системи оподаткування в цілому є нерациональним рішенням, тому в Україні розробляються усі можливі варіанти виводу з "тіні" підприємців та їх доходів. Серед останніх кроків є рішення про обов'язкове використання реєстраторів розрахункових операцій для спрощенців задля відстеження та контролю діяльності підприємств, а також унеможливлення зменшення реального доходу суб'єктів господарювання.

Сьогодні бізнес на спрощеній системі, а саме фізичні особи- підприємці на 1, 2, 3 та 4 групах оподаткування, навчилися приховувати свої справжні обсяги доходів, що наносить нищівного удару економіці країни. Саме тому було розроблено зміни до Закону України «Про РРО» (№265/95-ВР). Основна мета використання РРО (касових апаратів, фіскальних реєстраторів та ін.) в Україні з боку держави постанала, як контроль обороту підприємств та ФОП, які приймають оплати від населення готівкою і платіжними картами (Верховна Рада України, 2020).

Тепер касові апарати зобов'язані мати підприємці, що сплачують єдиний податок, і мають дохід у понад 1 млн грн на рік. Застосування РРО не стосуються ФОПів першої групи, підприємців, що розраховуються у безготівковій формі та виробників. А виконувати функції РРО зможе виконувати будь-який пристрій (комп'ютер, планшет, смартфон), на який встановлено відповідне програмне забезпечення (Верховна Рада України, 2020).

В розумінні посадовців, ці закони були створені для захисту легального бізнесу від недобросовісної конкуренції, виведення з тіньового обігу частки готівкових розрахунків, «сірого» товару, покращення ефективності податкового адміністрування та державного контролю за розрахунковими операціями.

Реалізація положень документів сприяє підвищенню загального рівня податкової культури та захисту споживачів за рахунок поетапного розширення фіскалізації розрахункових операцій та запровадження інноваційних технологічних рішень у вигляді програмних РРО як альтернативи класичним РРО (Верховна Рада України, 2020).

Однак, для звичайного ФОПа, котрий завжди показував мінімальний річний обсяг доходу та спокійно сплачував всі необхідні податки, ведення РРО є проблемою. Адже йому легше відійти в «тінь», ніж активно почати виплачувати податки за установленними нормами. Саме тому від цього закону ми спостерігаємо дві реакції населення. З однієї сторони стоять «акули» бізнесу, а саме юридичні особи, що давно були притягнуті до введення РРО та які хочуть щоб усі сплачували податки по справедливості зі своїх фактичних та неприхованих доходів, а з іншої сторони, малі ФОПи, котрі згодні платити мінімальні обов'язкові суми, адже введення обов'язкових касових апаратів стане додатковими витратами бізнесу (зокрема, витрати на придбання обладнання та приладів, сервісне обслуговування, навчання та підвищення кваліфікації персоналу тощо), а самі підприємці стануть об'єктами перевірок відповідними органами.

До того ж, штрафні санкції за продажі без програмного РРО є високими, а саме 150% від вартості товару, якщо продаватиме його без проведення розрахункової операції або з проведенням на неповну суму. Якщо після першого штрафу він продовжить порушувати правила – заплатить 250% від вартості товару. Такі, зростаючі з кожним порушенням, штрафні санкції є додатковим стимулюванням бізнесу дотримуватися закону з боку держави.

На нашу думку ведення РРО є гарним рішенням, грати мають справедливо, адже податкові надходження є основою бюджету країни, звідси забезпечення соціальних виплат незахищеним верствам населенням та позитивне сальдо державного бюджету на рік. Як результат від введення РРО буде спостерігатися приріст податкових надходжень до бюджету, зокрема в частині сплати єдиного податку та податку на прибуток підприємств.

Ще однією цікавою зміною для спрощенців є скасування Книги обліку доходів (і витрат), які були відмінені Законом України 786-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо функціонування електронного кабінету та спрощення роботи фізичних осіб – підприємців" від 14.07.2020.

Цим законом було визначено відміну ведення Книг обліку доходів (і витрат) для ФОПів, а також описана можливість ведення обліку у будь-якій довільній формі, тобто це може бути як зошит, так і таблиці в Microsoft Excel, із щомісячним записом доходів, що суттєво зменшує кількість самих записів до 12. Проте, зміни, що описані в даному законі, вступають в силу 01.01.2021 року.

Однак, в цей же час виникає питання про реєстрацію нових ФОП в кінці 2020 року, чи мають вони реєструвати Книги та вести їх пару місяців. На це питання відповідь є неоднозначною, адже законодавчо цей момент не врегульовано.

Слід зазначити також те, що починаючи з 01.01.2021 року зникне можливість отримання штрафів за неправильне ведення чи втрату самої Книги, адже її по суті не буде.

Важливим позитивним зрушенням Закону 786-IX з нашої точки зору є внесення змін до листування з податковою службою, а також переведення всіх рішень щодо перевірок і т.п. буде тепер відбуватися через електронні кабінети, тобто усі можливі штрафи, порушення чи просто заключення будуть доступні у кабінеті платника податку. Вважаємо ці зміни позитивними, адже тепер не слід стояти в чергах, щодо рішень про перевірки та не слід чекати "листів щастя" від податкових. З боку держави важливим моментом є те, що тепер платники не зможуть "відмахуватися" від таких повідомлень, а бачити все і одразу в своїх електронних кабінетах.

На нашу думку, перехід від паперового документообігу є безсумнівною перевагою, адже технології невпинно розвиваються і слід "йти в ногу" за ними, що спрощує життя бухгалтеру. Важливим фактором комп'ютеризації є також створення гарних програмних продуктів, котрі будуть працювати злагоджено та витримувати щоденний наплив в роботі. Також, перехід до комп'ютеризованого документообігу несе за собою обов'язковий та тотальний перехід на РРО для повного контролю зі сторони держави, а як ми вже визначились, не для всіх це є доступним.

Для боротьби з тіньовою економікою гарним прикладом може виступати досвід зарубіжних країн, зокрема Сполучених штатів Америки (США). Згідно з дослідженнями Ф. Шнайдера, рівень тіньової економіки в країні складав 7% від внутрішнього валового продукту (ВВП), що є одним з найменших показників в розвинених країнах, та країнах, що розвиваються (Schneider, 2015). Ключовими моментами подолання повальної тінізації в США стало розуміння того, що підвищення штрафних санкцій не несе за собою покращення ситуації з детінізації, а навпаки поплічником нехтування законодавчих норм. Також було досліджено взаємозв'язок між рівнем доходу на 1 людину та рівнем тіньової економіки, так чим вище рівень доходу тим нижче рівень тінізації, і навпаки. Дослідивши це питання в США були прийняті низка соціальних програм по допомозі працюючим верствам населення, а також було покладено купу сил на подолання безробіття (Enste D. H., 2018).

В Україні для зменшення об'ємів ухилень від сплати податкових зобов'язань та відходу до "тіньової" діяльності важливо приділяти увагу:

підвищенню ефективності податкового контролю малого сектору з одночасним зменшенням кількості контрольних заходів шляхом підвищення якості самого процесу контролю;

формуванню податкової культури населення та збільшенню демократичного (народного) обговорення змін в податковій системі, для підвищення довіри до державних органів влади, який у лютому 2020 року склав лишень 28% (BBC Новини, 2020), а також зросту підтримки населенням влади;

боротьба з корупцією та бюрократією, що затримує економічний розвиток країни, шляхом періодичних кваліфікаційних тестів співробітників контролюючих органів.

Таким чином, наведені вище пропозиції удосконалення податкового сектору економіки призведуть до збільшення довіри суб'єктів господарювання до чинної податкової системи, а також допоможуть зменшити опір від діючих та нових нормативних актів зі сторони бізнесу.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, слід відмітити що податкова система України, а саме в розрізі регулювання малого бізнесу, потребує покрокового та виваженого реформування. Важливими шляхами для реформування є викорінення застійних способів ухилення від сплати податі кат зборів, які наносять великі об'єми щомісячних витрат бюджету країни.

Закони, які були прийняті для посилення контролю та створення чесною та рівною системи оподаткування для спрощенців є гарним початком до реформування податкової системи,

однак мають бути більш вивіреними та чітко охоплювати усі можливі питання оподаткування. Гарним досвідом для удосконалення податкової системи є досвід зарубіжних країн, використовуючи який можна вдало її реформувати.

Література

1. Винницькая О. А., Чвертко Л. А., Корниенко Т. О. Стратегические направления совершенствования процесса формирования доходов местных бюджетов. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 4(2). С. 45–48. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10519>.
2. Пожидаєва М. А. Бюджетне, податкове і митне право України: Навч. посіб. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Правова Єдність, 2017. 88 с.
3. Gutmann P. M. The subterranean economy, redux. *The Economics of the Shadow Economy*. Springer Berlin Heidelberg, 1985. Vol.15. P. 2–18. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-88408-5_1.
4. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2014: Different Developments. *Journal of Self-Governance and Management Economics*. 2015. Vol. 3(4). P. 7–29.
5. Закон України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" Верховна Рада України N 746/99 від дати останньої редакції 01.01.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98#Text>.
6. Виконання доходів місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevikh-byudzhetiv>.
7. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Інститут соціально-економічної трансформації. 2017. URL: <http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/111-porivnialnyi-analiz-fiskalnoho-efektu-skhem>.
8. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» № 265/95-ВР від дати останньої редакції 20.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг" щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг. Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66721.
11. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг. Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66303.
12. Dominik H. E. The shadow economy in industrial countries: IZA Guiding Principles of Research Integrity, 2018. DOI: <https://doi.org/10.15185/izawol.127.v2>.
13. PPO для ФОПів: які зміни щодо касових апаратів для "спрощенців" ухвалила Рада. BBC Новини. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49692313>.

References

1. Vynnytska, O., Chvertko, L., & Kornienko, T. (2019). Strategic directions for improving the process of generating local budget revenues. *Economy. Finances. Law*, 4(2), 45-48. (in Russian)
2. Pozhidayeva, M. (2017). *Budget, tax and customs law of Ukraine*: Textbook. 2nd ed., Supplement and processing. Kiev: Legal Unity. (in Ukrainian)
3. Gutmann, P.M. (1985) The Subterranean Economy, Redux. *The Economics of the Shadow Economy*, 15, 2-18. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-642-88408-5_1.
4. Schneider, F. (2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 Other OECD Countries from 2003 to 2014: Different Developments? *Journal of Self-Governance and Management Economics*, 3(4), 7-29.
5. Law of Ukraine "On the simplified system of taxation, accounting and reporting of small businesses" Verkhovna Rada of Ukraine N 746/99 from the date of the latest version 01.01.2012. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98#Text>.

6. Execution of local budget revenues. Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <https://mof.gov.ua/en/vykonannya-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetyv>.
7. Dubrovsky, V. & Cherkashin, V. (2017). Comparative analysis of the fiscal effect of the use of instruments of evasion / avoidance of taxation in Ukraine. Institute of Socio-Economic Transformation. Retrieved from <http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/111-porivnialnyi-analiz-fiskalnoho-efektu-skhem>.
8. State Statistics Service of Ukraine. Official site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Law of Ukraine "On the use of registrars of settlement transactions in the field of trade, catering and services" The Verkhovna Rada of Ukraine № 265/95-VR from the date of the latest version 20.10.2019. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80>
10. Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Application of Registrars of Settlement Transactions in the Sphere of Trade, Catering and Services" on De-Shading Settlements in the Sphere of Trade and Services. The Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66721.
11. Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine on de-shadowing of payments in the sphere of trade and services. The Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66303.
12. Dominik, H. E. (2018). The shadow economy in industrial countries: IZA Guiding Principles of Research Integrity. doi: <https://doi.org/10.15185/izawol.127.v2>.
13. RRO for FOPs: what changes to cash registers for "simplistic" have been approved by the Council. BBC News. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49692313>.

Tatiana Ponomareva

Ph.D. (Economics), Associate Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: tyonomareva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8872-9888>

Katerina Hrynevich

Student
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: listenome63@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4319-4904>

PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE THE SIMPLIFIED TAXATION SYSTEM IN UKRAINE

The article considers such a problem of the modern tax system of the country as evasion of tax liabilities in full or in part by business entities. The general idea of creating a simplified taxation system in Ukraine is considered. The positive tendency to increase tax revenues in comparison with 2019 and 2020 is described. The data on the number of small business entities in Ukraine are given. The most common methods of tax evasion are analyzed and the possible effect of tax evasion of taxpayers is analyzed in full of their obligations to pay the budget, and as a result, such actions of economic entities are assessed. Steps to improve this system of taxation by the state authorities, through the mandatory maintenance of registrars of settlement operations (RRO) and the abolition of the Books of income (and expenses) for a simplified system of taxation are considered. The focus is on the mandatory conduct of RRO for a simplified system and substantiates the emergence of possible small business waste in the "shadow", in order to keep the company at a decent competitive level. The conduct of penalties for non-use of RRO in its activities is generalized. The idea of abolishing the Accounting Books and the imperfection of the law for newly established enterprises was also considered. The legally established fact of transition to full electronic correspondence of business entities and representatives of controlling bodies is described. It is determined that the transition to electronic documentation is a good thing for the state to reduce bureaucracy in the country. An example of the fight against the shadow economy in the United States is given. The article suggests the ways to improve the tax system of Ukraine using the experience of foreign countries.

Keywords: tax accounting, simplified taxation system, taxes, income, recorder of operations.

JEL Classification: H21, H26, M41.

Т.В. Пономарева

кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

пл. Свободи, 4, г. Харків, 61022, Україна

E-mail: tyonomareva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8872-9888>**Е.С. Гриневич**

студентка

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

пл. Свободи, 4, г. Харків, 61022, Україна

E-mail: listentome63@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4319-4904>

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРОЩЕННОЙ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена такая проблема современной налоговой системы страны как уклонение от уплаты налоговых обязательств в полной или частичной мере субъектами хозяйствования. Рассмотрены общую идею создания упрощенной системы в Украине. Описаны положительную тенденцию к увеличению налоговых поступлений по сравнению 2019 и 2020 гг.. Приведены данные относительно количества субъектов хозяйствования малого сектора предпринимательства в Украине. Проанализированы наиболее распространенные способы уклонения от уплаты налогов и проведен анализ возможного эффекта от уклонения налогоплательщиков от уплаты в полной мере своих обязательств по расчетам с бюджетом, и как результат дана оценка таким действиям субъектов хозяйствования. Рассмотрены шаги по совершенствованию этой системы налогообложения со стороны государственной власти, через пути обязательного ведения регистраторов расчетных операций (РРО) и отмены книг учета доходов (и расходов) для упрощенной системы налогообложения. Сосредоточено на обязательном ведении РРО для упрощенной системы и обосновано возникновения возможных отходов малого бизнеса в «тень», для сохранения компании на достойном конкурирующем уровне. Обзор ведения штрафных санкций за неиспользование РРО в своей деятельности. Также рассмотрены идею отмены книг учета и несовершенство закона для вновь созданных предприятий. Описаны законодательно закреплен факт перехода к полной электронной переписке субъектов хозяйствования и представителей контролирующих органов. Определено, что переход к электронному документированию является хорошим ведением со стороны государства, для уменьшения бюрократии в стране. Приведены пример борьбы с теневой экономикой в Соединенных штатах Америки. Предложены пути совершенствования налоговой системы Украины, используя опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: налоговый учет, упрощенная система налогообложения, налоги, доходы, регистратор расчетных операций.

JEL Classification: H21, H26, M41.

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ІННОВАЦІЇ

УДК 316.422:330.342.24(477)

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-06

С.В. Войтко

доктор економічних наук, професор
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, м. Київ, 03056, Україна
E-mail: s.voytko@kpi.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2488-3210>

А.М. Вишневська

студентка
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, м. Київ, 03056, Україна
E-mail: vyshnevskaanastasiya188@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3811-7189>

ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

У статті розглянуто поняття «потенціал» та «економічний потенціал», проаналізовано трактування цих понять різними вченими, аргументовано важливість його усвідомлення для країн, так як це визначає їхню спеціалізацію. Проаналізовано стан економічного потенціалу високотехнологічного виробництва в Україні за такими показниками, як частка підприємств, що впроваджують інновації (продукцію та/або технологічні процеси), частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, витрати на інноваційну діяльність, експорт високотехнологічних продуктів, кількість працівників на млн жителів країни, які займаються розробками та науковими дослідженнями, середньо- та високотехнологічна промисловість (включаючи будівництво) у відсотках доданої вартості виробництва України. Розглянуто місце України у глобальному рейтингу інновацій (Global Innovation Index). Проведено порівняльну характеристику України із Польщею та В'єтнамом за показниками експорту високотехнологічних продуктів (млрд дол.) і кількістю працівників на млн жителів країни, які займаються розробками та науковими дослідженнями. Проаналізовано як частка високотехнологічної продукції впливає на розвиток економіки та конкурентоспроможності країни. Проведено порівняння витрат на науково-технічні дослідження і розробки України з США, Німеччиною та Японією. Розглянуто важливість інвестиційної діяльності для України задля розвитку економічного потенціалу країни. Зазначено проблеми, які стримують розвиток технологічного та наукового потенціалів України. Надано рекомендації щодо можливостей зростання стану економічного потенціалу високотехнологічного виробництва, аби забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності України на світовому ринку.

Ключові слова: потенціал, економічний потенціал, Індустрія 4.0, високотехнологічне виробництво, інновації.

JEL Classification: O20, P11, R58.

Вступ. Високотехнологічне виробництво посідає неабияке місце в науково-технологічному розвитку країнах «Великої Сімки». Україна має у високотехнологічному, наукомісткому виробництві певний потенціал, розвиток якого може підвищити її рівень конкурентоспроможності. У зв'язку з цим важливим є аналізування стану українського високотехнологічного виробництва, аби знайти шляхи для його покращення у майбутньому. Економічний потенціал визначає ті галузі, в яких є доречним зосереджувати інвестиції та впроваджувати інновації в першу чергу. Досвід В'єтнаму – країни, яка була відсталою у зв'язку з війною 1959–1970 рр. або досвід найближчого сусіда (Польщі) показує те, як при впровадженні інновацій зростає ВВП країни та покращується рівень життя населення.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягають у такому:

– порівняльний аналіз підходів до визначення змісту терміну «економічний потенціал»;

– аналіз динаміки показників високотехнологічної та інноваційної продукції в Україні, як складової економічного потенціалу;

– оцінка показників інноваційної діяльності України та тлі міжнародних порівнянь.

Результати дослідження. На світовому ринку окремі країни лідирують у певних галузях економіки, що визначає їхню спеціалізацію. Спеціалізація зумовлена економічним потенціалом цих країн, тобто економічним потенціалом підприємств певних галузей країни. Взявши до уваги думку З. Д. Калініченко, який вбачає можливість нарощування свого (українського) економічного потенціалу «разом із сусідніми європейськими країнами» (Калініченко, 2020) та його твердження про необхідність «наповнення виробництв внутрішньою вартістю, а з тим і посилення конкурентоспроможності, здорожчання експорту, вимагає значних додаткових інвестицій у людський капітал, підвищення кваліфікації, технологічної та інфраструктурної готовності» вбачаємо розвиток «внутрішнього виробництва» за рахунок саме розвитку високотехнологічних сфер у межах європейського економічного простору.

Т. В. Челомбійко здійснив одне з новітніх узагальнень поняття «економічного потенціалу» (на підставі аналізу 23 літературних джерел). Ним виділено такі основні характеристики економічної системи як складність і комунікативність, що пов'язана зі «взаємодією та взаємозалежністю потенціалу та зовнішнього середовища». Економічний потенціал на думку цього автора формує та виявляє такі властивості: ієрархічність; компонентність; здатність до розвитку. До речі, ми згодні з думкою науковця у тому, що «джерелами розвитку потенціалу як економічної системи можуть бути: зростання інвестиційної та інноваційної активності; конкуренція; різноманіття форм і методів формування та реалізації тощо» (Челомбійко, 2020).

Аналіз англійської літератури надає змогу стверджувати про те, що у публікаціях 2016-2020 років економічний потенціал розглядається переважно поряд з галуззю чи виробництвом. Проте на рівні країни у статті С. В. Оніщук, З. М. Бурик і П. В. Книш розглядається оцінювання економічного потенціалу територій в умовах сталого розвитку та основних складових його управління: екологічна, інвестиційна, інституційна, інноваційна, кластерна, інфраструктурна, фінансова, експортна, кадрова (Onyshchuk, Buryk, & Knysh, 2019).

Проаналізувавши наявні трактування терміну стверджуємо, що не існує єдиного визначення категорії «економічний потенціал». Ключовим моментом у трактуванні «потенціалу» окремими вченими є той, що його розглядають як можливості підприємства: використані або втрачені, його здатність до певної діяльності, ресурси, джерела та запаси, які спрямовані на вирішення певної задачі, тобто на досягнення кінцевої мети. О. В. Величко вважає, що потенціал характеризується двома рівнями: досягнутим (або наявним) і перспективним (Величко, 2015). Узагальнюючи, можна зазначити, що потенціал можна трактувати як доступні можливості та ресурси, що є в наявності та використовуються або можуть бути використані для досягнення визначеної мети, або ж як невикористані можливості підвищення рівня ефективності виробництва чи діяльності.

Економіст С. Г. Струмилін запровадив поняття «економічний потенціал», під яким розумів сукупну виробничу силу праці всіх працездатних членів суспільства (Струмилін, 1954). Але вчені М. Лагун (Лагун, 2008) та М. Савченко (Савченко, 2004) трактували це поняття дещо інакше, а саме у їхніх працях вони вважали, що економічний потенціал – це сукупна здатність наявних у підприємства економічних ресурсів забезпечувати максимально можливе за обсягами виробництво товарів і послуг. Тобто, від економічного потенціалу підприємства залежить як і напрям його діяльності, так і ефективність виробництва, а зрештою і якість виробленої продукції. Економічний потенціал може залежати від оптимального використання і способу поєднання економічних ресурсів, ефективності організації виробництва, а також від підприємницьких здібностей.

Отже, економічний потенціал характеризується не тільки ресурсною складовою (наявні економічні ресурси), але його доцільно розглядати і як взаємозв'язок виробничих відносин, які виникають між окремими працівниками, а також управлінським апаратом підприємства чи галузей національної економіки в цілому з приводу більш повного використання їх можливостей для створення матеріальних благ і послуг, що, у свою чергу, позитивно впливатиме на зростання економіки країни в цілому.

Для того аби займати лідируючі позиції на світовому ринку, маючи деякі ресурси, важливим є усвідомлення того, що є саме економічним потенціалом підприємства/ регіону/

країни, аби розвивати ці сфери та спрямовувати виробництво в найбільш прибуткові сфері. Україна, хоч і не відноситься до високотехнічних країн, але має значний потенціал у галузі високих технологій. Це означає, що ми маємо для цього деякі можливості та ресурси, наприклад, інтелектуальні, але для стрімкого розвитку нам не вистачає інвестиційних ресурсів, щоб повною мірою працювати над реалізацією цих можливостей, аби перетворити їх із потенційних на реальні. Державна підтримка інноваційної діяльності в Україні здійснюється у таких формах: пряме бюджетне фінансування; сприятлива кредитна, податкова та митна політики; створення спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ; надання державних гарантій комерційним банкам, які здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проєктів тощо. Пряме фінансування з державного та місцевих бюджетів є досить обмеженим і, зазвичай, стосується невеликого кола інноваційно активних підприємств (2,0 %–3,0 % від їх загальної кількості) (Гейць, 2015).

Наразі провідні країни світу використовують інноваційні технології та модернізують своє виробництво таким чином, що надає цим країнам можливість оптимізувати свої ресурси та розвивати економічний потенціал більш успішно. На 1990-ті роки припадає дискусія щодо визначення високотехнологічних галузей Організацією економічного співробітництва та розвитку ОЕСД, яке враховує три складові: 1) частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) у витратах підприємств галузі; 2) частка високотехнологічної комплектації у складі виробів; 3) частка персоналу НДДКР у складі підприємств (Heits, 2015). Слід зазначити, що у високорозвинених країнах акцент спрямовується саме на високотехнологічні підприємства. Це ті підприємства, на яких товар виготовляється у ході виробничого процесу із застосуванням науково-технічних розробок, у вартості якого частка науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт становить не менше 3,5 % та який включений до офіційного каталогу високотехнологічної продукції (Чубенко, 2018). До таких країн відносять провідні країни світу, такі як США, Японія, Німеччина. До високотехнологічних галузей належать інформаційні технології, робототехніка, нанотехнології, програмування, атомна енергетика, аерокосмічна техніка, гена інженерія, штучний інтелект та ін. Високотехнологічні галузі створюють значну додану вартість і забезпечують високу продуктивність праці, а також забезпечують конкурентоспроможність економіки країни.

Ще у 2018 році Україна займала 43 місце в глобальному рейтингу інновацій (Global Innovation Index), а вже в 2019 році, втративши чотири позиції, посіла на 47 місце. Хоч у 2017 році позиція України була на 50 місці. Це означає, що протягом 2017–2019 років спостерігається активніше впровадження інноваційних технологій у виробництва провідних галузей, але недостатнє, на нашу думку, аби використовувати ресурси максимально ефективно. Також, зниження останнім часом може бути пов'язане з тим, що новітні технології в Україні запроваджуються у виробництві значно повільніше, ніж у провідних країн Європи. Це, у свою чергу, знижує рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств з кожним роком.

Проте в Україні високотехнологічні галузі формують лише 6 % ВВП та 5 % експорту, а наукомісткість ВВП складає лише 0,77 % (Департамент розвитку інновацій та інтелектуальної власності, 2020). У високотехнологічних галузях промисловості витрати на науково-технічні дослідження і розробки в США становлять 1,9 % ВВП, у Німеччині – 2,7 %, в Японії – 3 %.

Україна має певну частку підприємств, які є драйверами розвитку Індустрії 4.0 в країні, створюючи інноваційну продукцію або використовуючи високі технології у своєму виробництві. Значна кількість з них входять в АППАУ (Асоціацію підприємств промислової автоматизації України), а їхня кількість нараховує близько 34 підприємств. Певну частину своєї продукції вони експортують за кордон. Частка підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), у загальній кількості промислових підприємств в Україні за період з 2003 року по 2018 рік збільшилася всього на 4,2 %. При тому, що частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств у період з 2003 року по 2018 рік зменшилася аж на 4,8 % (табл.1).

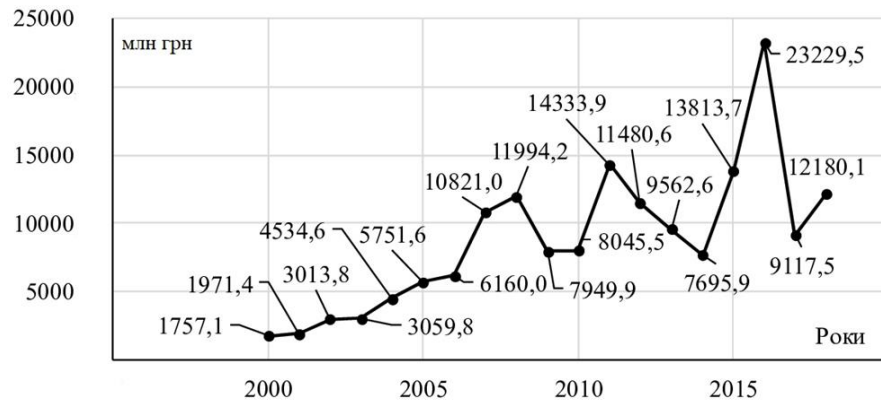
При цьому сукупні витрати (власні, з державного бюджету, інвесторів-нерезидентів, інших джерел) на інновації зросли на 912,3 млн грн, а державні витрати зросли на 631,4 млн грн. Загальна тенденція витрат на інновації має зростаючий характер (рис.1), тоді як частка обсягу реалізованої інноваційної продукції стрімко падає.

Таблиця 1

Основні показники інноваційної діяльності в Україні (2003–2018 роки)

Рік	Частка кількості підприємств, %	Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції, %	Витрати на інновації, млн грн
2003	11,5	5,6	3059,8
2004	10,0	5,8	4534,6
2005	8,2	6,5	5751,6
2006	10,0	6,7	6160
2007	11,5	6,7	10821
2008	10,8	5,9	11994,2
2009	10,7	4,8	7949,9
2010	11,5	3,8	8045,5
2011	12,8	3,8	14333,9
2012	13,6	3,3	11480,6
2013	13,6	3,3	9562,6
2014	12,1	2,5	7695,9
2015	15,2	1,4	13813,7
2016	16,6	-	23229,5
2017	14,3	0,7	9117,5
2018	15,6	0,8	12180,1

Джерело: створено авторами за даними (Державна служба статистики України, 2020)

Рис.1. Динаміка витрат на інновації в Україні

Джерело: створено авторами за даними (World Bank Data, 2020)

Для порівняння частин експорту інноваційних продуктів держав-сусідів, проаналізуємо обсяг інноваційних товарів в експорті Польщі, та однієї країни з Південно-Східної Азії, яка не так давно мала відсталу післявоєнну економіку – В'єтнам. Як тільки Україна здобула незалежність (1990р.) її ВВП становив 81,46 млрд дол., тоді коли ВВП В'єтнаму на той час було 6,472 млрд дол.; а станом на 2017 рік ВВП України вже 112,2 млрд дол., а ВВП В'єтнаму майже у два рази більше, що становить 223,9 млрд дол. Однією з причин такого стрімкого зростання ВВП В'єтнаму може бути пов'язаним із збільшенням кількості інноваційних продуктів у їхньому експорті, що можна простежити на рис.2, тобто зростання ВВП країни пов'язаний з обсягом експортованої високотехнологічної продукції.

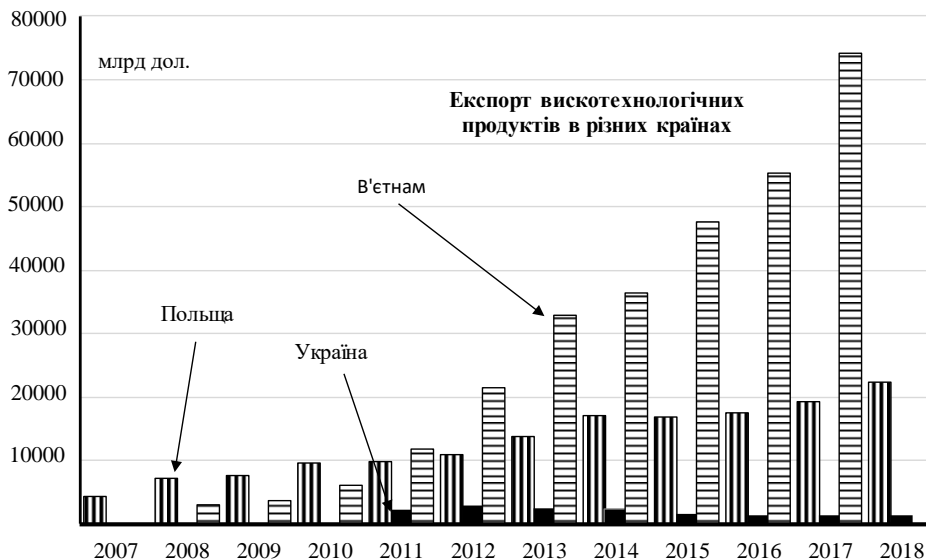

Рис.2. Експорт високотехнологічних продуктів України, Польщі та В'єтнаму

Джерело: створено авторами за даними (World Bank Data, 2020)

Наразі становище України на світовому ринку інноваційної діяльності є невтішним, так як частина інноваційних продуктів в експорті значно відстає, як від найближчого сусіда, так і від В'єтнаму. З цього слідує, що для збільшення ВВП України, необхідно працювати над впровадженням технологій та розробкою інноваційних продуктів, що, у свою чергу, сприятиме зростання економіки загалом і покращить рівень життя населення зокрема.

Експорт високотехнологічної та інноваційної продукції України в 2018 році насправді суттєво зменшився порівняно з 2012 роком. Починаючи з 2012 року крива значень у доларах експорту інноваційних продуктів має спадний характер (рис.3).

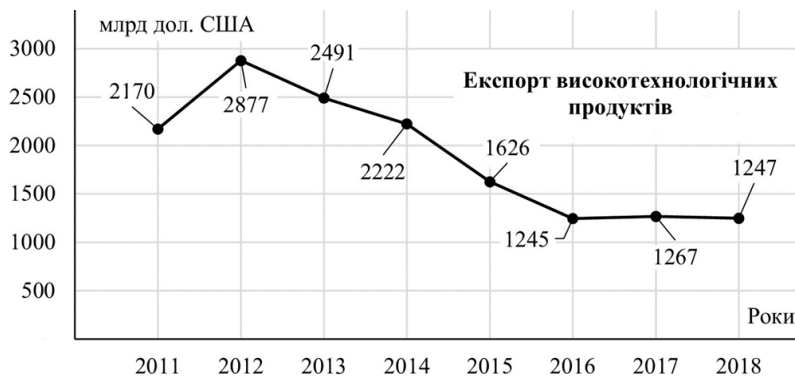

Рис.3. Експорт високотехнологічних продуктів України за 2011–2018 роки

Джерело: створено авторами за даними (World Bank Data, 2020)

Це, у свою чергу, породжує зниження ВВП країни та зменшує її конкурентоспроможність на міжнародній арені. Це зниження може бути пов'язане із втратою кваліфікованої робочої сили, яка емігрувала за кордон на підставі кращих умов праці та можливостей для саморозвитку, що негативно позначилося на економіці України в цілому.

Зменшення обсягу експорту високотехнологічної та інноваційної продукції України також пов'язане зі зменшенням кількості працівників розробок і наукових досліджень, при тому, що

кількість населення теж зменшилося. Такі працівники є висококваліфікованою робочою силою, зменшення чисельності якої в Україні, насамперед, пов'язане із виїздом за кордон. І, як бачимо з рис. 4, що країни, в яких кількість таких працівників на мільйон осіб у країні зростає, експортують набагато більше високотехнологічної продукції, що, у свою чергу, сприяє збільшенню ВВП країни, а, отже, і підвищення рівня життя у цих країнах.

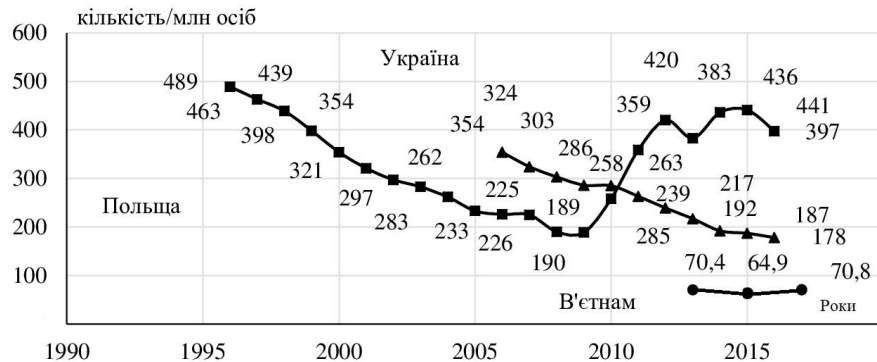

Рис.4. Кількість працівників на один млн жителів країни розробок і наукових досліджень
Джерело: створено авторами за даними (World Bank Data, 2020)

Відсоток доданої вартості виробництва України середньо- та високотехнологічної промисловості (включаючи будівництво) є незначним (Рис. 5), з часу здобуття країною незалежності, а зміни відбулися всього на 8,3 % – це на 2018 рік становило 29,2 %, тоді як у провідних країнах світу цей показник перевищує 60 %.

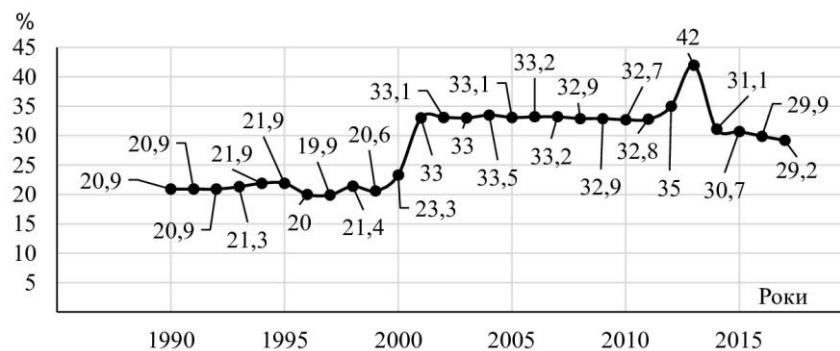

Рис.5. Середньо- та високотехнологічна промисловість (включаючи будівництво) у відсотках доданої вартості виробництва України

Джерело: створено авторами за даними (World Bank Data, 2020)

На основі аналізу динаміки доданої вартості виробництва у середньо- та високотехнологічній промисловості констатуємо, що з 2014 року дещо знизилася ця додана вартість, причина цьому є російсько-українська війна. Проте саме економічний потенціал має вивести національну економіку на рівень розвинених країн.

Висновки. На підставі критичного огляду використання терміну «економічного потенціалу» науковцями та реалізації цього на практиці окремими країнами виявлено таке: економічний потенціал може реалізувати доступні можливості та ресурсне забезпечення, яке є в наявності країни та використовуються або можуть бути використані для досягнення визначеної мети, а саме інноваційного розвитку країни. Економічний потенціал визначається значною кількістю якісних і кількісних показників, рейтингуванням тощо. За такими

показниками, як частка підприємств, що впроваджують інновації (продукцію та/або технологічні процеси), частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, витрати на інноваційну діяльність, експорт високотехнологічних продуктів, кількість працівників на млн жителів країни, які займаються розробками та науковими дослідженнями, середньо- та високотехнологічна промисловість (включаючи будівництво) у відсотках доданої вартості виробництва, Україна має скоріше негативні, аніж позитивні показники. Це може бути однією з причин відставання економіки України, чому спричиняє неефективне використання ресурсного забезпечення.

Так, у глобальному рейтингу інновацій Україна втрачає поступово свої позиції. Наукомісткість ВВП України складає тільки 0,77 %. За абсолютними значеннями витрати на інновації зростають у тренді, хоча спостерігається певний циклічний процес у 3–4 роки. Вже з 2012 року експорт високотехнологічних продуктів України поступово знижується. Проте економічний потенціал України надає змогу констатувати, що ми можемо змінити ситуацію, аналізуючи ретроспективу розвитку В'єтнаму (країна, яка оправилася після війни) та розвитку країни-сусіда – Польщі.

Так, Україна має суттєвий потенціал у науково-технічній сфері, але порівняно з іншими країнами, інвестиції у високотехнологічну та наукову сферу є недостатніми, про що також свідчить рейтинг України в Global Innovation Index. Тому при належних інвестиціях частка інноваційних продуктів в експорті України збільшиться. Аби Україна мала змогу приєднатися до числа тих країн, де виробництво організоване на принципах Четвертої промислової революції, доцільно збільшити частку від ВВП на фінансування наукових проектів, підтримувати підприємства, які створюють абсолютно новий продукт і співпрацювати з країнами, які входять до «Великої Сімки». Також, необхідно підтримувати молодих вчених і працівників у сфері науки та інноваційних розробок, аби уникнути «відтоку мізків».

Література

1. Калініченко З. Д. Економічний потенціал та посилення лідерських позицій країни у зовнішній політиці України. *Економічний простір*. 2020. № 154. С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-7>.
2. Челомб'яко Т. В. Сучасні підходи до дослідження економічного потенціалу як економічної системи. *Проблеми економіки*. 2020. № 1(43). С. 227–233. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-227-233>.
3. Onyshchuk S. V., Buryk Z., Knysh P. V. Management of the economic potential of territories in the context of sustainable development: case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. № 17(4). P. 13-25. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(4\).2019.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(4).2019.02).
4. Величко О. В. Сутність економічного потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 15–20.
5. Струмилин С. Г. К вопросу о изменении народного благосостояния. *Вопросы статистики*. 1954. № 5. С. 12–28.
6. Лагун М. І. Економічний потенціал як основа розвитку бізнесу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 5. С. 77–82.
7. Савченко М. В. Управління економічним потенціалом промислових підприємств: авто-реф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01. Харків, 2004. 21 с.
8. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
9. Hatzichronoglou T. Revision of the High-Technology Sector and Product Classification. *OECD library. OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. Paris: OECD Publishing. 1997. № 2. С. 26. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/134337307632>.
10. Чубенко В. А. Поняття високотехнологічної та наукоємної продукції як об'єктів правовідносин державного стимулювання розвитку та поставки. *Право та інноваційне суспільство*: електрон. наук. вид. 2018. № 1(10). С. 18–25.
11. Проект «Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року». Департамент розвитку інновацій та інтелектуальної власності. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=c3081991-45fb-47dfabc659822e854a99&title=ProektstrategiiRozvitkuVisokotekhnologichnihGaluzeiDo2025-Roku>.

12. Державна служба статистики України. (2020). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/>.

References

1. Kalinichenko, Z. D. (2020). Economic potential and position of the country's leading positions in Ukraine's foreign policies. *Economic Space*, 154, 41-45. doi: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-7>. (in Ukrainian)
2. Chelombitko, T. V. (2020). Modern approaches to the study of economic potential as an economic system. *Problem Economics*, 1(43), 227-233. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-227-233>. (in Ukrainian)
3. Onyshchuk, S. V., Buryk, Z., & Knysh, P. V. (2019). Management of the economic potential of territories in the context of sustainable development: case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 17(4), 13-25. doi: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(4\).2019.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(4).2019.02).
4. Velichko, O. V. (2015). The essence of the economic potential of the enterprise. *Actual problems of economy*, 9, 15-20. (in Ukrainian)
5. Strumilin, S. G. (1954). On the question of changing the national welfare. *Questions of Statistics*, 5, 12-28. (in Russian)
6. Lagun, M. I. (2008). Economic potential as a basis for business development. *Formation of market relations in Ukraine*, 5, 77-82. (in Ukrainian)
7. Savchenko, M. V. (2004). Management of economic potential of industrial enterprises: auto-ref. Candidate of Dissertation Econ. Science: 08.06.01. (in Ukrainian)
8. Heits, V. M. et al. (Eds.). (2015). *Innovative Ukraine 2020: national report*. NAN of Ukraine. Kiev. (in Ukrainian)
9. Hatzichronoglou, T. (1997). Revision of the High-Technology Sector and Product Classification. *OECD library. OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. Paris: OECD Publishing, 2, 26. doi: <http://dx.doi.org/10.1787/134337307632>.
10. Chubenko, V. A. (2018). The concept of high-tech and science-intensive products as objects of legal relations of state stimulation of development and supply. *Law and Innovation Society*, 1(10), 18-25. (in Ukrainian)
11. Project "Strategy for the development of high-tech industries until 2025". Department of Innovation and Intellectual Property Development. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=c3081991-45fb-47dfabc659822e854a99&title=ProektstrategiiRozvitkuVisokotekhnologichnihGaluzeiDo2025-Roku>.
12. State Statistics Service of Ukraine. (2020). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. World Bank Data. Retrieved from <https://data.worldbank.org/>.

Serhii Voitko

D.Sc.(Economics), Professor

E-mail: s.voytko@kpi.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2488-3210>

National Technical University of Ukraine

"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

37 Prosp. Peremohy, 03056, Kyiv, Ukraine

Anastasiia Vyshnevskia

student

National Technical University of Ukraine

"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

37 Prosp. Peremohy, 03056, Kyiv, Ukraine

E-mail: vyshnevskiaanastasiya188@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3811-7189>

HIGH-TECH PRODUCTION AND INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF THE COUNTRY

The article discusses the concepts of "potential" and "economic potential", analyzes their interpretation by different scientists, and gives reasons for the importance of its awareness by countries for which it determines their specialization. The economic potential of high-tech production in Ukraine is analyzed by such indicators as the part of enterprises that inculcate innovations (products and/or technological processes), the part of the

amount of the realized innovative products (commodities, services) in the general volume of the realized products (commodities, services) of industrial enterprises, the costs of innovative activity, export of high-tech products, the amount of workers per a million habitants of country, that are engaged in developments and researches, and middle and high-tech industry (including building) in the percent of value-added of production of Ukraine. The article considers the place of Ukraine in the Global Innovation Index. Comparative description of Ukraine, Poland, and Vietnam is fulfilled according to the indexes of exports of high-tech products (in billion USD) and amount of workers per a million habitants of the country that is engaged in developments and scientific researches. The paper analyzes how the share of high-tech products affects the development of the economy and competitiveness of the country. It shows the costs of scientific and technical research and development of Ukraine as compared with the United States, Germany and Japan. It also considers the importance of investment activity in Ukraine for the development of the country's economic potential. The article indicates the problems that hinder the development of technological and scientific potentials of Ukraine. Recommendations are given on the possibilities of increasing the economic potential of high-tech national production in order to increase Ukraine's competitiveness in the world market.

Keywords: potential, economic potential, Industry 4.0, high-tech manufacturing, innovations.

JEL Classification: O20, P11, R58.

С.В. Войтко

доктор экономических наук, профессор

Национальный технический университет Украины

"Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского"

просп. Победы, 37, г. Киев, 03056, Украина

E-mail: s.voytko@kpi.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2488-3210>

А.М. Вишнеvsька

студентка

Национальный технический университет Украины

"Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского"

просп. Победы, 37, г. Киев, 03056, Украина

E-mail: vyshnevskaanastasiya188@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3811-7189>

ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОЕ ПРОИЗВОДСТВО И ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТРАНЫ

В статье рассмотрено понятие «потенциал» и «экономический потенциал», проанализированы трактовки этих понятий различными учеными, аргументировано важность его осознания для стран, так как он определяет их специализацию. Проанализировано состояние экономического потенциала высокотехнологичного производства в Украине по таким показателям, как доля предприятий, внедряющих инновации (продукцию и/или технологические процессы), доля объема реализованной инновационной продукции (товаров, услуг) в общем объеме реализованной продукции (товаров, услуг) промышленных предприятий расходы на инновационную деятельность, экспорт высокотехнологичных продуктов, количество работников на млн жителей страны, которые занимаются разработками и научными исследованиями, средняя и высокотехнологичная промышленность (включая строительство) в процентах добавленной стоимости производства Украины. Рассмотрено место Украины в глобальном рейтинге инноваций (Global Innovation Index). Проведена сравнительная характеристика Украины с Польшей и Вьетнамом по показателям экспорта высокотехнологичных продуктов (млрд долл.) И количеством работников на млн жителей страны, которые занимаются разработками и научными исследованиями. Проанализировано как доля высокотехнологичной продукции влияет на развитие экономики и конкурентоспособности страны. Проведено сравнение затрат на научно-технические исследования и разработки Украины с США, Германией и Японией. Рассмотрена важность инвестиционной деятельности для Украины для развития экономического потенциала страны. Даны рекомендации относительно возможностей роста состояния экономического потенциала высокотехнологичного производства, чтобы обеспечить повышение уровня конкурентоспособности Украины на мировом рынке.

Ключевые слова: потенциал, экономический потенциал, Индустрия 4.0, высокотехнологичное производство, инновации.

JEL Classification: O20, P11, R58.

О.А. Сич

кандидат економічних наук, доцент

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

E-mail: olga.sych@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9322-8105>**РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІСТА**

Ревіталізація - ключове завдання, що вимагає комплексного підходу. Це не тільки збереження пам'яток, реконструкція старих будинків або фрагментів міського простору, а й процес, що характеризується комплексністю та тривалістю, основною метою якого є відновлення економіки в поєднанні з заходами щодо вирішення соціальних і екологічних проблем території. Завдання цього процесу - гарантувати розвиток міст. Ревіталізація – звільнення деградованих (або депресивних) територій від кризи за допомогою проектів, які об'єднують дії для добробуту місцевої громади, простору і місцевої економіки (в цілому), територіально сфокусовані і здійснюються у співпраці з місцевою громадою. Аналіз законодавства в сфері регіональної політики дозволяє стверджувати, що не існує стратегічних документів, які висвітлюють розвиток міст і включають програму ревіталізації як складову, яка повинна стати головною віссю всієї стратегії їх розвитку. Запропонований у дослідженні глосарій дає визначення основним термінам ревіталізації та окреслює відмінність програми ревіталізації від програми регіонального розвитку і може бути застосований при розробці стратегій розвитку територій. Успіх програми ревіталізації потребує якісного правового інструментарію, закріплення на законодавчому рівні, що дозволить чітко визначити умови створення таких програм, а також гарантуватиме фінансування програми ревіталізації відповідно до стратегій розвитку міста чи регіону. Програма ревіталізації як ключова складова стратегії розвитку територій повинна містити визначену мету; окреслений масштаб її реалізації; детальний опис інструментарію та фінансового забезпечення, а також передбачати широкі громадські обговорення та включеність усіх зацікавлених сторін до реалізації програми. Для підвищення ефективності програм ревіталізації необхідно вдосконалити нормативно-правове регулювання; забезпечити узгодженість процесів ревіталізації не лише зі стратегіями розвитку, а й просторовою політикою; створити набір фінансових інструментів для забезпечення органів місцевого самоврядування диверсифікованими фінансовими ресурсами; гарантувати правову та фінансову безпеку заходів з ревіталізації.

Ключові слова: ревіталізація, деградовані райони, стратегія міста, регіональна стратегія розвитку.**JEL Classification:** O19, O20, R11, R58.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних українських міст, як великих, так і малих потерпає від низки проблем, які становлять загрозу як поточному, так і майбутньому функціонуванню їх територій та потребують запровадження проектів їх відновлення. Ці проблеми стосуються, серед іншого, явищ безробіття, фізичної деградації, соціального відчуження, криміналізації, економічної деградації міста.

Ці проблеми є наслідком відсутності ефективної та раціональної політики розвитку міст з включенням до їх складу програм ревіталізації. У нинішній ситуації необхідність розробки методики та інструментарію, що дозволять отримати певну сталу та успішну модель процесів ревіталізації, а саме відновлення деградованих територій, що постраждали від надмірної або неправильної експлуатації міських територій, набуває все більшого значення. Ревіталізація має стосуватися не лише покращення умов життя в містах та якості громадського простору, а й стати інструментом підвищення конкурентоспроможності міст на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Важливість проблеми ревіталізації має вагоме підтвердження в стратегічних документах та планах фінансування Європейського Союзу. В країнах ЄС не одне десятиліття відбувається розробка системних рішень для ревіталізації цілих міських районів.

Аналіз останніх досліджень. Ревіталізація – це відповідь на виклики сталого розвитку. Вона тісно пов'язана з його концепцією та принципами, таким чином є важливим елементом

нової парадигми оновлення міського простору та розробки правил його охорони з погляду всіх трьох аспектів: екологічного, соціального та економічного. Значення ревіталізації стало актуальним ще в 50-их роках ХХ століття і зросло на початку ХХІ століття. Раніше кошти на ревіталізаційні заходи, спрямовані на відновлення міського простору, надходили з державних програм і становили символічні суми. Однак програми ревіталізації стають дедалі актуальнішими та масштабнішими, а це, в свою чергу потребує законодавчого закріплення та фінансового забезпечення.

Проблематика ревіталізації в її соціально-економічному трактуванні є доволі новою для вітчизняної науки. Термін застосовується в біотехнологіях на означення процесів регенерації та в архітектурі для характеристики заходів, пов'язаних з реновацією будівель. В Кембриджському словнику ревіталізація трактується як процес відновлення розвитку, росту, успішності (Cambridge Dictionary, 2020). Теоретичну основу дослідження склали праці зарубіжних вчених Білєрта А. (Billert, 2005), Качмарек С. (Kaczmarek, 2001), Лірі М. та Маккарті Дж. (Leary & McCarthy, 2013). Опрацювання десятка законодавчих актів у сфері державного стимулювання розвитку території продемонструвало існування нормативно-правової прогалини в питанні механізму цілеспрямованого впливу на деградовані міські території (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997; Закон України «Про місцеві державні адміністрації», 1999; Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», 2005; Закон України «Про транскордонне співробітництво», 2004; Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», Закон України «Про державні цільові програми», 2011; Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», 2004; Закон України «Про Генеральну схему планування території України», 2000; Закон України «Про засади державної регіональної політики», 2015).

В Таблиці 1 проаналізовано закони України, що визначають засади місцевого розвитку з точки зору формування стратегій міст та програм їх розвитку.

Як видно з Таблиці 1, на сьогодні в Україні не існує конкретних положень правових актів, головною метою яких було б визначити види та засади діяльності, що може проводитись на місцевому та регіональному рівнях, відсутнє законодавство, яке би створило правову базу для процесів ревіталізації, тобто оновлення міських територій, забезпечення стабільної фінансової участі державних та приватних партнерів, а також визначило б фінансові інструменти для цього процесу.

Спираючись на дослідження польських науковців можна стверджувати, що ревіталізація – це «певна послідовність запланованих заходів, спрямованих на відновлення економіки та зміну просторової та функціональної структури деградованих районів міста. Це процес, який може бути застосований до міських районів різного цільового призначення, таких як промислові, військові, порти, житлові будинки, транспортна інфраструктура» (Kaczmarek, 2001).

У працях зарубіжних вчених відображено важливість та системність ревіталізації (Leary & McCarthy, 2013), у той час як діюче законодавство в Україні фокусується на «ручному» управлінні та вирішенні точкових завдань регіонального розвитку. Далі буде показано, що програма ревіталізації – це необхідна складова стратегії розвитку територій, яка потребує нових підходів до стратегічного планування як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

Мета дослідження – окреслити понятійний апарат програми ревіталізації, а також вказати місце ревіталізації в стратегії міста та регіональних стратегіях розвитку.

Методи дослідження, які використовуються у статті: аналіз літературних джерел, законів та документів, що мають стратегічне значення для процесу ревіталізації; порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду здійснення ревіталізації; узагальнення особливостей та сфер впровадження ревіталізації.

Основні результати дослідження. Ревіталізація – це не лише збереження пам'яток, реконструкція старих житлових будинків чи фрагментів міського простору, але процес, що характеризується всебічністю та довгою тривалістю, основною метою якого є насамперед економічне відновлення у поєднанні з заходами щодо вирішення соціальних та екологічних проблем. Завдання цього процесу – гарантувати розвиток міст. Тому ревіталізація вимагає комплексного підходу, що стає можливим в межах створення та реалізації окремого розділу стратегії розвитку територій.

Таблиця 1

Законодавче регулювання програм розвитку територій

Закон України	Висвітлення питань, дотичних до розвитку територій
«Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР	Визначення компетенції місцевих громад самостійно вирішувати проблеми місцевого значення
«Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року № 586-XIV	Визначення повноваження місцевих адміністрацій у виконанні програм місцевого та регіонального соціально-економічного розвитку
«Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV	Визначення термінів «депресивна територія» та «промисловий регіон», як таких, що можуть претендувати на додаткове фінансування з бюджету. Окреслення засад стимулювання розвитку регіонів
«Про транскордонне співробітництво» від 24 червня 2004 року № 1861-IV	Укладання угод про транскордонне співробітництво для спільного вирішення та фінансування територій, що входять в зону співпраці або єврорегіон.
«Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI	Визначення порядку розробки та екологічної експертизи містобудівної документації.
«Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 року № 1621-IV	Визначення державних цільових програм як основного методу фінансування
«Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602	Визначення порядку здійснення прогнозів та розробки програм соціально-економічного розвитку
«Про Генеральну схему планування території України» від 7 лютого 2002 року №3059-III	Визначення завдань перспективного розвитку населених пунктів з метою забезпечення їх сталого розвитку залежно від їх розміру та місцезнаходження.
«Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року № 156-VIII	Визначення засад регіональної політики, окреслення вимог до регіональних стратегій розвитку

Джерело: опрацьовано автором (за даними Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997; Закону України «Про місцеві державні адміністрації», 1999; Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», 2005; Закону України «Про транскордонне співробітництво», 2004; Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», Закону України «Про державні цільові програми», 2011; Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», 2004; Закону України «Про Генеральну схему планування території України», 2000; Закону України «Про засади державної регіональної політики», 2015)

Як правило, саме так слід розуміти ревіталізацію – як процес подолання кризових явищ в деградованих (чи депресивних) районах через проекти, що інтегрують дії задля добробуту місцевої громади, простору та місцевої економіки (цілісно), територіально сконцентровані та проводяться у співпраці з місцевою громадою. Мета ревіталізації – це структурна зміна в певній сфері міської життєдіяльності, яка полягає не лише у підвищенні якості життя та естетичних цінностей, але в першу чергу у відновленні економічної та соціальної активності. Це означає, що до основних особливостей ревіталізації, що відрізняють її від інших коригувальних дій, належать, серед іншого: - чітко визначена мета вжитих дій; - реакція на кризу шляхом визначення районів та кризових зон; - включення та участь місцевих партнерів, серед інших від громадського, неурядового, ділового секторів та участі мешканців територій, що підлягають ревіталізації; - складність і довга тривалість процесу ревіталізації.

Слід пам'ятати, що ревіталізація не включає точкові завдання. Характерною її особливістю є багатовекторність. Тому можна сказати, що синергія вписана в цей процес, а програма вжитих дій є узгодженою та точно визначеною не лише з точки зору одержувачів, але й довгострокових ефектів, що позитивно впливають на всю громаду.

Особливо слід зазначити складність самого процесу ревіталізації. Існує багато груп стейкхолдерів – зацікавлених сторін, які часто представляють протилежні інтереси, такі, як місцева влада, мешканці та бізнес.

В Таблиці 2 пропонується понятійний апарат для окреслення основних термінів ревіталізації.

Стратегії міста зазвичай представляють собою документи, що конкретизують цілі та напрями соціально-економічного розвитку, що мають задовольняти потреби мешканців, суттєво впливаючи на покращення якості життя в певній місцевості. Важливим елементом стратегій розвитку є встановлені та охарактеризовані операційні цілі, в яких визначаються пріоритети та найважливіші завдання, поряд із методами їх фінансування.

Таблиця 2

Термінологія ревіталізації

Терміни	Визначення
Державні програми ревіталізації	це комплексні, інтегровані, місцеві, багаторічні програми, ініційовані місцевою владою та спрямовані на здійснення технічної, соціальної та економічної діяльності відповідно до принципів територіальної згуртованості та охорони навколишнього середовища в межах міст чи їх районів, де присутні кризові явища.
Територія, що потребує ревіталізації	міський район, що піддався кризовим явищам (деградовані території, постіндустріальні та післявоєнні території та ін.)
Ревіталізація	означає процес просторових, технічних, соціальних та економічних змін, а також діяльність, яка проводиться в інтересах суспільства, метою якої є виведення району з кризової ситуації, відновлення його колишніх функцій та створення умов для подальшого розвитку з використанням його ендегенних особливостей.
Інструменти ревіталізації	Засоби та заходи, розроблені, прийняті та координовані місцевою владою чи ОТГ щодо території, технічних пристроїв, суспільства та економіки, спрямовані на виведення району (території) з кризи та створення умов для подальшого розвитку.
Територія, охоплена програмою ревіталізації	територія, для якої була розроблена та впроваджена програма ревіталізації, включаючи всю або частину району, що перебуває в умовах кризи.
Проект ревіталізації	означає сукупність заходів, які є частиною програми ревіталізації, реалізовані на певній території в конкретний час із конкретними витратами та результатами.
Територія проекту ревіталізації	означає ту частину території, району чи об'єктів нерухомості, де має бути реалізований проект ревіталізації.
Мета ревіталізації	задоволення об'єктивних потреб місцевої громади шляхом відновлення колишніх функцій деградованих районів та створення умов для їх подальшого розвитку.
Координатор ревіталізації	означає фізичну чи юридичну особу, якій довірено управління програмою ревіталізації або її частиною.
Рада з ревіталізації	означає орган, утворений для забезпечення соціального контролю над розробкою та впровадженням процесу ревіталізації.

Джерело: авторська розробка

Тому вони повинні враховувати питання ревіталізації, що є за визначенням довгостроковою програмою і важливим, якщо не найважливішим елементом стратегії місцевого соціально-економічного розвитку. Варто зазначити, що не зважаючи на очевидні переваги стратегічного планування розвитку значна частина міст України не має власної стратегії і може розраховувати лише на включення у стратегію області окремим рядком (у кращому випадку). Інакше – місто змагається з проблемами самотужки, вирішуючи лише поточні завдання, не має стратегічного бачення, а отже програє в майбутньому.

В європейських країнах, зокрема Польщі, більшість міст мають плани містобудування, в яких райони, що демонструють ознаки деградації, позначені як такі, що потребують особливої уваги. Це пов'язано, серед іншого, з можливістю отримання коштів з джерел ЄС. У той же час важливо, щоб у цих документах був зв'язок між планом ревіталізації частини міста та стратегією розвитку міста в цілому. Відсутність зв'язків між цими двома документами, які займають важливе місце у функціонуванні міста, може спричинити багато проблем, починаючи від нормативно-правових і звершуючи фінансовими.

Окрім того, проект ревіталізації повинен створюватися в контексті адаптації існуючих програм та інструментів у сфері будівництва, житла, просторового планування та охорони навколишнього природного середовища відповідно до принципів постійного та збалансованого розвитку, а також до європейських та міжнародних стандартів, що впливають з них. Зокрема, Європейською політикою згуртованості робиться акцент на принципі створення і реалізації

програм розвитку «знизу-вгору». Цей принцип передбачає ініціювання та обґрунтування проектів на місцевому рівні, безпосередніми зацікавленими сторонами чи їх агентами. Тому програми ревіталізації (див. табл.1) ініціюють спільноти через місцеву владу, а їх підтримка та фінансування може відбуватись на загальнодержавному рівні чи із залученням міжнародних донорів.

Як правило, існує три основні сфери процесу ревіталізації, які слід враховувати в контексті розроблених стратегій розвитку – це охорона спадщини, соціальна інтеграція, і найголовніше, економічна активізація.

Для кожної зі сфер повинні бути визначені цілі, які визначають дії, що формують складові ревіталізації. До прикладу, це можуть бути технічні, містобудівні та архітектурні, екологічні та соціально-економічні цілі. Останні безпосередньо пов'язані з діями, що вживаються для оздоровлення економіки та підвищення рівня життя місцевої громади.

Існують також різні способи фінансування самого процесу ревіталізації. Зазвичай джерела фінансування діляться на дві великі групи:

- публічні джерела, а саме гранти, міжнародне фінансування, зокрема кошти ЄС, що реалізуються в рамках регіональних операційних програм, ресурси загальнодержавні та місцевої влади;

- приватні джерела, тобто кошти бізнесу, кошти фізичних осіб або асоціацій, об'єднань мешканців.

Процес ревіталізації передбачає формування не лише правових механізмів, що гарантують належний розвиток міст, але й акумуляцію коштів, що виділяються на реалізацію заходів. Недостатня увага до важливості фінансово-економічних інструментів для фінансування всього процесу може викликати багато проблем, причому не лише виконавчих, але й концептуальних. Тому вважаємо за потрібне розробити відповідний регламент – алгоритм здійснення ревіталізації.

Завданням регламенту є, в першу чергу, впорядкування та систематизація питань, що охоплюють багато заходів із ревіталізації, які не узгоджуються між собою. Муніципалітети як відповідальні суб'єкти у цій справі позбавлені не лише достатніх повноважень, але й економічних інструментів, щоби бути в змозі всебічно планувати та здійснювати процеси ревіталізації. Тому в регламенті варто чітко визначити набір інструментів, якими можуть користуватися органи місцевого самоврядування: - по-перше, підготовка належним чином складеного плану, який висвітлить джерела фінансування ревіталізації; - по-друге, пошук коштів з усіх можливих джерел; - по-третє, довгостроковий прогноз планових надходжень.

Слід також підкреслити, що точно визначений перелік фінансових інструментів є важливим через те, що саме місцева влада, згідно з положеннями чинного законодавства, відповідає за програми розвитку, а також розробку проекту ревіталізації деградованої міської території та подальшу реалізацію завдань, окреслених проектом. Це актуалізує використання довгострокового фінансового планування, спрямованого на деталізацію виконання бюджету та гарантування безперервності фінансування інвестицій, які є частиною цього процесу. Варто звернути увагу на типові внутрішні фінансові інструменти, характерні для процесу ревіталізації – місцеві податки, рентні платежі, позики, кредити або облігації, а також зовнішні інструменти, що включають кошти іноземного походження. Визначення додаткових джерел або способів їх отримання від громадських організацій, наприклад, дозволить диверсифікувати джерела та покращить можливості фінансування.

З досвіду сусідньої Польщі бачимо (Billert, 2005; Kaczmarek, 2001), що на місцевому рівні використовуються фінансові інструменти прямого та непрямого впливу, наприклад, підвищення діючих ставок податку на нерухомість або введення більш високої річної норми амортизації для житлових та нежитлових приміщень, розташованих у так званій спеціальній зоні ревіталізації.

Однак, в польському законодавстві не існує податкових пільг чи інших фінансових вигод для інвесторів та приватних зацікавлених сторін, що беруть участь у проектах ревіталізації. Вважаємо, що податкові пільги є дієвим інструментом стимулювання інвестиційної діяльності, тому запровадження пільг на місцевому рівні з майнового оподаткування (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та земельний податок) для об'єктів ревіталізації активізує надходження приватного капіталу.

Важливо в процесі ревіталізації розробити правила узгодження програм ревіталізації з довгостроковими фінансовими планами та прогнозами міст. Ця необхідність виправдана насамперед ключовим характером ревіталізації розвитку міста та необхідністю забезпечити завершення як розпочатих, так і запланованих інвестицій у цю сферу. Ревіталізація має бути системним рішенням, пов'язаним не лише із залученням до цього процесу місцевих ресурсів, а й із спробою активізації місцевої громади та повного залучення влади, бізнесу, усіх стейкхолдерів до реалізації програми розвитку міста.

Тому можна стверджувати, що ревіталізація повинна бути однією з ключових програм, що реалізується в межах прийнятої стратегії розвитку. Це означає, що програми ревіталізації нерозривно пов'язані з концепцією стратегічного розвитку міст, що є відповіддю на виклики сталого розвитку. Тому вони повинні інтегрувати соціальні, екологічні та економічні, а також просторові та функціональні елементи.

В Україні є ряд прикладів успішної реалізації програм ревіталізації публічних просторів та занедбаних постіндустріальних будівель (фабрик, заводів, депо і т.д.). Однак, ці проекти реалізувались точково, без прив'язки до стратегії розвитку території, за рахунок грантового фінансування або участі приватного капіталу. Тому варто наголосити на «підводних каміннях» - перешкодах, що виникають в процесі реалізації програм ревіталізації, зокрема це:

- відсутність свідомого встановлення цілей для проведених заходів, підготовки проектів без всебічної діагностики ситуації на території, що потребує ревіталізації;
- використання програм ревіталізації лише як інструменту для отримання грантових коштів, а не формулювання реальних дій для покращення ситуації в кризовій зоні;
- недостатня комплексність проведених заходів, зведення ревіталізації до будівельного процесу, ігнорування соціальних факторів при підготовці та здійсненні процесів ревіталізації;
- відсутність необхідної координації між державними установами при розробці програм ревіталізації (служби охорони пам'яток, соціальної допомоги, центрів зайнятості тощо);
- відсутність стійкості та безперервності ревіталізаційних заходів місцевою владою (які часто проводяться лише тоді, коли є можливість отримання зовнішніх коштів).

Висновки. Підводячи підсумок, варто зазначити, що наразі не існує стратегічних документів, які б висвітлювали розвиток міст та включали програму ревіталізації як складову, що має стати головною віссю всієї стратегії.

Запропонований у дослідженні глосарій дає визначення основним термінам ревіталізації та окреслює відмінність програми ревіталізації від програми регіонального розвитку і може бути застосований при розробці стратегії розвитку територій. Успіх програми ревіталізації потребує якісного правового інструментарію, закріплення на законодавчому рівні, що дозволить чітко визначити умови створення таких програм, а також гарантуватиме фінансування програми ревіталізації відповідно до стратегії розвитку міста чи регіону.

Програма ревіталізації як ключова складова стратегії розвитку територій повинна містити визначену мету; окреслений масштаб її реалізації; детальний опис інструментарію та фінансового забезпечення, а також передбачати широкі громадські обговорення та включеність усіх зацікавлених сторін до реалізації програми.

Для підвищення ефективності програм ревіталізації необхідно: вдосконалити нормативно-правове регулювання; забезпечити узгодженість процесів ревіталізації не лише зі стратегіями розвитку, а й просторовою політикою; створити набір фінансових інструментів для забезпечення органів місцевого самоврядування диверсифікованими фінансовими ресурсами; гарантувати правову та фінансову безпеку заходів з ревіталізації.

Література

1. Revitalization. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/revitalization>. (дата звернення: 24.08.2020).
2. Billert A. Centrum Staromiejskie w Zarach. Problemy, metody i strategie rewitalizacji. URL: http://www.zary.pl/PL/39/72/Problemy_rewitalizacji_Centrum_Staromiejskiego_w_Zarach_/k/ (дата звернення: 24.08.2020).
3. Kaczmarek S. Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2001. 133 s.
4. The Routledge Companion to Urban Regeneration / In Eds. Leary M.E., McCarthy J. London: Routledge. 2013. 616 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203108581>.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97>. (дата звернення: 24.08.2020).
6. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>. (дата звернення: 24.08.2020).
7. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>. (дата звернення: 24.08.2020).
8. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>. (дата звернення: 24.08.2020).
9. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>. (дата звернення: 24.08.2020).
10. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>. (дата звернення: 24.08.2020).
11. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 року № 1602. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602/00>. (дата звернення: 24.08.2020).
12. Про Генеральну схему планування території України: Закон України від 7 лютого 2002 року №3059-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-3>. (дата звернення: 24.08.2020).
13. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156/15>. (дата звернення: 24.08.2020).

References

1. Revitalization. Cambridge Dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/revitalization>. (in English)
2. Billert, A. (2005). The ancient urban center in Zary. Problems, methods and strategies of revitalization. Retrieved from: http://www.zary.pl/PL/39/72/Problemy_rewitalizacji_Centrum_Staromiejskiego_w_Zarach_/k/. (in Polish)
3. Kaczmarek, S. (2001). *Revitalization of post-industrial areas. A new dimension in urban development*. Lodz: Publishing House of the University of Lodz. (in Polish)
4. Leary, M.E., McCarthy, J. (Eds.). (2013). *The Routledge Companion to Urban Regeneration*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203108581>.
5. On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine (1997). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97>. (in Ukrainian)
6. On local state administrations: Law of Ukraine (1999). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
7. On stimulating the development of regions: Law of Ukraine (2005). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.
8. On cross-border cooperation: Law of Ukraine (2004). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
9. On regulation of urban planning activities: Law of Ukraine (2011). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.
10. On state target programs: Law of Ukraine (2004). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
11. On state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine: Law of Ukraine (2000). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602/00>.
12. On the General scheme of planning of the territory of Ukraine: Law of Ukraine (2002). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-3>. (in Ukrainian)
13. On the principles of state regional policy: Law of Ukraine (2015). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156/15>. (in Ukrainian)

Olga Sych

Ph.D.(Economics), Associate Professor

Ivan Franko National University of Lviv

1 Universytetska Str., 79000, Lviv, Ukraine

E-mail: olga.sych@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9322-8105>

REVITALIZATION AS A COMPONENT OF URBAN STRATEGY

Revitalization is a key challenge of modern city that requires an integrated approach. This is not only the preservation of monuments, the reconstruction of old houses or fragments of urban space, but a process, that is characterized by comprehensiveness and long duration, the main purpose of which is primarily economic

recovery combined with measures to address social and environmental problems. The task of this process is to guarantee the development of cities. Revitalization means the release of degraded (or depressed) areas from the crisis through projects that integrate actions for the well-being of the local community, space and local economy, territorially concentrated and carried out in cooperation with the local community. The elaboration of the legislation in the field of regional policy allowed to state that at present there are no strategic documents that would cover the development of cities and include the revitalization program as a component that should become the main axis of the whole strategy. The glossary proposed in the study defines the main terms of revitalization and outlines the difference between the revitalization program and the regional development program and can be used in the territorial development strategies. The success of the revitalization program requires high-quality legal tools, consolidation at the legislative level, which will clearly define the conditions for the creation of such programs, as well as guarantee funding for the revitalization program in accordance with the development strategies of the city or region. The revitalization program as a key component of the territorial development strategy should contain a specific goal, outline the scale of its implementation, give a detailed description of the tools and financial support, as well as have broad public discussions and the involvement of all stakeholders in the implementation of the program. To increase the effectiveness of revitalization programs it is necessary to improve legal regulation; ensure consistency of revitalization processes not only with development strategies, but also with spatial policy; create a set of financial instruments to provide local governments with diversified financial resources; to guarantee legal and financial security of revitalization measures.

Keywords: revitalization, degraded districts, strategy of the city, regional development strategy.

JEL Classification: O19, O20, R11, R58.

О.А. Сыч

кандидат экономических наук, доцент

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина

E-mail: olga.sych@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9322-8105>

РЕВИТАЛИЗАЦИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ГОРОДА

Ревитализация - ключевая задача, требующая комплексного подхода. Это не только сохранение памятников, реконструкция старых домов или фрагментов городского пространства, но и процесс, характеризующийся комплексностью и длительностью, основной целью которого является восстановление экономики в сочетании с мерами по решению социальных и экологических проблем. Задача этого процесса – гарантировать развитие городов. Ревитализация - освобождение деградированных (или депрессивных) территорий от кризиса посредством проектов, которые объединяют действия для благосостояния местного сообщества, пространства и местной экономики (в целом), территориально концентрируются и осуществляются в сотрудничестве с местным сообществом. Анализ законодательства в сфере региональной политики позволил утверждать, что не существует стратегических документов, освещающих развитие городов и включающих программу ревитализации как составляющую, которая должна стать главной осью всей стратегии. Предложенный в исследовании глоссарий дает определение основным терминам ревитализации и определяет отличие программы ревитализации от программы регионального развития и может быть применен при разработке стратегий развития территорий. Успех программы ревитализации требует качественного правового инструментария, закрепление на законодательном уровне, что позволит четко определить условия создания таких программ, а также гарантировать финансирование программы ревитализации согласно стратегии развития города или региона. Программа ревитализации как ключевая составляющая стратегии развития территорий должна содержать определенную цель; очерченный масштаб ее реализации; детальное описание инструментария и финансового обеспечения, а также предусматривать широкие общественные обсуждения и включенность всех заинтересованных сторон в реализацию программы. Для повышения эффективности программ ревитализации необходимо усовершенствовать нормативно-правовое регулирование; обеспечить согласованность процессов ревитализации не только со стратегиями развития, но и с пространственной политикой; создать набор финансовых инструментов для обеспечения органов местного самоуправления диверсифицированными финансовыми ресурсами; гарантировать правовую и финансовую безопасность программ ревитализации.

Ключевые слова: ревитализация, деградированные районы, стратегия города, региональная стратегия развития.

JEL Classification: O19, O20, R11, R58.

С.О. Ткаченко

кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, УкраїнаE-mail: sergey.tkachenko@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5816-4185>**О.В. Головко**

кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, УкраїнаE-mail: golovkoav2017@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>**РЕСУРСНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПІДПРИЄМСТВА**

В статті розглянуто елементи розвитку міжрегіональних відносин, що призвели до створення нових підприємницьких структур. Визначено основні напрями міжрегіонального співробітництва суб'єктів господарювання та здобуття частки нового ринку, а саме за рахунок створення нової організаційної структури, у тому числі спільного підприємства; участі в капіталі компаній; надання франшизи на розширення діяльності суб'єктів господарювання. За рахунок аналізу наукових досліджень щодо поняття «економічний потенціал підприємства» визначено його основні ознаки, які ґрунтуються не лише на забезпеченні стратегічного рівня конкурентоздатності, а й на формуванні відповідного ринку товарів та послуг, що формуються під впливом особливостей ринкової кон'юнктури. Набуло подальшого розвитку визначення економічного потенціалу, як спрямованого на досягнення певного рівня визначених цілей та результатів, за умов наявних ресурсів та стратегічних перспектив. Здійснено групування складових стратегії розвитку економічного потенціалу підприємства за предметними складовими ринкового, виробничого та фінансового потенціалу. Доведено, що система глобалізаційних перетворень і розмитість економічних кордонів, де основним критерієм є економічна доцільність, визначає можливість проникнення і шляхом входження підприємства як промислових одиниць в глобальну економіку. Проаналізовано ознаки зміцнення стратегічних ресурсних позицій підприємств та виділено фактори додаткового аналізу, які здатні формувати стратегічний економічний потенціал підприємства, або навпаки обумовлюють додаткові витрати і небезпеку виходу на нові ринки та просування товарних ресурсів. За рахунок формалізації сукупності стратегічних факторів, спрямованих на зміцнення операційних критеріїв господарювання, виділено перспективні напрями реалізації міжрегіональної парадигми розвитку економічного потенціалу підприємства, заснованої на інструментах стратегічного просування номенклатурних позицій.

Ключові слова: менеджмент, економічний потенціал, стратегії розвитку, ресурси.

JEL Classification: D21, L26, M11, O12.

Постановка проблеми. Первісною формою розвитку міжрегіональних відносин є торгівельні операції, що трансформувались в створення як представництв і філій, так і виробничих структур, як кластеру алгоритму стратегічної асиміляції.

У свою чергу, система глобалізаційних перетворень і розмитість економічних кордонів, де основним критерієм є економічна доцільність, визначає можливість проникнення і шляхом входження підприємства як промислових одиниць в глобальну економіку, а регіонально-орієнтовані операції здійснюються на основі угод з галузевими дистриб'юторами, що забезпечують дослідження ділової репутації торгівельних агентів; створення спеціалізованих представництв, а також правових форм організації суб'єктів фірмових представництв, філій і сервісних пунктів.

Розвиток у міжрегіональному напрямку здійснюється в наступних організаційних формах: створення нового суб'єкта; придбання мажоритарної частки (міноритарної частки) участі в капіталі рівноорганізованої компанії; створення спільного підприємства; надання франшизи на розширення діяльності суб'єктів господарювання.

Стан дослідження проблеми. Низка авторів визначають економічний потенціал як взаємодію та взаємодоповнення базових елементів, можливість їх ефективного використання та створення здатностей нарощувати конкурентні переваги, спрямовані на максимізацію ринкової вартості бізнесу. (Лебедева, Шабатура, & Варгатюк, 2019); (Шабатура, 2019)

В свою чергу Семенова Т.В. наголошує, що поняття «потенціалу підприємства дозволяє вважати його багаторівневим і багатоаспектним поняттям, зміст якого розкривається у всьому комплексі його проявів» (Семенова & Кравченко, 2020).

Беззубко Л.В, та Штихан Н.В. визначають економічний потенціал як «сукупність поточних і майбутніх можливостей або ресурсів підприємства та спроможність персоналу до їхнього ефективного використання в умовах зміни внутрішнього та зовнішнього середовища» (Штихан & Беззубко, 2019).

Це дозволяє стверджувати, що автори зосереджують свою увагу на забезпеченні певного рівня розвитку, досягненні визначених цілей та результатів, за умов наявних ресурсів в умовах стратегічних перспектив.

В свою чергу, А.А. Томпсон: і А. Дж.Стрикленд розуміють стратегію як сукупність управлінських заходів, що сприяють досягненню цілей організації (Томпсон & Стрикленд, 1998). М. Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоури встановили, що стратегія являє собою детальний всебічний комплексний план, призначений для забезпечення здійснення місії організації й досягнення її цілей (Mescon, Albert, & Khedouri, 1988).

На думку І. Ансоффа, стратегія покликана сформулювати сукупність, способів, за допомогою яких можливо досягнення поставлених цілей. Він виділяє наступну групу ключових взаємозв'язків, у сукупності складових стратегії розвитку підприємства: внутрішня оцінка організації; оцінка зовнішніх можливостей; формулювання цілей і вибір завдань; конкурентна стратегія - створення альтернативних проектів, їх відбір і реалізація (Ансофф, 1999).

На думку професорів Гарвардської школи бізнесу Роберта Каплана та Дейвіда Нортонна стратегія - це набір гіпотез про причини і наслідки, які описують, механізм формування цінності для акціонерів, клієнтів і членів співтовариства. (Каплан & Нортон, 2016)

Аналіз перерахованих вище точок зору на сутність дефініції «стратегія» дозволив здійснити її групування за наступними напрямками:

- як механізм розв'язання проблемних питань щодо діяльності суб'єкта;
- як визначення напрямку розвитку та способу досягнення поставлених цілей;
- як елемент формування змістовних критеріїв тривалості та часових діапазонів щодо її реалізації.

Метою статті є структурування окремих етапів формування стратегії розвитку економічного потенціалу суб'єкта господарювання та їх вдосконалення.

Завданням дослідження є виявлення проблемних питань щодо діагностики теоретичних, методологічних та практичних аспектів вдосконалення ресурсної складової в системі формування економічного потенціалу підприємства, визначення пріоритетних елементів інформаційного забезпечення.

У процесі написання статті застосовувались як загальні методи дослідження (узагальнення та порівняння), так і методи, що ґрунтуються на системному підході (загальнонаукові та емпіричні прийоми дослідження).

Виклад основного матеріалу. Механізм досягнення визначеного рівня економічного потенціалу є фактором оптимізації і ефективного використання стратегічних ресурсів в інтересах задоволення споживачів, власників або кінцевих бенефіціарів.

В економічній літературі розроблене й на практиці застосовується кілька видів моделей розробки й аналізу стратегії розвитку, які в різних модифікаціях можуть бути використані в процесі формування стратегії розвитку економічного потенціалу підприємства.

І. Ансоффим (Ансофф, 1999) було розроблено і обґрунтовано наступні базові стратегії збільшення об'єму реалізації та прибутку:

1. Проникнення на ринок через збільшення реалізації базового продукту за рахунок конкурентів або шляхом збільшення кількості споживаного товару.

2. Розширення ринку через пошук нових категорій споживачів або розширення товарної пропозиції за рахунок нових каналів розподілу.

3. Розвиток товарного асортименту через створення та модифікацію товарної номенклатури.

4. Диверсифікованість базового продукту через вихід на нові ринки та через комбінацію зі вдосконаленням товарного асортименту.

При визначенні питань побудови стратегії розвитку економічного потенціалу в економічній літературі часто мова йде про загальну стратегію, без врахування поділу на специфіку операційної діяльності та якість потенційного споживання, що обумовлює потребу в додатковому дослідженні сегментування ринку за окремими стратегічними напрямками з урахуванням особливостей окремих елементів та перспектив обумовлених поставленими цілями, в тому числі із врахуванням наявного обсягу ринку, рівня цін, характеристик товару та логістичної складової просування й розподілу.

Слід зазначити, що процесний перехід до запланованої позиції значною мірою залежить від не лише характеристик наявних виробничих потужностей і інших стратегічних ресурсів, але і рівня базового ринку.

У цьому випадку потенціал суб'єкта господарювання розглядається як можливість виробляти конкурентоспроможну продукцію, здійснювати її просування та розміщення як на базовому ринку, так і за його межами.

Для прийняття ефективних управлінських рішень щодо реалізації стратегії розвитку слід мати об'єктивну інформацію з питань можливостей в досягненні певних цілей, а саме засобів, запасів і джерел їх мобілізації, що можуть бути використаними для досягнення певних показників, виконання планів та визначених завдань розвитку, що в свою чергу і визначає загальну характеристику поняття «економічного потенціалу».

У теоретичних роботах існують різні інтерпретації поняття «потенціал підприємства», проте слід наголосити на характерних властивостях: (Зубков, 2020); (Ажаман & Жидков, 2018); (Ареф'єва, Мізюк, & Ращепкін, 2018). Так в структурі ринкового потенціалу окремим блоком виділяють наявні ресурси, до яких відносять трудові (інтелектуальні), інформаційні, фінансові і виробничо-технічні (матеріальні) ресурси. В той же час, в основі економічного змісту поняття «потенціал» визначають об'єктивну складову, що має реальну можливість брати участь у виробничому процесі (сукупність трудових, нематеріальних, матеріальних і природних ресурсів) та суб'єктивну, що спрямована на його оптимізацію (здатність до безперервності відтворювального процесу та рівень залучення ресурсів, а також методи реалізації ринкових можливостей).

В свою чергу особливим елементом виділяють управлінські підсистеми, що націлені на виявлення майбутнього потенціалу, його створення і мотиваційних факторів реалізації планових показників та постійного контролю щодо розв'язання проблемних питань досягнення цілей.

Групуючи основні дослідження щодо вибору складових стратегії розвитку до предметних складових оцінки економічного потенціалу підприємства слід віднести (Бражник & Дорошенко, 2019) та (Гацько, 2019):

- ринковий потенціал: потенційний попит на продукцію й частку ринку, займану підприємством, потенційний обсяг попиту на продукцію підприємства;
- виробничий потенціал: потенційний об'єм виробництва продукції, потенційні можливості основних засобів, потенційні можливості використання сировини й матеріалів, потенційні можливості професійних кадрів;
- фінансовий потенціал: потенційні фінансові показники операційної діяльності (прибутковість, ліквідність, платоспроможність), а також потенційні інвестиційні можливості.

На нашу думку, економічний потенціал підприємства являє собою реальні можливості з реалізації стратегії розвитку, де основне завдання менеджменту полягає не лише в забезпеченні стратегічного рівня конкурентоздатності, а й формуванні відповідного ринку товарів та послуг, що формуються під впливом особливостей ринкової кон'юнктури та не піддаються контролю з боку суб'єкта, а саме:

- ступінь державної та регіональної системи регулювання економічних процесів;
- розвиненість інфраструктури й ринкових інститутів, в т.ч. валютно-фінансове регулювання й контроль; рівень процентної ставки;
- місткість ринку; види каналів збуту та транспортування; рівень конкуренції; вимогливість споживачів;
- рівень продуктивності праці та технологічність операційної діяльності;

- соціально-культурний рівень, регіональний менталітет; екологічні проблеми, якість життя;
- ресурсне забезпечення та гнучкість системи ціноутворення.

Для формування фінансового потенціалу, достатнього для розробки й реалізації стратегії розвитку, підприємствам доводиться звертатися до позикових ресурсів, де рівень процентної ставки являє собою вартість, що впливає на економічні можливості підприємства, а, отже, і на стратегію розвитку та формування фінансового потенціалу.

Слід відзначити, що стратегічний вплив тенденцій розвитку суб'єкта проявляється через кон'юнктурний стан, який визначає пріоритетні напрями та операційні групи, які характеризуються найбільшим попитом, а також середньозваженим ціновим кластером, а відповідно підвищений попит сприяє збутовим можливостям визначаючи взаємозалежність і взаємозв'язок національних економік і показників галузевих та регіональних ринків.

Основою побудови економічного потенціалу підприємства, є товарний асортимент, що відповідає вимогам ринку по критеріям якості і споживчим властивостям, а відповідно і стандартизованим нормативам, що безпосередньо корелюється з ступенем технологічної оснащеності.

У зв'язку із цим можна виділити механізми, що залучаються в процесі формування економічного потенціалу підприємства: позиціонування товарної номенклатури щодо високих вимог якості товару підтвердженої не лише сертифікатами якості, а й фаховими експертними висновками та впровадження системи взаємозв'язку між ціноутворенням і елементами спрощеної стандартизації та комплектації продукції.

Окремим фактором при складанні товарної політики є здатність щодо оновлення відмінної від стандартної асортиментної номенклатури.

Оперуючи сукупністю ресурсних складових, спрямованих на зміцнення стратегічних ринкових позицій підприємства, відмітимо їх характерні ознаки:

- будь-який ресурс розглядається як стратегічний потенціал у разі наявності високого ступеня його захищеності, в тому числі комбінації ресурсів;
- специфіка ресурсу обумовлює додаткові витрати, пов'язані з його придбанням, але формує загрозу втрати його гнучкості, що вимагає постійного контролю щодо співвідношення між потенціалом ресурсу та застосуванням альтернативних позицій;
- небезпека виходу на ринок ресурсів, що володіють подібними характеристиками і забезпечуються альтернативними формами рівноцінного спектру послуг через додатково скомпоновані ресурси.

Одним із основних внутрішніх факторів, що визначають стратегію розвитку суб'єкта господарювання є наявні фінансові ресурси, в тому числі для оцінки потенціалу ринку й збору інформації про вимоги споживачів і особливості конкурентного середовища на даному сегменті, в тому числі щодо питань визначення методів та способів просування продукції.

Іншим напрямом впливу зазначеного елемента є необхідність формування кошторису товарно-матеріального забезпечення, оптимізацією його складових за рахунок застосування спеціальних процедур.

Питання, пов'язані з постачанням, крім вартісного характеру мають і логістичну спрямованість, що пояснюється розгалуженістю постачальників комплектуючих і інших матеріальних складових. Цим фактором є виробничий потенціал підприємства, що забезпечує технологічність операційної діяльності та включає виробничі площі, технологічне обладнання, інструментальну базу, а також конструкторські розробки спеціалізованого продукту.

Саме формування виробничої програми дозволяє визначити перспективні розміри капітальних вкладень та надати оцінку відносної споживчої вартості відтворювального продукту.

Інформаційна база як фактор формування стратегії розвитку економічного потенціалу може зіграти значну роль за умови ефективної співпраці як зі зовнішнім середовищем так і своєчасного реагування на внутрішні перетворення в умовах протиріч інтересів різних економічних суб'єктів: власників, менеджерів і членів колективу підприємства; споживачів; постачальників; конкурентів; кредиторів; держави; громадських організацій тощо.

Підприємство повинне адаптуватися до мінливих умов, чітко визначати свою позицію стосовно конкурентів. Вивчення повинне здійснюватися системно, з постійним системним обліком моніторингу стану, результатом якого повинне стати визначення зміни конкретних

факторів і напрямів їх розвитку з урахуванням передбачення загроз або можливостей для підприємства.

В побудові різних видів стратегій рекомендується розглядати наступні складові елементи:

1. *Одно- або багатотоварну номенклатуру стратегічного просування за межі базового ринку*, що відрізняються по істотних характеристиках або перебувають в одному асортиментному полі.

Слід зазначити, що вихід на ринки безпосередньо суб'єкта може здійснюватися як за прямою формою, де через відповідні відділи суб'єкта, що формують прямі контракти з контрагентами та здійснюють реалізацію й розподіл продукції, так і непрямою формою, що передбачає реалізацію через посередницькі структури які приймають на себе додаткові ризики.

Специфічною формою виходу за межі базового ринку є створення спільних підприємств із частковим поділом власності та контрольних функцій із регіональною організацією.

2. *Мережу потенційних ринків*, де просування передбачається за широким або традиційним колом економічної взаємодії.

В той же час, обмежувальними факторами виступають додаткові витрати входу на ринок і контролю над ним; витрати з адаптації продукції; наявність правових обмежень входу на ринок в тому числі за технологічним і ціновим параметрами, а синергетичні переваги системи взаємодії в умовах виходу на зовнішні ринки актуалізують питання додаткової необхідності стратегічного планування щодо формування економічного потенціалу суб'єкта.

3. *Політику однорідних цін та диференційовану стратегію*, що припускає різні підходи до ціноутворення на окремих регіональних ринках, а саме: формування цінової політики з співвідношенні витратами та конкурентоспроможністю товарної продукції в момент реалізації продукції, або при узгодженні умов контрактної угоди, а також у зв'язку зі зміною технічних характеристик виробленої промислової продукції.

4. *Адаптацію обліку виробничих витрат*, що відбиваються та враховуються по статтях бухгалтерського обліку або місцям їх виникнення з потребами в необхідній інформації з погляду потреб управлінського обліку.

Так, метод «стандарт-кост» дозволяє оперативно проаналізувати витрати та розробити заходи щодо зниження собівартості і контролю їх ефективності за рахунок деталізованої калькуляції окремих статей, встановлення певних нормативів та обліку відхилень по реальних витратах.

В свою чергу метод «маржинал-кост» ґрунтується на обліку лише змінних витрат, а непрямі витрати враховуються лише в товарній сукупності.

5. *Комбінацію рекламної й стимулюючої стратегій*, що відбивається як через елементи рекламних заходів, так і стимулювання збуту та просування товару як системи знижок та акційних форм реалізації.

Висновки. В межах реалізації моделі розвитку економічного потенціалу підприємства, заснованого на інструментах стратегічного просування товарних ресурсів, ми можемо виділити наступні перспективні напрями:

- інноваційний, що являє собою просування товарних груп з унікальними характеристиками, як в базовій мережі так і на міжрегіональному ринку;
- інтернаціоналізації – освоєння міжрегіональних ринків за рахунок створення додаткових виробничих потужностей, що дозволяє оптимізувати логістичну складову у збутовій вартості продукції та впроваджувати дієві важелі впливу на торговельні бар'єри і обмеження у разі просування товарних груп на міжнародні ринки;
- консорціумної діяльності та кооперації – співробітництво шляхом створення спільних підприємств, загальної торговельної марки, що дозволяє використовувати переваги, пов'язані зі знанням особливостей ринку, можливістю використання виробничих потужностей і трудових ресурсів, що дозволяє досягнути синергетичних переваг;
- сегментації та диверсифікованості – ґрунтується як на максимальному насиченні продукцією окремого сегменту ринку, за рахунок оптимізації додаткових можливостей, так і у включенні до товарної номенклатури непрофільних виробів, що зберігають технічну й технологічну застосовність.

Література

1. Лебедева В., Шабатура Т., Варгатюк М. Імперативи комплементарності реалізації економічного потенціалу агропродовольчих підприємств. *Економічний аналіз*. 2019. № 29 (1). С. 133–140. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1687/6565656759>.
2. Шабатура Т. С. Стратегічні напрямки реалізації економічного потенціалу підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2019. Т. 58, № 3. С. 105–114. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.105.
3. Семенова Т. В., Кравченко С. О. Оцінка економічного потенціалу підприємства в сучасних умовах // Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти : зб. наук. пр. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30–31 берез. 2020 р.) / МОН України, Нац. металург. акад. України, Нац. тех. ун-т «Дніпровська політехніка», Полтав. держ. аграр. акад. Дніпро : НМетАУ, 2020. С. 255–259. URL: https://nmetau.edu.ua/file/conf-nmetau_accounting_2020.pdf#page=256.
4. Штихан Н. В., Беззубко Л. В. Аналіз економічного потенціалу підприємства. Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури. 2019. Вип. 4 (18). С. 54–60. URL: <https://donnaba.edu.ua/journal/images/4-2019-18/54-60.pdf>.
5. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. Москва : Банки и биржи ; ЮНИТИ, 1998. 576 с.
6. Mescon M. H., Albert M., Khedouri F. Management. 3rd ed. Cambridge : Harper&Row, 1988. 777 p.
7. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб. : Питер, 1999. 416 с.
8. Каплан Р. С., Нортон Д. П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. Москва: Олимп-Бизнес, 2016. 320 с.
9. Зубков С. О. Концептуальна модель організаційно-економічного механізму мобілізації ресурсного потенціалу підприємства торгівлі. *Інноваційна економіка*. 2020. № 4–3. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.3-4.8>.
10. Ажаман І. А., Жидков О. І. Сутність та структура економічного потенціалу підприємства. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 22–25. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2018/7.pdf.
11. Ареф'єва О. В., Мізюк С. Г., Ращепкін М. Д. Особливості формування економічного потенціалу підприємств із позицій економічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 22, ч. 1. С. 5–9. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/24236>.
12. Бражник Л. В., Дорошенко О. О. Вибір фінансової стратегії розвитку підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38. С. 99–103. URL: <https://dSPACE.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/7132>.
13. Гацько А. Ф. Інноваційно-інвестиційні стратегії розвитку потенціалу конкурентоспроможності аграрних підприємств: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра економ. наук : 08.00.04. Харків, 2019. 39 с.

References

1. Lebedieva, V., Shabatura T., & Varhatiuk M. (2019). Imperatives of complementarity of realization of economic potential of agro-food enterprises. *Economic Analysis*, 29(1), 133-140. Retrieved from <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1687/6565656759>. (in Ukrainian)
2. Shabatura, T. S. (2019). Strategic directions of realization of economic potential of the enterprise. *Galician Economic Journal*, 58(3), 105-114. doi: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.105. (in Ukrainian)
3. Semenova, T. V., & Kravchenko, S. O. (2020). Assessment of the economic potential of the enterprise in modern conditions. In National Metallurgical Academy of Ukraine et al. Modern problems of accounting, analysis, audit and taxation of economic entities: theoretical, practical and educational aspects (255-259). Dnipro: NMetAU. Retrieved from https://nmetau.edu.ua/file/conf-nmetau_accounting_2020.pdf#page=256. (in Ukrainian)
4. Shtykhan, N. V., & Bezzubko, L. V. (2019). Analysis of the economic potential of the enterprise. *Collection of Scientific Works of the Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture*, 4(18), 54-56. Retrieved from <https://donnaba.edu.ua/journal/images/4-2019-18/54-60.pdf>. (in Ukrainian)
5. Thompson, A. A., & Strickland, A. DJ. (1998). *Strategic management. The art of strategy development and implementation*. Moscow: Banks and exchanges. (in Russian)

6. Mescon, M. H., Albert, M., & Khedouri, F. (1988). *Management* (3rd ed.). Cambridge: Harper&Row.
7. Ansoff, I. (1999). *The New corporate strategy*. St. Petersburg: Piter. (in Russian)
8. Kaplan, R. S., & Norton D. P. (2016). *Balanced scorecard. From strategy to action*. Moscow: Olymp-Business. (in Russian)
9. Zubkov, S. O. (2020). Conceptual model of organizational and economic mechanism of mobilization of resource potential of trade enterprise. *Innovative Economy*, 4-3, 59-64. doi: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.3-4.8>. (in Ukrainian)
10. Azhaman, I. A., & Zhudkov, O. I. (2018). The essence and structure of the economic potential of the enterprise. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 22-25. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/4_2018/7.pdf. (in Ukrainian)
11. Arefieva, O.V., Miziuk, S. H., & Rashchepkin, M. D. (2018). Features of formation of economic potential of enterprises from the standpoint of economic security. *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations and World Economy*, 22(1), 5-9. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/24236>. (in Ukrainian)
12. Brazhnyk, L. V., & Doroshenko, O. O. (2019). Choice of financial strategy of enterprise development. *Black Sea Economic Studies*, 38, 99-103. Retrieved from <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/7132>. (in Ukrainian)
13. Hatsko, A. F. (2019). Innovation and investment strategies for developing the competitiveness potential of agrarian enterprises: theory, methodology, practice. (Doctoral dissertation). Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture. (in Ukrainian)

Serhii Tkachenko

Ph.D.(Economics), Associate Professor
Kharkiv National University of Internal Affairs
27 L. Landau Avenue, 61080, Kharkiv, Ukraine

E-mail: sergey_tkachenko@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5816-4185>

Olexandra Golovko

Ph.D.(History), Associate Professor
Kharkiv National University of Internal Affairs
27 L. Landau Avenue, 61080, Kharkiv, Ukraine

E-mail: golovkoav2017@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>

**RESOURCE COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE
ECONOMIC POTENTIAL**

In the article the aspects of the development of interregional relations were studied, which resulted in the creation of new business structures. The main directions of interregional cooperation of business entities and gaining a share of a new market were determined, namely: due to the creation of a new organizational structure, including a joint venture; participation in the companies' capital; providing a franchise to expand the activities of business entities. Due to the analysis of scientific research in regard to the concept of "economic potential of enterprises" the authors have identified its main features, which are based not only on ensuring a strategic level of competitiveness, but also on the formation of the relevant market of goods and services formed under the influence of specific features of market conditions. The definition of economic potential as aimed at achieving a certain level of defined goals and results, given the available resources in terms of strategic prospects, was further developed. The grouping of the components of the strategy for the development of enterprises' economic potential was carried out according to the subject components of the market, production and financial potential. It is proved that the system of globalization transformations and blurring of economic borders, where the main criterion is economic expediency determines also the possibility of penetration of the enterprises as industrial units into the global economy. The signs of strengthening the strategic resource positions of enterprises were analyzed; and the aspects of additional analysis are highlighted which can form strategic economic potential of the enterprises or vice versa may cause additional costs and danger of entering new markets and promoting commodity resources. Due to formalization of a set of strategic factors aimed at strengthening operational criteria of management, promising areas were identified for implementing an interregional paradigm of economic potential of an enterprise based on the tools of strategic promotion of nomenclature positions.

Keywords: management, economic potential, development strategies, resources.

JEL Classification: D21, L26, M11, O12.

С.А. Ткаченко

кандидат экономических наук, доцент

Харьковский национальный университет внутренних дел
пр. Льва Ландау, 27, г. Харьков, 61080, УкраинаE-mail: sergey_tkachenko@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5816-4185>**А.В. Головко**

кандидат исторических наук, доцент

Харьковский национальный университет внутренних дел
пр. Льва Ландау, 27, г. Харьков, 61080, УкраинаE-mail: golovkoav2017@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>**РЕСУРСНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
ПРЕДПРИЯТИЯ**

В статье рассмотрены элементы развития межрегиональных отношений, которые привели к созданию новых предпринимательских структур. Определены основные направления межрегионального сотрудничества субъектов хозяйствования и получения доли нового рынка, а именно за счет создания новой организационной структуры, в том числе совместного предприятия; участия в капитале компаний; предоставление франшизы на расширение деятельности субъектов хозяйствования. За счет анализа научных исследований относительно понятия «экономический потенциал предприятия» определены его основные признаки, которые основываются не только на обеспечении стратегического уровня конкурентоспособности, но и на формировании соответствующего рынка товаров и услуг, формируются под влиянием особенностей рыночной конъюнктуры. Получило дальнейшего развития определение экономического потенциала, как направленного на достижение определенного уровня определенных целей и результатов, в условиях имеющихся ресурсов и стратегических перспектив. Осуществлено группировки составляющих стратегии развития экономического потенциала предприятия по предметным составляющими рыночного, производственного и финансового потенциала. Доказано, что система глобализационных преобразований и размытость экономических границ, где основным критерием является экономическая целесообразность, определяет возможность проникновения и путем вхождения предприятия как промышленных единиц в глобальную экономику. Проанализированы признаки укрепления стратегических ресурсных позиций предприятий и выделены факторы дополнительного анализа, которые способны формировать стратегический экономический потенциал предприятия, или наоборот обуславливают дополнительные расходы и опасность выхода на новые рынки и продвижения товарных ресурсов. За счет формализации совокупности стратегических факторов, направленных на укрепление операционных критериев хозяйствования, выделены перспективные направления реализации межрегиональной парадигмы развития экономического потенциала предприятия, основанной на инструментах стратегического продвижения номенклатурных позиций.

Ключевые слова: менеджмент, экономический потенциал, стратегии развития, ресурсы.

JEL Classification: D21, L26, M11, O12.

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

UDC 327.7:502

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-09

Volodymyr Hobela

Ph.D.(Economics), Senior Lecturer

Lviv State University of Internal Affairs

26 Horodotska Str., 79007, Lviv, Ukraine

E-mail: vgobela@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7438-2329>**INTERNATIONAL INSTITUTIONAL SUPPORT
FOR ECONOMIC AND ECOLOGICAL SECURITY**

This article focuses on the study of organizational and institutional support of ecological and economic security at the global level as one of relevant modern research problems. It emphasizes the need for a harmonious combination of economic and environmental tools to ensure harmonious development and considers the concepts of institute, institutional unit, and institutional support. At the global level, the article analyzes approaches to the classification of institutional units of ecological economy and considers the main reasons for the complexity of the classification of international organizations. The classification of institutional units according to general and specific features at the international level is offered. According to general features, the classification provides for the division by time into permanent and periodic. According to the sphere of activity, a division into political-institutional units (integration, security, coordination), economic institutional units (energy, resource, transport and communication, agro-industrial, financial, trade, recreation, and services), social institutional units (social development, cultural and educational, health, and physical education) is envisaged. According to the organizational form, the division into governmental and non-governmental institutional units is proposed. According to the methods and principles of activity, the division into lawful, illegal, and hybrid institutional units is proposed. The expediency of allocating a classification group – hybrid organizations is substantiated. By specific features, the classification provides for the division by territorial distribution (global, regional, and group), based on membership (open, semi-open, and closed), on a structural basis (UN systems and non-UN systems). As a result of study, a system of classification of institutional units for ecological economy at the global level was proposed. The main problems of institutional support of greening at the global level are also highlighted.

Keywords: institute, institutional support, institutional unit, ecological security, economic security.**JEL Classification:** F29, H10, H56, K32, O19.

Formulation of the research problem. Security has become a key concept of today for Ukraine. The hybrid war with the Russian Federation and the COVID-19 pandemic have significantly undermined the country's economic potential. The issue of ensuring not only the national but also the ecological and economic security of the state is especially acute. However, active economic recovery may exacerbate the environmental crisis. The way out of the current situation is possible by ensuring economic development and ecological friendly economic recovery, ensuring the ecological and economic security of the state. Given the European integration and globalization processes, ecological and economic security is a priority for Ukraine. Accordingly, the analysis and characterization of the institutional provision of ecological and ecological security at the global level is an important area of research.

Strengthening ecological and economic security requires an appropriate mechanism for its implementation. In the context of the development of integration processes, it is difficult to underestimate the importance of institutional support for ecological and economic security. This issue requires detailed consideration in both theoretical and applied aspects. That is, importance should be attached to the formation of a system of levers and tools for global ecological and economic security, a harmonious combination of interests of environmental and economic systems to ensure the harmonious development of the world.

Literature review. The study of the problems of institutional support and the essence of the concepts of "institute", "institution" was conducted by foreign and Ukrainian researchers: Hodgson, who considered institutions as systems of long-term rules that shape social interaction (Hodgson, 2006); North, who viewed institutions as rules of the game or constraints in society that steer people's relationships in the right direction (North, 2000); Gordeev, who studied the theoretical meaning of the concept of institutional mechanism and interpreted it as a system of people's roles and relationships by established traditions and rules (Gordeev, 2012); Lozynska, who emphasizes the difficulties of interpretation of the semantic meaning of the concept of the institute by Soviet and domestic scientists, studies environmental management and ecological institutions (Lozynska, 2014); Stephan, Uhlaner, Stride, who have developed the institutional configuration perspective to understand which national contexts facilitate social entrepreneurship and tested opposing propositions from the institutional void and institutional support perspectives (Stephan, Uhlaner, & Stride, 2014). Stupen, considers the concept of institution as a system of formal and informal norms and rules governing relations between economic entities (Stupen & Shumlianskyi, 2015); Kuzmynchuk, who substantiates the role of the state, in its particular its institutions, in strengthening economic security and the need to intensify state regulation of entrepreneurship to implement strategic and tactical measures to ensure economic security (Kuzmynchuk, 2018); Gadzalo, who viewed conceptual ideas of institutional support of balanced environmental management and offered the directions of their interaction is offered (Gadzalo, 2019); Yi Wang, who investigates researched institutional interactions, and explains the final decisions and implementations related to rural development, he described as well the Top-down institution and Bottom-up institution (Yi Wang, 2020).

The works of the following scientists are devoted to the issues of institutional support of ecological and economic security: Drebot, who studied the etymology of the concepts "institute" and "institution", the concept of "institutionalization" and institutional support of nature management (Drebot, 2018); Ivanova, who formulated the basic provisions of the theory of public administration of ecological and economic security of the state and regions (Ivanova, 2013); Ilyashenko, who studied the organizational and economic mechanism of environmental management, which provides for the harmonization of ecological and economic interests at all levels of government and explored the mechanism of ecological security (Ilyashenko, 2013); Kuchmiyov, who proposed a scientific and methodological approach to the formation of organizational and economic mechanism of environmental management on the basis of marketing and formed indicators for assessing the effectiveness of this mechanism (Kuchmiyov, 2013); Khvesyk, Golyan, who studied the institutional mechanism of nature management and its components basic institutes, market institutes, institutes of financial and economic regulation and legal support (Khvesyk & Golyan, 2007); Shevchenko, who studied the institutional support of ecological policy in the context of decentralization (Shevchenko, 2015); Shevchuk, who studied the provision of ecological security in terms of institutional theory (Shevchuk, 2012).

Despite a significant amount of research on the issues of institutional support for ecological and economic security, scientists have little research on the features of institutional support for ecological and economic security at the global level in the context of intensifying international cooperation and taking into account the peculiarities of international law.

Purpose and objectives. The purpose of the study is to characterize the international organizational and institutional support of ecological and economic security. To ensure the goal the research objectives were formed:

- to review of the theoretical meaning of the concepts of an institution, institutional unit, and institutional support;
- to improve the classification of global institutional units that ensure greening while structuring them on general and specific features;
- to complete appropriate conclusions.

Results. To understand the essence of institutional support for economic security, it is necessary to dwell in more detail on the concept of institution, institutional unit, and institutional support. The term "institution" is sometimes understood as the rules of the game in a society, regardless of its scope. In addition, the institute imposes restrictions on activities, with the main role in setting rules and applying restrictions belongs to the state (Gordeev, 2012).

The institute regulates human relations to avoid undesirable consequences of cooperation: avoidance of losses, compensation for damages, minimization of costs of agreements, etc. Also, the institute allows increasing the efficiency of activities through the exchange of information and transfer of experience, organization of training, etc. And after the establishment of these rules and restrictions, the mechanism of implementation of these provisions comes into force. However, we note that it is necessary to distinguish between the concepts of "institution" and "institutional unit". The institute provides appropriate working conditions, and the "institutional unit" ensures the effective achievement of results (Shevchenko, 2015).

Thus, the institute is a system of relations and interrelations between different subjects, which ensures the coherence of the actions of these subjects on the basis of formal norms and rules or informal traditions. That is, the institute is a holistic system that operates to regulate certain relationships.

In the study of institutional security, the ecological and economic security is considered under the concept of the institutional unit – individuals, legal entities, associations of individuals, the government agencies, and intergovernmental associations operating in the system of international legal relations and influencing the global economy and environment. That is, these are organizations that exercise influence and ensure the process of protection, preservation, and reproduction of the environment, taking into account economic, environmental, and legal levers.

Thus, under the concept of institutional support, we will consider a system of levers and incentives, relationships, and relationships between formal and informal actors, formed on the basis of norms, rules of conduct, and traditions in order to ensure their effective functioning (Pitsur & Hobela, 2018). Accordingly, we will assume that the institutional provision of ecological and economic security is a system of levers and incentives, relationships and relations between formal and informal subjects of economic relations, formed on the basis of statutory norms and rules of conduct for effective economic development. When considering the institutional support of ecological and economic security, we will assume that its functioning is ensured at the appropriate levels: global; national; regional; local.

At the global level, the institutional support of ecological and economic security is represented by a large number of international organizations, institutions, foundations, various associations, and specialized events (conferences, summits, meetings, etc.). Most of these institutional units have an impact on economic processes at both the global and national levels. They differ in whether they exert direct or indirect influence, and whether they like influence (advisory, controlling, directive) to a greater or lesser extent. In order to analyze the state and problems of institutional support at the global level, there is a need to classify institutional units by characteristics.

We think that it is necessary to improve the classification of institutional units. Therefore, we propose a division by general features, that is regardless of levels, and specific features that depend on the levels of economic and environmental security. This will make it possible to single out institutions that ensure economic and environmental security and analyze their functional purpose at all levels. The classification of institutional units by general features is presented in Table 1.

Thus, in the temporal dimension, institutional units are divided into permanent and temporary. In particular, permanent organizations include those that operate on a permanent and regular basis (UN, WTO, IMF, and UNESCO). Temporary organizations include organizations that are created for a certain period of time in order to perform a relevant function, achieve certain goals, and perform tasks. Then they cease their activities, cease to exist, or create new organizations (IPO, GATT). It would be appropriate to distinguish another type – periodicals. They include organizations that perform their activities periodically and in general, there is no continuity of their activities. These are mainly various conferences, congresses, forums, etc. (UNEP, World Economic Forum).

Decisions of these institutes are sometimes global in nature and form the main directions of economic and environmental policy and security worldwide (Rio Declaration, UNEP, and Kyoto Protocol). Therefore, we believe that the need for such a category is justified.

According to the organizational and legal basis, we distinguish the following categories: governmental, non-governmental, and mixed. That is the division by composition of participants or by form of organization. The division on this basis is general because the classification can be carried out at all levels. Government institutional units have a formal status, are created, operate, and are controlled by the state in the person of authorized bodies. Non-governmental institutional units are created by legal entities and individuals acting independently and on their own behalf. Mixed

organizations include organizations that are represented by both governmental and non-governmental (business structures, public organizations, activists) units that are not subjects of public administration.

Some scientists distinguish another classification feature – by methods and principles of activity. Accordingly, organizations are divided into legal and illegal (Mokhniy, Yakhno, & Babets, 2007).

Table 1

Classification of institutional units by general features

Features	Type of organization	Organizations
Time	Permanent	WWF, Green Peace, GEF, IRENA, FSC, OSCE, WHO, IAEA, IMF, ILO, FAO, UNESCO, UNIDO
	Periodical	UN Conference on the Environment
Sphere of activity		Political
	Integration	BSEC, GUAM, CEI
	Security	UN, EAPC, OSCE, IAEA
	Coordination	G7, OECD, BSEC, GUAM
		Economical
	Energy	IEA, OPEC
	Resources	CIPEC, AIEK
	Transport	ICAO, IMO, INTELSAT, MCE, UPU
	Agricultural	FAO, IFAD
	Financial	World Bank, IMF, GEF
	Trade	WTO, ICC, UNCTAD
	Tourism	UNWTO, WIPO
		Social
	Social development	ILO, UNICEF
	Cultural, educational	UNESCO, EUROAVIA, International Baccalaureate
	Healthcare	WHO, FIEP, TAFISA, ICRC
		Religious
		Catholic Church, Organization of Islamic Cooperation (OIC)
		Ecological
		«Green peace», WWF, FSC, IUCN, PETA
Form	Government	CEU, WTO, IMF, GUAM, BSEC, UN
	Public	ICRC, «Green peace», WWF, IRENA, FSC
	Mixed	ILO, WHO
Methods and principles	Legal	UN, OSCE, WTO, IMF, ILO
	Illegal	Animal Liberation Front (ALF)
	Hybrid	DPR, LPR, Earth Liberation Front

Source: developed by the author

Given the current conditions and current trends in the world, the classification on this basis becomes particularly relevant. It would be expedient to carry out classification on a methodological basis, to formulate the name of classification feature as methods and principles of activity. Since the goals of many organizations of this type can be quite humane and legitimate, but the methods of achieving these goals and the principles of operation differ from the generally accepted principles of international law, tolerance, and humanity. We also propose to add a third type to the two components of the classification (legal, illegal) – hybrid. Such organizations are usually political organizations. They have their own program and political course, in the legal field they act as parties (Hamas, Hezbollah) or socio-political movements (Taliban). However, they are characterized by so-called military wing. These units do not operate in the legal field, the methods of their struggle are usually not humane and peaceful, but aimed at financial (destruction of financial assets and resources, weakening financial and credit and banking systems, etc.), material (destruction of industrial facilities, infrastructure, communications, etc.), social losses (destruction of cultural monuments, etc.), damage to health or destruction of civilians. It's difficult to establish and prove social service wing involvement in illegal actions of the military wing of the same organization. These are the hybrid type of organizations that have no underground status, and to some extent operate officially. Some states recognize these organizations as terrorists unilaterally, but this may not affect

their legitimacy, as it is necessary to recognize them as illegal by other states. Striking examples are the self-proclaimed territorial entities that are terrorist organizations: DPR, LPR. Most civilized countries do not recognize them as separate territorial units and consider them terrorists. However, recognizing them as independent territorial entities, even by a small number of states (usually two or three), formally gives them legal status and authority in relations with those countries that have recognized them as an independent. Accordingly, such structures are both legal (political parties, territorial movements) and illegal (self-proclaimed territories, terrorist organizations).

These classification features allow the classification of institutional units of ecological and economic security on a general basis. Note that the classification on specific grounds is carried out depending on the levels of ecological and economic security, is at the global, national, regional, and local levels.

As already mentioned, in the context of the development of globalization and integration processes, the growing number of global environmental problems and global warming has a significant impact on international relationships.

Given all these arguments, we believe that it is necessary to structure and classify the subjects of institutional support for greening at the international level. The complexity of the classification of international organizations is due to several objective reasons:

- lack of a single legal framework for regulating their activities, the specifics of international law;
- different goals, functions, goals and objectives that international organizations are called upon to perform;
- the composition of international organizations members is quite diverse, there is no single principle of their formation.

Since international organizations operate on the basis of international law, the specifics of international law should be taken into account. The main sources of international law governing the relationship are international agreements, conventions, international doctrines, and legal customs. The scope of international law applies only to those entities that have concluded relevant international treaties, containing certain rules, and have ratified them. Therefore, when creating international organizations, the most important is the mechanism of adoption, ratification, or implementation of the basic statutory provisions and their consolidation in the legal framework of the participating countries. Particularly acute is the problem of compliance with certain rules, which are unfavorable for the participating countries. In particular, these are the norms of the Kyoto Protocol. Several countries for which these rules are economically impractical have refused to sign the agreement or have revoked it – as the United States. Therefore, the Kyoto Protocol does not apply to entities operating in U.S. jurisdiction.

Considering the general classification of institutional units, we propose to classify them by general and specific features. Classifications on general grounds are subject to institutional units at all levels, and classification on specific grounds is carried out depending on different levels (global, national). Thus, the classification by general features is represented by the following categories:

- time;
- sphere of activity;
- organizational form;
- methods and principles of activity.

The classification of institutional units at the global level by specific features provides the following categories: territorial distribution; membership; structure (Table 2).

Thus, analyzing the classification of institutional units at the global level on a territorial basis, we note that such a division is quite complex, as different scholars offer different approaches and, accordingly, different classification groups. In particular, the division into: global, regional and subregional (Vegesh, 2008), universal and regional (Mokhniy, Yakhno, & Babets, 2007), global and regional (Kozak, Kovalevsky, & Logvinova, 2009). We assume that the following specific components, characteristic for the global level, should be distinguished in relation to the territorial feature:

- global;
- regional;
- group (interstate).

Global organizations include a large number of countries and whose tasks are general, global in nature. That is, global organizations include international organizations operating worldwide, in a broad legal field, and whose members are institutional units from many countries or the countries themselves (UN, WTO, WHO etc.). Regional organizations are those that are formed on a regional basis and are aimed either at developing cooperation in the region or to strengthen the security of the countries of the region (EU, NAFTA, ASEAN). We include group organizations that are formed regardless of territorial affiliation but do not have a significant number of participants or global tasks (OPEC, NATO).

Classification by specific characteristics also includes membership criterion. Accordingly, institutional units at the global level are divided into:

- open access;
- limited access;
- closed access (Vegesh, 2008).

Open organizations are characterized by ease of entry and membership in organizations. Each state decides to join the organization and joins the signing of the relevant international treaty and charter on the basis of which the organization operates. Semi-open are characterized by the fact that the decision to join is made by a majority vote of states that are already members of the organization. Closed includes those organizations that can be joined only with the consent of all member states of the organization (Vegesh, 2008).

Intergovernmental organizations are international organizations that operate for international cooperation. They coordinate the work of member states and the implementation of other functions provided by the statute of the organization. Supranational organizations provide for the integration of member states, and their decisions apply to all legal and natural persons of these states. A striking example of a supranational organization can be the EU (Mokhniy, Yakhno, & Babets, 2007). That is, interstate entities operate basis on cooperation, legal equality, and independence. Their main goal is coordination and coherence of actions, to establish cooperation and partnerships. In turn, supranational entities provide for the gradual integration and implementation of legal norms and management principles of supranational entities in the political, legal financial and economic systems of the participating countries. Interstate entities operate on the basis of equality, while supranational ones on the basis of mutual subordination to the newly created governing institutions.

Another classification feature of institutional units at the global level is structural one. According to this criterion, organizations are divided into the following categories:

- system of organizations associated with the UN;
- system of organizations not associated with the UN (Kozak, Kovalevsky, & Logvinova, 2009).

Table 2

Classification of institutional units by specific features

Feature	Type	Organization
Territory	Global	WWF, Green Peace, GEF, IRENA, FSC
	Region	OSCE, GUAM, BSEC, CEI
	Group	EAPC, Community of Democratic Choice
Membership	Open access	CEI, Council of the Baltic Sea States, EAPC
	Limited access	WTO, BSEC
	Closed access	GUAM, Community of Democratic Choice
Structure	UN-system	<u>UN</u> : United Nations <i>General Assembly</i> , ECOSOC; UNECE.
		<u>Auxiliary</u> : UNDP; UNEP; UNHABITAT
<u>Under UN auspices</u> : WHO, IAEA, IFAD, IMF, FAO, UNESCO, UNIDO		
	Not UN-system	WWF, Green Peace, GEF, IRENA, FSC, OSCE GUAM, BSEC, CEI, Community of Democratic Choice, Council of the Baltic Sea States, EAPC

Source: Developed by the author based on (Vegesh, 2008; Kozak et al., 2009)

Significant shares of international organizations are established, operate under the auspices, or are a part of the United Nations. Such organizations include UNESCO, IAEA, UNIDO, WHO, The World Bank. It should be noted that this category also includes UN programs (Development Program, Environment Program), UN funds (Women's Development Fund, Children's Fund) and UN centers, the Center for Humanities, the Office of the United Nations Disaster Relief Coordinator. Disasters, the World Food Council, etc.). Organizations, which are not associated with the UN are the International Committee of the Red Cross, the International Association of Commercial Banks, and others.

Global institutional support for economic and environmental security can be implemented in different ways. Having analyzed the main schemes of interaction between international institutions and national institutions, we note that ensuring economic and environmental security is carried out through direct funding, grants. It can be concluded that the implementation of measures through the organizations of the UN system should be more effective, as control over implementation is generally entrusted to state institutions and subsidiary bodies of the UN – the Committee on Sustainable Development.

Institutional support for economic and environmental security by the UN system contains a complex system of interaction. Sometimes there is a subordination of one structural unit to two or three others. Accordingly, the analysis shows that institutional support at the global and national levels is not perfect.

It should be noted that in recent years, regional organizations, especially regional economic organizations, have become widespread. Their influence on ensuring the economic and environmental security of the state is growing. In particular, it is believed that delegating significant powers to regional organizations will contribute to international cooperation and economic and environmental security (Haftel & Hofmann, 2017). Therefore, there is a need to pay more attention to this problem.

Conclusions. As a result of the research, the classification of institutional units of greening has been improved, which, in contrast to the existing ones, provides for structuring by general and specific features at the global and national levels, that allows distinguishing institutions that ensure the economic and environmental security of the state. As a result of the theoretical analysis, we can conclude that institutional support on a global scale is not perfect. Many problems need to be addressed in terms of establishing effective mechanisms for interaction between different international agencies to increase their efficiency.

References

1. Hodgson, G. M. (2006). What are institutions? *Journal of Economic Issues*, 40(1), 1-25. doi: <https://doi.org/10.1080/00213624.2006.11506879>.
2. North, D. (2000). Institutions, institutional changes and the functioning of the economy. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
3. Gordeev, O. K. (2012). Conceptual approaches to the essence of the institutional mechanism. *Public administration: theory and practice: coll. Science. etc. Association of Doctors of Public Administration.*, 3(11), 36-42. (in Ukrainian)
4. Lozynska, T.M. (2014). To the problem of using the terms "institution" and "institution" in the context of institutional analysis. *Business Inform*, 7, 8-13. (in Ukrainian)
5. Stephan, U., Uhlaner, L., & Stride, C. (2014). Institutions and social entrepreneurship: The role of institutional voids, institutional support, and institutional configurations. *Journal of International Business Studies*, 46, 308-331. doi: <https://doi.org/10.1057/jibs.2014.38>.
6. Stupen, M., Shumlianskyi, B. (2015). Clarification of the conceptual and categorical apparatus of institutional support of investment activity of the forest sector of the economy. *Ukrainian magazine "Economist"*, 1, 27-29. (in Ukrainian)
7. Kuzmynchuk, N. (2018). Economic security in the system of state regulation of entrepreneurship: institutional aspect. *Adaptive control: theory and practice. Economics Series*, 5 (10). (in Ukrainian)
8. Gadzalo, Ya. (2019). Conceptual principles of institutional support of ecological and economic condition of the Carpathian region. *Balanced nature management*, 2, 136-148. (in Ukrainian)

9. Yi, Wang (2020). Institutional interaction and decision making in China's rural development. *Journal of Rural Studies*, 76, 111-119. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.04.023>.
10. Drebot, O. I. (2018). Institutional support of nature management: problems of terminology. *Ukraine Economy*, 5, 73-84. (in Ukrainian)
11. Ivanova, T. (2013). Ensuring environmental and economic security as a condition for sustainable development of Ukraine: public administration aspects. *Scientific intelligence in state and municipal administration*, 1, 42-53. (in Ukrainian)
12. Ilyashenko, I. O. (2013). Formation of organizational and economic mechanism of strategic management of natural and man-made and ecological safety on the basis of sustainable development. *Efficient economy*, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713>. (in Ukrainian)
13. Kuchmiyov, V. (2013). The mechanism of environmental safety management of economic systems on the basis of marketing. *Marketing and innovation management*, 2, 251-259. (in Ukrainian)
14. Khvesyk, M. A., & Golyan, V. A. (2007). *Institutional model of nature management in the context of global challenges*: monograph. Kiev: Condor. (in Ukrainian)
15. Shevchenko I. (2015). Institutional support of environmental policy in the context of decentralization. *Economics of nature management and environmental protection*: a collection of scientific papers. Kyiv: SI IEPB NAS of Ukraine, 87-95. (in Ukrainian)
16. Shevchuk, I. V. (2012). Institutional provision of environmental safety in the context of the development of the environmental monitoring system. *Agrosvit*, 21, 55-59. (in Ukrainian)
17. Pitsur, Ya. S., & Hobela, V. V. (2018). Theoretical and methodological analysis of the process of forming the optimal management system of economic security of economic entities. *Scientific Bulletin of Lviv State Department of Internal Affairs*, 1, 227-235. (in Ukrainian)
18. Mokhniy, A. I., Yakhno, T. P., & Babets, I. H. (2007). *International organizations*: a textbook. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
19. Vegesh, M. M. (2008). *Political Science* (international organizations essence and typology): textbook. Kyiv: Knowledge. (in Ukrainian)
20. Kozak, Yu. H., Kovalevsky V. V., Lohvinova N. S. et. al. (Eds.). (2009). *International organizations*: a textbook. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)
21. Haftel, Y. Z., & Hofmann, S. C. (2017). Institutional authority and security cooperation within regional economic organizations. *Journal of Peace Research*, 54, 484-498. doi: <https://doi.org/10.1177/0022343316675908>.

Література

1. Hodgson G. M. What are institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. Vol. 40. Iss.1. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1080/00213624.2006.11506879>.
2. Норт Д. Інституції, інституціональні зміни та функціонування економіки. Київ : Основи, 2000. 245 с.
3. Гордєєв О. К. Концептуальні підходи до сутності інституційного механізму. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. асоціації докторів з державного управління. 2012. № 3 (11). С. 36 – 42.
4. Лозинська Т.М. До проблеми вживання термінів “інститут” і “інституція” в контексті інституціонального аналізу. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 8–13.
5. Stephan U., Uhlaner L., Stride C. Institutions and social entrepreneurship: The role of institutional voids, institutional support, and institutional configurations. *Journal of International Business Studies*. 2014. Vol. 46. P. 308–331. DOI: <https://doi.org/10.1057/jibs.2014.38>.
6. Ступень М., Шумлянський Б. Уточнення понятійно-категоріального апарату інституційного забезпечення інвестиційної діяльності лісового сектору економіки. *Український журнал “Економіст”*. 2015. № 1. С. 27–29.
7. Кузьминчук Н. Економічна безпека в системі державного регулювання підприємництва: інституціональний аспект. *Адаптивне управління: теорія і практика*. Серія «Економіка». 2018. Вип. 5 (10).
8. Гадзало А.Я. Концептуальні засади інституціонального забезпечення еколого-економічного стану Карпатського регіону. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 136–148.
9. Yi Wang. (2020) Institutional interaction and decision making in China's rural development. *Journal of Rural Studies*. Vol. 76. P. 111–119. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.04.023>.
10. Дребот О. І. (2018) Інституційне забезпечення природокористування: проблеми термінології. *Економіка України*. 2018. № 5. С. 73–84.

11. Іванова Т. Забезпечення еколого-економічної безпеки як умови сталого розвитку України: державно-управлінські аспекти. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2013. № 1. С. 42–53.
12. Ілляшенко І. О. Формування організаційно-економічного механізму стратегічного управління природно-техногенною та екологічною безпекою на засадах сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713>
13. Кучмієв В. Механізм управління екологічною безпекою економічних систем на засадах маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 2. С. 251–259.
14. Хвесик М.А., Голян В.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія. Київ : Кондор, 2007. 480 с.
15. Шевченко І. Інституційне забезпечення екологічної політики в умовах децентралізації. *Економіка природокористування і охорони довкілля*: збірник наукових праць. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. С. 87–95.
16. Шевчук І. В. Інституційне забезпечення екологічної безпеки в контексті розвитку системи моніторингу навколишнього середовища. *Агроевіт*. 2012. № 21. С. 55–59.
17. Піцур Я. С., Гобела В. В. Теоретико-методологічний аналіз процесу формування оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. *Науковий вісник ЛьвівДУВС*. 2018. №1. С. 227-235.
18. Мохній А. І., Яхно Т. П., Бабець І. Г. Міжнародні організації : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 440 с.
19. Вегеш М. М. Політологія (міжнародні організації сутність та типологія) : підручник. Київ : Знання, 2008. 384 с.
20. Міжнародні організації : навчальний посібник / за ред.: Козака Ю. Г., Ковалевського В. В., Логвиної Н. С. та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 223 с.
21. Haftel Y. Z., Hofmann S. C. Institutional authority and security cooperation within regional economic organizations. *Journal of Peace Research*. 2017. Vol. 54. P. 484–498. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343316675908>.

В.В. Гобела

кандидат економічних наук, старший викладач
Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна

E-mail: vygobela@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7438-2329>

МІЖНАРОДНЕ ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Обґрунтовано актуальність дослідження організаційно-інституційного забезпечення екологічно-економічної безпеки на глобальному рівні. Наголошено на необхідності гармонійного поєднання економічних та екологічних інструментів з метою забезпечення гармонійного розвитку. Розглянуто сутність понять інститут, інституційна одиниця, інституційне забезпечення. Проаналізовано підходи до класифікації інституційних одиниць екологізації на глобальному рівні. Розглянуто основні причини складності класифікації міжнародних організацій на глобальному рівні. Запропоновано класифікацію інституційних одиниць за загальними та специфічними ознаками на міжнародному рівні. За загальними ознаками класифікація передбачає поділ за часовим виміром на постійні та періодичні. За сферою діяльності передбачається поділ на політичні інституційні одиниці (інтеграційні, безпекові, координаційні), економічні інституційні одиниці (енергетичні, ресурсні, транспортно-комунікаційні, агропромислові, фінансові, торговельні, рекреація та послуги), соціальні інституційні одиниці (соціального розвитку, культурно-освітні, охорони здоров'я та фізичної культури). За організаційною формою запропонований поділ на урядові та неурядові інституційні одиниці. Відповідно за методами та принципами діяльності запропоновано поділ на правомірні, протиправні та гібридні інституційні одиниці. Обґрунтовано доцільність виділення класифікаційної групи – гібридні організації. За специфічними ознаками класифікація передбачає поділ за територіальним поширенням (глобальні, регіональні та групові), за ознакою участі та членства (відкриті, напіввідкриті та закриті), за структурною ознакою (системи ООН та не системи ООН). В результаті здійсненого дослідження було запропоновано систему класифікації інституційних одиниць забезпечення

екологізації на глобальному рівні. Також виокремлено основні проблеми інституційного забезпечення екологізації на глобальному рівні.

Ключові слова: інститут, інституційне забезпечення, інституційна одиниця, екологічна безпека, економічна безпека.

JEL Classification: F29, H10, H56, K32, O19.

В.В. Гобела

кандидат економічних наук, старший преподаватель
Львовский государственный университет внутренних дел
ул. Городецкая, 26, г. Львов, 79007, Украина

E-mail: vgobela@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7438-2329>

МЕЖДУНАРОДНОЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГО- ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Обоснована актуальность исследования организационно-институционального обеспечения экологической и экономической безопасности на глобальном уровне. Отмечена необходимость гармоничного сочетания экономических и экологических инструментов с целью обеспечения гармоничного развития. Рассмотрены сущность понятий институт, институциональная единица, институциональное обеспечение. Проанализированы подходы к классификации институциональных единиц экологизации на глобальном уровне. Рассмотрены основные причины сложности классификации международных организаций на глобальном уровне. Предложена классификация институциональных единиц по общим и специфическим признакам на международном уровне. По общим признакам классификация предусматривает деление по временным измерением на постоянные и периодические. По сфере деятельности предполагается деление на политические институциональные единицы (интеграционные, вопросы безопасности, координационные), экономические институциональные единицы (энергетические, ресурсные, транспортно-коммуникационные, агропромышленные, финансовые, торговые, рекреация и услуги), социальные институциональные единицы (социального развития, культурно-образовательные, здравоохранения и физической культуры). По организационной форме предложено деление на правительственные и неправительственные институциональные единицы. Соответственно за методами и принципами деятельности предложено деление на правомерные, противоправные и гибридные институциональные единицы. Обоснована целесообразность выделения классификационной группы – гибридные организации. По специфическим признакам классификация предусматривает деление по территориальному распространением (глобальные, региональные и групповые), по признаку участия и членства (открытые, закрытые и закрытые), по структурному признаку (системы ООН но не системы ООН). В результате проведенного исследования было предложено систему классификации институциональных единиц обеспечения экологизации на глобальном уровне. Также выделены основные проблемы институционального обеспечения экологизации на глобальном уровне.

Ключевые слова: институт, институциональное обеспечение, институциональная единица, экологическая безопасность, экономическая безопасность.

JEL Classification: F29, H10, H56, K32, O19.

СТУДЕНТСЬКІ СТУДІЇ

УДК: 336.1:352

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-10

Р.В. Ігнатенко

аспірантка

Одеський національний економічний університет
вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, УкраїнаE-mail: lanavradi6@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8492-2587>**ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТУ
В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ОБЛАСНОГО БЮДЖЕТУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Місцеві бюджети є основою соціально-економічного розвитку територій та підвищення матеріального добробуту жителів цих територій. Зміцнення фінансової забезпеченості місцевих бюджетів розглядається як дієвий інструмент впливу на розвиток регіонів. Метою статті є аналіз формування дохідної частини бюджету Одеської області в умовах фінансової децентралізації та розробка практичних рекомендацій щодо перетворення регіонального бюджету в робочий інструмент соціально-економічного розвитку регіону. Для досягнення поставленої мети автором вирішувалися завдання щодо розгляду частки доходів регіонального бюджету Одеської області, дослідження їхнього сучасного стану та виявлення проблемних питань у фінансовому забезпеченні системи регіонального самоврядування. У статті розглянуто правову базу функціонування органів місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації. Досліджено аспекти формування регіональних фінансових ресурсів на прикладі Одеської області. Розглянуто повноваження органів місцевого самоврядування обласного рівня. Доведено, що регіональне самоврядування є ефективним вектором розвитку економіки України в цілому. Досліджено динаміку обсягу доходів регіонального бюджету Одеської області та їх складових за 2015 – 2019 роки в умовах фінансової децентралізації. Проведено аналіз податкових надходжень Одеської області за найбільшими податками: податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств. Проаналізовано структуру неподаткових надходжень обласного бюджету та питому вагу міжбюджетних трансфертів. Виявлено, що протягом п'яти років Одеський регіон характеризується збереженням значної питомої ваги міжбюджетних трансфертів та невеликою часткою власних фінансових ресурсів. Розглянуто зарубіжний досвід формування фінансових ресурсів регіональних бюджетів. Наведено джерела формування фінансових ресурсів регіональних бюджетів таких країн світу, як США, Німеччини, Італії, Польщі, Франції та Швейцарії. Визначено проблеми та визначені напрями забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в контексті ефективного управління фінансовими ресурсами на прикладі досвіду економічно розвинених країн світу.

Ключові слова: місцеві фінанси, фінансова децентралізація, регіональне самоврядування, бюджет Одеського регіону.

JEL Classification: D33, H70, H79, R19, R58.

Постановка проблеми. Від часів підписання Україною Європейської хартії про місцеве самоврядування, постає необхідність у реалізації впроваджених у цьому документі принципів, одним з яких є наявність достатніх фінансових ресурсів для продуктивного виконання завдань, покладених на місцеві органи влади. Діюча система формування місцевих бюджетів характеризується низьким рівнем фінансової автономії, зменшенням частки власних доходів та збільшенням трансфертних платежів, а також відсутністю дієвих стимулів соціально-економічного розвитку, не сприяє впровадженню ефективної державної регіональної політики, як одного з головних чинників забезпечення ринкових перетворень та подальшого розвитку економіки України. Децентралізаційні процеси, що відбуваються у країнах світу, в сучасних умовах є домінуючими та передбачають посилення фінансової автономії окремих регіонів. Однак, на протиположних розвинутих країнах, Україна залишається державою, у якій зберігаються екстенсивні методи розвитку економіки. Зазначена проблематика для України має особливе

значення, оскільки несистемність державної політики у цій сфері стали однією з причин надмірної централізації влади, посилення територіальної диференціації та погіршення рівня економічного розвитку в регіонах, дисбалансу загальнодержавних інтересів з інтересами регіонів. У зв'язку з цим виникає необхідність у поглибленому дослідженні проблематики формування фінансової бази регіонального самоврядування, на прикладі досвіду таких економічно-розвинутих країн, як США, Німеччина, Польща тощо.

Аналіз останніх досліджень. Проблематикою формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів займалися вітчизняні вчені-економісти, зокрема І. С. Волохова (Міжбюджетні відносини в Україні, 2010; Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні, 2014), О. Ю. Дубовик (Податкова система, 2019), Ю. О. Раделицький (Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації в Україні, 2019), В. Л. Андрущенко (Податкові системи зарубіжних держав, 2012), М. І. Карлін (Податкові системи країн Америки, 2015), В. Малиновський (Регіональний рівень організації влади країн Європи: сучасний стан і тенденції розвитку, 2013), Т. Ларссон, К. Нодмен, Ф. Петітвілль (Проміжний рівень управління в європейських державах: складність проти демократії, 2003) та ряд інших. Проте, слід зазначити, що окремі аспекти формування місцевих бюджетів залишаються й досі не вирішеними, а регіони залишаються все ще залежними від трансферної підтримки із державного бюджету та не мають можливості виконувати покладені на них обов'язки.

Метою є аналіз формування дохідної частини бюджету Одеської області в умовах фінансової децентралізації. Для досягнення поставленої мети автором вирішувалися завдання щодо розгляду частки доходів регіонального бюджету Одеської області, дослідження їхнього сучасного стану та виявлення проблемних питань у фінансовому забезпеченні системи регіонального самоврядування; а також надання практичних рекомендацій щодо перетворення регіонального бюджету в робочий інструмент соціально-економічного розвитку регіону.

Основні результати дослідження. Відповідно до положень статті 5 Бюджетного кодексу України (Бюджетний кодекс України, 2020) під місцевими бюджетами визнаються бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування. Місцеві бюджети є фінансовою базою органів місцевого самоврядування та вирішальним фактором регіонального розвитку.

Під місцевим самоврядуванням відповідно до Європейської Хартії місцевого самоврядування (Європейська Хартія місцевого самоврядування, 1997), основного міжнародного документа з питань місцевого самоврядування, до якого приєдналась і Україна, розуміється право й реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ та керувати нею в рамках закону під свою відповідальність та в інтересах місцевого населення. Тому, з метою як найбільшого врахування значної кількості завдань державного управління ускладнюються бюджетні взаємовідносини між рівнями влади щодо як розподілу видаткових повноважень, так і вертикального та горизонтального вирівнювання їх фінансових можливостей.

Згідно Європейської Хартії також визначено, що органи місцевого самоврядування повинні бути наділені здатністю вирішувати питання навіть місцевого значення, що не відображено в законодавстві України, через брак власних та закріплених доходів місцевих бюджетів.

За своєю структурою повноваження місцевого самоврядування включають (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 2020):

- власні (самоврядні) повноваження, здійснення яких пов'язане з вирішенням питань місцевого значення, наданням громадських послуг населенню;
- делеговані повноваження – повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад.

На кожному рівні адміністративно-територіального устрою функціонують відповідні органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади (Розпорядження Кабінету Міністрів України, 2014):

- на базовому рівні - сільська, селищна, міська ради та їх виконавчі органи, представництва (представники) окремих органів виконавчої влади;

- на районному рівні - районні ради та їх виконавчі органи, райдержадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади;
- на регіональному рівні - Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні ради та їх виконавчі органи, облдержадміністрації, Київська та Севастопольська міські ради та їх виконавчі органи, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади.

Сучасна бюджетна система України характеризується самостійністю усіх бюджетів. Місцевий (регіональний) бюджет не може бути включений до місцевих бюджетів іншого рівня (субрегіонального або базового).

Враховуючи прагнення України до інтеграції в ЄС на всіх рівнях, у тому числі й шляхом гармонізації власного законодавства до норм, що діють у рамках цього утворення, важливим аспектом реформування системи місцевого самоврядування в Україні є її відповідність тим вимогам, які пред'являються до неї в провідних європейських країнах, а саме до фінансової незалежності та самостійності органів місцевого самоврядування. У контексті європейського вектора розвитку України, коли саме регіони стають головними акторами державного та міждержавного спілкування, існування регіонального самоврядування стає дієвим запобіжним механізмом від тенденцій федералізму, адже дає можливість гармонійного поєднання унітаризму з регіональними ініціативами, коли центр є чутливим до всіх складових держави, а регіонам надані дієві механізми впливу на прийняття державних рішень (формування центральних органів державної влади, право законодавчої ініціативи, право висловлювати свою точку зору при підготовці планів розвитку територій, право вимагати референдум стосовно конституційних законів тощо).

До сьогодні в Україні не існує чіткого розподілу функцій між рівнями влади та реальної здатності органів місцевого самоврядування виконувати власні та делеговані повноваження, зрозумілою є також відсутність відповідальності, як органів місцевого самоврядування, так і державної влади.

Основні повноваження місцевої влади закріплені Конституцією, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Бюджетним кодексом України. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» районні та обласні ради не мають власних виконавчих органів і в Законі окреслені повноваження, які вони делегують місцевим державним адміністраціям. А повноваження ж виконавчих органів сільських, селищних та міських рад у розрізі сфер діяльності розподілені на власні та делеговані.

Діючи в Україні розподіл сфер компетенцій між рівнями влади показує, що держава об'єднала основні повноваження та концентрацію бюджетних ресурсів в «центрі», а принцип субсидіарності має хіба що декларативний характер (Волохова, 2010).

Україна відрізняється від інших країн значною централізацією управлінських рішень, коли вищий рівень влади намагається утримати якомога більше повноважень на власному рівні. При цьому про будь-яке узгодження рішень вищих органів влади стосовно органів місцевого самоврядування мова, як правило, не ведеться. Це свідчить про невиконання останнього пункту статті 4 Хартії.

Згідно «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» основними повноваженнями органів місцевого самоврядування обласного рівня є забезпечення:

- регіонального розвитку;
- охорони навколишнього природного середовища;
- розвитку обласної інфраструктури, насамперед обласних автомобільних доріг, мережі міжрайонних та міжобласних маршрутів транспорту загального користування;
- професійно-технічної освіти;
- надання високоспеціалізованої медичної допомоги;
- розвитку культури, спорту, туризму.

Однак, передача повноважень з надання певного суспільного блага передбачає передачу видаткових повноважень, які повинні бути повними та винятковими. Відповідальність за надання суспільних благ не повинна розділятися між двома або більшою кількістю рівнів влади. Інакше, і це неодноразово практично доведено, виникають конфліктні ситуації між рівнями влади, випадки ухилення від відповідальності тощо (Волохова, 2014).

Важливою складовою потенціалу економічного розвитку кожного регіону є забезпеченість достатніми фінансовими ресурсами. Під регіональними фінансовими ресурсами розуміють сукупність доходів, створених господарським комплексом регіону, і заощадження громадян, а також кошти, що надійшли в результаті їх територіального перерозподілу. Регіональні фінансові ресурси включають: муніципальні фінансові ресурси; кошти підприємств та організацій; заощадження домогосподарств; кошти державного бюджету, що спрямовуються на фінансування.

Якщо порівняти динаміку структури доходів обласного бюджету Одеської області (Рис. 1), то можна дійти висновку, що міжбюджетні трансферти складають основу доходів, заміщаючи собою податкові надходження.

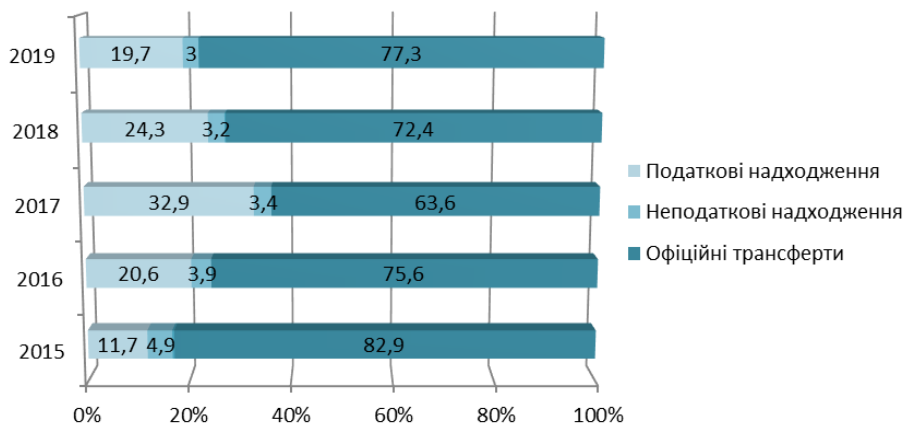

Рис.1. Динаміка структури доходів обласного бюджету Одеської області за 2015 – 2019 рр., %

Джерело: авторська розробка

Серед доходів обласного бюджету Одеської області протягом 2015 – 2019 рр. найбільшу питому вагу займають трансферти, які на кінець 2019 року склали 8 680, 8 млн. грн. або 77,3 % від всієї структури доходів обласного бюджету Одеської області. У порівнянні з попередніми роками частка трансфертів у структурі доходів зменшилась майже на 6 %, що вказує на незначне, але поступове зростання фінансової незалежності та фінансової самостійності регіону.

Однак поряд із трансфертами основу формування фінансових ресурсів регіону становлять податкові надходження. Протягом аналізованого періоду податкові надходження мали тенденцію до збільшення, а саме в 2019 році у порівнянні з 2018 роком зросли на 419, 11 млн. грн. або на 2,47 %.

Власні фінансові ресурси органів місцевого самоврядування мають формуватися переважно за рахунок податкових надходжень через механізм місцевого оподаткування. Податкові надходження надають можливості місцевій владі наповнювати регіональні бюджети, стимулювати підприємницьку активність жителів та юридичних осіб своєї адміністративно-територіальної одиниці, сприяти розвитку місцевого господарства, ефективному використанню природних ресурсів місцевого значення тощо (Волохова, Дубовик, 2019).

Проте разом із збільшенням частки податкових надходжень до регіонального бюджету, все ж таки їх динаміка залишається нестабільною. Незважаючи на постійне вдосконалення системи оподаткування, відбувається ухилення від сплати податків, упущення в адмініструванні, податкова заборгованість.

Структура податкових надходжень обласного бюджету Одеського регіону у 2019 році наведена на рис.2.

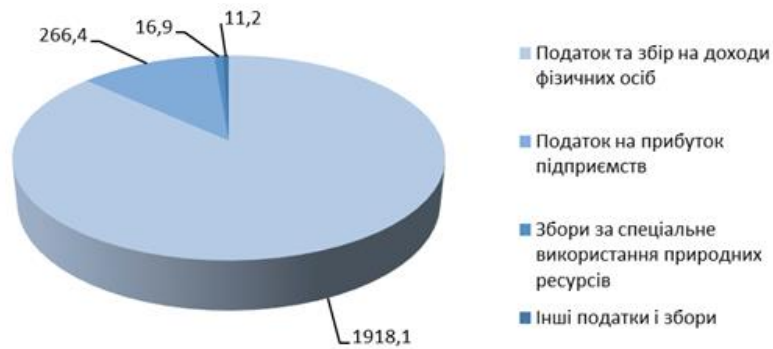

Рис.2. Структура податкових надходжень обласного бюджету Одеського регіону за 2019 рік, млн. грн.

Джерело: авторська розробка

У доходах місцевих бюджетів Одеської області податок на доходи фізичних осіб є одним із бюджетоутворюючих платежів та має найбільшу питому вагу – 1 918,14 млн. грн. або 86,65 % від загальної суми доходів за 2019 рік. У порівнянні з 2018 роком надходження ПДФО збільшилися на 281,48 млн. грн. або на 17,2 %. Причому його частка неухильно збільшується, починаючи з 2015 р., коли й було запроваджено рішення про перерозподіл надходжень з цього джерела між державним та місцевим бюджетами (рис.3).

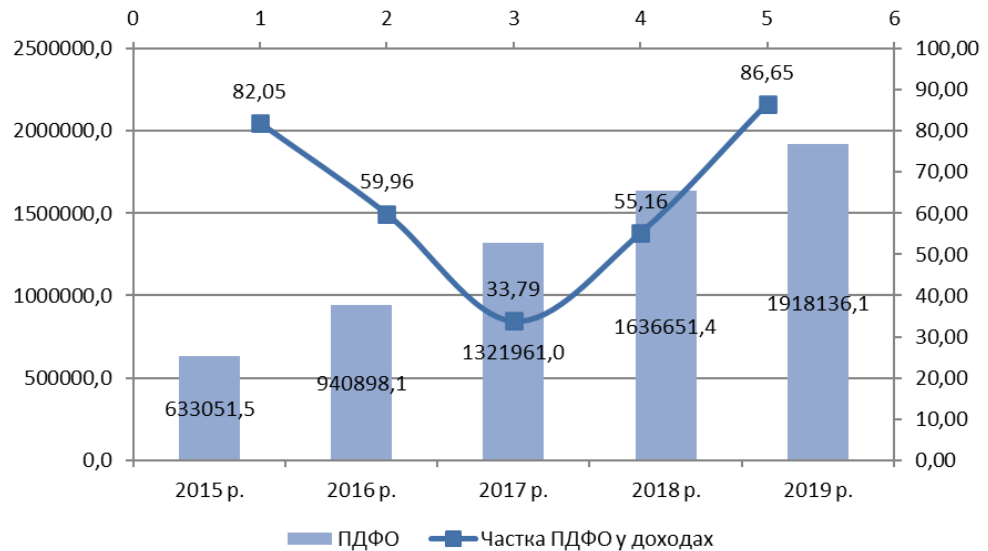

Рис.3. Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб в Одеській області протягом 2015–2019 рр., тис. грн.

Джерело: авторська розробка

Найбільш суттєво на надходження ПДФО в обласному бюджеті вплинули відрахування від міст: Одеса (1 084,0 млн. грн. – 56,5 %), Чорноморськ (87,2 млн.грн. – 4,5 %), Южне (60,0 млн.грн. – 3,1 %), Ізмаїл (54,5 млн. грн.. – 2,8 %), Біляївського (47,8 млн. грн. – 2,5 %), Лиманського (86,0 млн. грн. – 4,5 %) та Овідіопольського (26,7 млн. грн.. – 1,4 %) районів (Департамент фінансів Одеської обласної державної адміністрації, 2019).

Збільшення обсягів надходжень від ПДФО зумовлено легалізацією виплати заробітної плати. Позитивними тенденціями зростання доходів низькооплачуваних верств населення через підвищення мінімальних соціальних гарантій та зростанням заробітної плати загалом.

ПДФО виконує функцію макроекономічного стабілізатора та регулювання економічної ситуації на локальному рівні, впливаючи безпосередньо на реальні доходи населення та діяльність суб'єктів господарювання та будучи повністю залежним від впливу цих факторів (Раделицький, 2019).

Проте, на обсяги надходжень впливає рівень тіньової економіки, зокрема заробітна плата «у конвертах» без відрахувань до бюджету, рівень безробіття, прихована зайнятість населення. Важливим є, що не усі платники сплачують податок за місцем реєстрації або розташуванням відділення, тому регіональні бюджети не доотримують значні обсяги ПДФО.

Структуру неподаткових надходжень обласного бюджету Одеської області представлено на рис. 4.

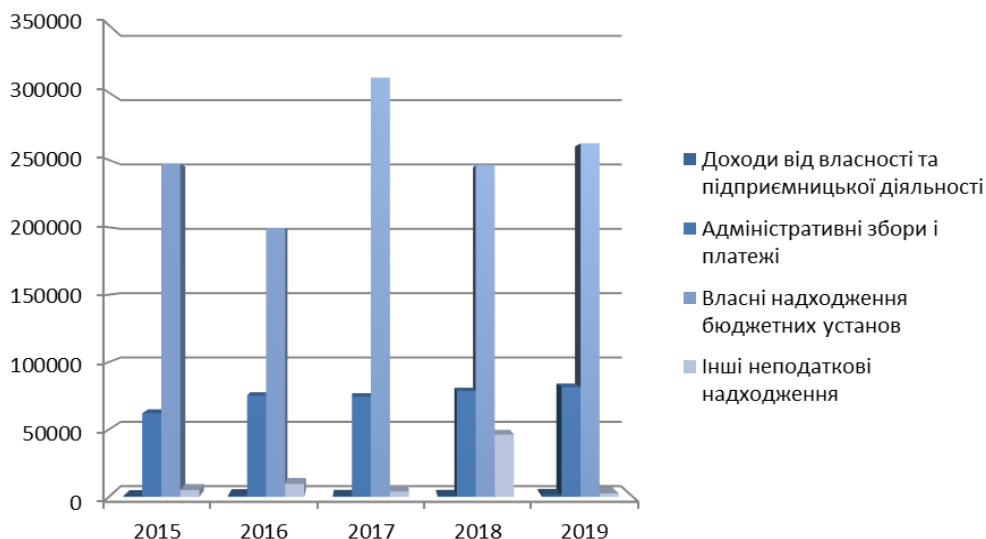

Рис.4. Динаміка структури неподаткових надходжень обласного бюджету Одеського регіону, тис. грн.

Джерело: авторська розробка

Важливою складовою доходів обласного бюджету Одеської області є доходи від операцій з капіталом. Це надходження до регіонального бюджету, що формуються за рахунок продажу майна, що перебуває у комунальній власності. Відповідно ці надходження слід розглядати як альтернативне джерело формування доходів місцевих бюджетів. Протягом аналізованого періоду доходи від операцій з капіталом у середньому не перевищують 1,0 %. Це є наслідком зниження ефективності використання комунальної власності та значною обмеженістю вільних об'єктів у регіоні, які можуть бути реалізовані. У порівнянні із зарубіжними цей показник є занизьким, адже у Великій Британії, Угорщині та Словаччині він складає понад 10,0 %.

Питома вага міжбюджетних трансфертів по Одеській області є дещо вищою аналогічного показника по Україні (табл.1). Хоча Одеська область має досить високий рівень економічного розвитку у порівнянні з іншими регіонами України, дана тенденція свідчить про залежність від фінансової допомоги від центральних органів влади, яка здійснюється у вигляді міжбюджетних трансфертів.

Із проведеного дослідження можна зробити висновок, що Одеський регіон характеризується дуже низьким рівнем частки власних доходів (податкові надходження – 19,7 %, неподаткові – лише 3 %) та збільшенням частки міжбюджетних трансфертів (77,3 %).

Таблиця 1

Частка міжбюджетних трансфертів всіх видів у доходах місцевих бюджетів, %

Роки	2015	2016	2017	2018	2019
Одеська область	82,9	75,6	63,6	72,4	77,3
Україна	63,03	57,04	57,56	54,91	47,03

Джерело: авторська розробка

Міжбюджетні відносини в Україні характеризуються:

- нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів;
- достатньо високим рівнем централізації бюджетних ресурсів;
- низьким рівнем власної дохідної бази місцевих бюджетів;
- значною часткою трансфертів у доходах місцевих бюджетів.

Державна політика регіонального розвитку повинна генеруватися на державному рівні та реалізовуватися і підтримуватися на регіональному рівні, тобто має забезпечуватися збалансованість взаємовідносин між центром та регіонами. Переважання інтересів і засобів впливу однієї із сторін може призвести до надмірного централізму або до неконтрольованої і суспільно неефективної фінансової децентралізації. Основною умовою для досягнення позитивних результатів фінансової децентралізації може стати розроблення та впровадження стратегії соціально-економічного розвитку, в якій чітко обумовлені загальнодержавні пріоритети розвитку та інтереси, можливості і ресурси регіонів. Такі цілі та інтереси повинні бути взаємоприйнятними, справедливими та оптимально поєднуваними. Проте, крім власних доходів, регіон може користуватися інвестиційними і кредитними ресурсами, які є потенціалом для самофінансування і забезпечать вливання фінансових ресурсів у бюджет регіону. Це можливо досягти через створення сприятливого інвестиційного клімату та визначення рівня потреб регіону. Цьому процесу сприятиме:

- залучення коштів банківської системи та заощаджень населення;
- стимулювання інвестиційної діяльності за рахунок власних коштів підприємств;
- податкове стимулювання процесу реінвестування в економіку регіону.

Дослідження формування фінансової бази регіонального самоврядування економічно розвинутих країн є важливим етапом створення ефективної системи регіональних бюджетів в Україні в умовах фінансової децентралізації, основу яких складають саме податкові надходження. З приводу цього пропонуємо розглянути основні регіональні податки у країнах світу (табл.2).

Основою фінансової бази регіональних бюджетів країн світу є власні доходи, зокрема податкові надходження, в той же час коли для регіонів України характерним є невелика частка власних доходів, що свідчить про низький рівень автономії областей і залежність від міжбюджетних трансфертів.

У цьому контексті заслуговує на увагу такий висновок шведського дослідника Т. Ларссона: «Неможливо сказати, яка саме організація проміжного рівня вважається найкращою. Всі організаційні типи мають як позитивні, так і негативні риси... варто пам'ятати – те, що вважається розв'язанням проблеми в одній країні, не обов'язково матиме той же самий ефект в іншій країні» (Малиновський, 2013).

Однак у всіх цих країнах регіональний рівень є територіальною основою для організації регіонального самоврядування та побудови системи регіональних органів державної влади. Місією регіонального самоврядування є сприяння економічному та соціально-культурному розвитку регіону, включаючи поліпшення інвестиційного клімату та привабливості. На відміну від місцевого самоврядування, що є безпосереднім виразником спільних інтересів громад, регіональне самоврядування виходить з інтересів держави щодо розвитку регіонів та їх інтеграції в європейський політико-адміністративний і економічний простір, будучи представником регіональної спільноти (Т. Ларссон, К. Нодмен, Ф. Петітвілль, 2003).

Таблиця 2

Джерела формування фінансових ресурсів регіональних бюджетів країн світу

Країна	Регіональні доходи
США (штати)	податок на доходи фізичних осіб справляється в усіх штатах; податок на прибуток корпорацій; специфічні акцизи та універсальний акциз – податок з продаж; податок на користування; податок с продажу нерухомого майна; податок на спадщину.
Німеччина (землі)	на спадщину і дарування; податок на нерухоме майно; податок на транспортні засоби; акциз на пиво; податок на парі, лотерею, казино, азартні ігри.
Італія (регіони)	додатковий регіональний і комунальний прибутковий податок; регіональний податок на виробничу діяльність.
Польща (воєводства)	доходи від комунального майна; надходження від бюджетних установ, комунальних підприємств, допоміжних господарств; надходження від грошових стягнень, штрафів за існуючими правилами.
Франція (регіони)	податок на землю під забудовою; податок на незабудовані землі; податок на мешканців; податок на професійний бізнес.
Швейцарія (кантони)	податок на індивідуальні доходи і чисте багатство; податок на прибуток і податки на чисте багатство компаній; податок на приріст вартості капіталу; податок на майно; податок на успадкування та дарування; транспортний податок.

Джерело: авторська розробка

Висновки. Підсумовуючи зарубіжний досвід зазначимо, що основною умовою ефективної діяльності органів регіонального самоврядування повинен стати оптимальний та чіткий розподіл повноважень між рівнями влади (особливо це стосується передачі місцевій владі частини державних повноважень, зменшення кількості делегованих повноважень органів регіонального самоврядування), який повинен не декларативно, а реально базуватися на принципах самостійності бюджетів, справедливості й неупередженості, відповідальності учасників бюджетного процесу та субсидіарності. З цією метою також необхідним є усунення дублювання повноважень між органами виконавчої влади на місцях та органами регіонального самоврядування в напрямку їх перерозподілу на користь останніх.

Забезпечення чіткого розподілу повноважень між рівнями влади та їх закріплення в Конституції та відповідних законах України повинно передбачати: усунення дублювання функцій між рівнями влади; перерозподіл об'єктів комунальної власності між рівнями влади відповідно перерозподілу повноважень та забезпечення їх ефективного функціонування.

Головним питанням залишається збільшення фінансових ресурсів органів регіонального самоврядування та постає необхідність у пошуку нових джерел бюджетних надходжень, зокрема податкових. Доцільним є запровадження податку з продажів на регіональному рівні в Україні, на прикладі досвіду одної з найпрогресивніших країн США. Там цей податок складає високу питому вагу серед інших податкових надходжень до бюджетів штатів. Суть податку з продажів в тому, що він стягується з покупців у момент придбання товарів (послуг) та розраховується у відсотках від вартості реалізованого товару (послуги). Об'єктом оподаткування податку з продажу є дохід на етапі реалізації товарів, тобто оподаткування провадиться лише один раз. Перевагами цього податку є регулярне надходження до регіонального бюджету та досить простий механізм обчислення.

Погоджуємось із думкою професора І. С. Волоховою і підтримуємо той факт, що від податку з продажу помітно збільшиться фінансова база регіональних бюджетів, як наслідок,

високий рівень фінансової автономії, збільшення частки власних доходів регіонів та зменшення трансфертних платежів.

Задля удосконалення процесів формування податкового потенціалу як фактора соціально-економічного зростання регіонів пропонуємо:

- знизити податкове навантаження на виробників, що має компенсуватися розширенням бази оподаткування та упорядкуванням практики надання податкових пільг;
- удосконалити механізм формування і виконання бюджету розвитку, коли фінансові ресурси спрямовуються на розбудову місцевої соціальної та виробничої інфраструктури, культурні програми тощо;
- розширення бази оподаткування за рахунок скорочення пільг;
- зменшення адміністративного тиску за рахунок спрощення процедури постанови на облік платників податків, зменшення кількості перевірок. Основним джерелом доходів бюджету повинна бути добровільна сплата платниками до бюджету податків, зборів та обов'язкових платежів.

Література

1. Бюджетний кодекс України № 704-IX від 16.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>. (дата звернення: 11.10.2020).
2. Європейська Хартія місцевого самоврядування № 452/97-BP від 15.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text. (дата звернення: 24.10.2020).
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 16.07.2020 № 805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 06.11.2020).
4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>. (дата звернення: 06.11.2020).
5. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Одеса: Атлант, 2010. 233 с.
6. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні : монографія. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.
7. Проект Рішення «Про звіт обласної державної адміністрації про виконання обласного бюджету Одеської області за 2015-2019 рр.» : Одеська обласна рада. URL: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/byudzhet-odeskovi-oblasti/>. (дата звернення: 24.10.2020).
8. Волохова І. С., Дубовик О. Ю. Податкова система : навч. Посіб. / за ред. І. С. Волохова, О. Ю. Дубовик, М. О. Слатвінська. Харків: «Діса плюс». 2019. 402 с.
9. Інформація про виконання обласного бюджету Одеської області за 2019 рік: Департамент фінансів Одеської обласної державної адміністрації. URL: <http://gfu.odessa.gov.ua/pokazniki-byudzhetu/>. (дата звернення: 24.10.2020).
10. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08. Львів, 2019. 434 с.
11. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних держав : навч. посіб. Київ: Кондор-Видавництво, 2012. 222 с.
12. Карлін М. І. Податкові системи країн Америки : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 232 с.
13. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/>. (дата звернення: 01.12.2020).
14. Малиновський В. Регіональний рівень організації влади країн Європи: сучасний стан і тенденції розвитку. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2013. № 1. С. 139-147.
15. Ларссон Т., Нодмен К., Петітвілль Ф. Проміжний рівень управління в європейських державах: складність проти демократії? Київ: К.І.С., 2003. 346 с.

References

1. Budget Code of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. European Charter of Local Self-Government. (1997, July 15). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

3. Law of Ukraine on local self-government in Ukraine from 1997, №24. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (1 April 2014), "Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine №333-p. «On Approval of Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of power in Ukraine». Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
5. Volokhova, I. S. (2010). Intergovernmental relations in Ukraine: current state and prospects of development. Odessa: Atlant. (in Ukrainian)
6. Volokhova, I. S. (2014). Local finances and prospects for deepening financial decentralization in Ukraine. Odessa: Atlant. (in Ukrainian)
7. Draft Decision "On the report of the regional state administration on the implementation of the regional budget of Odessa region for 2015-2019": Odessa Regional Council. Retrieved from <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/byudzheth-odeskoyi-oblasti/>.
8. Volokhova, I. S., Dubovik, O. U. (2019). *The tax system*. Kharkiv: Disa Plus. (in Ukrainian)
9. Department of Finance of the Odessa regional state administration: Information on the implementation of the regional budget of Odessa region for 2019. Retrieved from <http://gfu.odessa.gov.ua/pokazniki-byudzhetu/>.
10. Radelickij, Yu. O. (2019). Local budgets in the conditions of financial decentralization in Ukraine. Doctor's thesis. Lviv. (in Ukrainian)
11. Andrushenko, V. L. (2012). *Tax systems of foreign countries*. Kiev: Kondor. (in Ukrainian)
12. Karlin, M. I. (2015). *American tax systems*. Luck: Vezha-Druk. (in Ukrainian)
13. State Fiscal Service of Ukraine. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/arkhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/>.
14. Malinovskij, V. (2013). Regional level of organization of power in European countries: current status and development trends. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 139-147. (in Ukrainian)
15. Larsson T., Nodmen K., & Petitvill F. (2003). Intermediate level of government in European countries: a challenge against democracy?. Kiev: K.I.S. (in Ukrainian)

Ruslana Ignatenko
postgraduate student

Odessa National University of Economics
8 Preobrazhenskaya Str., 65082, Odessa, Ukraine

E-mail: lanavradi6@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8492-2587>

THE PRACTICE OF FORMATION OF THE REGIONAL BUDGET FINANCIAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL DECENTRALIZATION (ON THE EXAMPLE OF THE REGIONAL BUDGET OF THE ODESSA REGION)

Local budgets are the basis for the socio-economic development of territories and improving the material well-being of residents of these territories. Strengthening the financial security of local budgets is seen as an effective tool to influence the development of regions. The purpose of the article is to analyze the formation of the revenue side of the budget of the Odessa region in the context of financial decentralization and to develop practical recommendations for transforming the regional budget into a working tool for the socio-economic development of the region. The article discusses the legal framework for the functioning of local government in the context of financial decentralization. Aspects of the formation of regional financial resources are investigated on the example of the Odessa region. The powers of local government of the regional level are considered. It is proved that regional self-government is an effective vector for the development of the Ukrainian economy as a whole. The dynamics of incomes of the regional budget of the Odessa region and their components for 2015 - 2019 in the context of financial decentralization has been investigated. The analysis of tax revenues of the Odessa region for the largest taxes: personal income tax and corporate income tax. The structure of non-tax revenues of the regional budget and the share of interbudgetary transfers are analyzed. It was revealed that for five years the Odessa region is characterized by the preservation of a significant share of interbudgetary transfers and a small share of its own financial resources. The foreign experience of the formation of financial resources of regional budgets is considered. The sources of the formation of financial resources of regional budgets of such countries as the USA, Germany, Italy, Poland, France and Switzerland are given. The article uses general scientific and applied methods such as historical, mathematical statistics, system comparison, structural and functional approaches to data analysis. The problems and directions of ensuring the socio-economic development

of regions in the context of effective management of financial resources have been identified on the example of the experience of economically developed countries of the world.

Keywords: local finance, financial decentralization, regional self-government, the budget of the Odessa region.

JEL Classification: D33, H70, H79, R19, R58.

Р.В. Игнатенко

аспирантка

Одесский национальный экономический университет

ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина

E-mail: lanavlati6@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8492-2587>

ПРАКТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ РЕГИОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ОБЛАСТНОГО БЮДЖЕТА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ)

Местные бюджеты являются основой социально-экономического развития территорий и повышения материального благосостояния жителей этих территорий. Укрепление финансовой обеспеченности местных бюджетов рассматривается как действенный инструмент влияния на развитие регионов. Целью статьи является анализ формирования доходной части бюджета Одесской области в условиях финансовой децентрализации и разработка практических рекомендаций по преобразованию регионального бюджета в рабочий инструмент социально-экономического развития региона. В статье рассмотрена правовая база функционирования органов местного самоуправления в условиях финансовой децентрализации. Исследованы аспекты формирования региональных финансовых ресурсов на примере Одесской области. Рассмотрены полномочия органов местного самоуправления областного уровня. Доказано, что региональное самоуправление является эффективным вектором развития экономики Украины в целом. Исследована динамика доходов регионального бюджета Одесской области и их составляющих за 2015 - 2019 годы в условиях финансовой децентрализации. Проведен анализ налоговых поступлений Одесской области за крупнейшими налогами: налога на доходы физических лиц и налога на прибыль предприятий. Проанализирована структура неналоговых поступлений областного бюджета и удельный вес межбюджетных трансфертов. Выявлено, что в течение пяти лет Одесский регион характеризуется сохранением значительного удельного веса межбюджетных трансфертов и небольшой долей собственных финансовых ресурсов. Рассмотрен зарубежный опыт формирования финансовых ресурсов региональных бюджетов. Приведены источники формирования финансовых ресурсов региональных бюджетов таких стран, как США, Германии, Италии, Польши, Франции и Швейцарии. В статье использованы общенаучные и прикладные методы такие, как исторический, математической статистики, системного сравнения, структурно-функциональные подходы к анализу данных. Определены проблемы и направления обеспечения социально-экономического развития регионов в контексте эффективного управления финансовыми ресурсами на примере опыта экономически развитых стран мира.

Ключевые слова: местные финансы, финансовая децентрализация, региональное самоуправление, бюджет Одесского региона.

JEL Classification: D33, H70, H79, R19, R58.

Agata Wojciechowska

student

Lodz University of Technology

116 Żeromskiego St., 90-924, Lodz, Poland

E-mail: 211496@edu.p.lodz.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1529-9004>**SOURCES OF STUDENTS' MOTIVATION TO TAKE UP PAID
EMPLOYMENT DURING STUDYING**

The article presents the results of the research aimed at identifying the sources of students' motivation to take up paid employment during the course of study. Motivation process and theoretical approaches towards its consideration – from the points of view of the content, of the process and based on the concept of reinforcement – are described. As for the content motivation is considered either as a function of pay, working time and working conditions, or as a function of autonomy and responsibility. The process approach focuses on the explanation of why people choose certain behavior in order to meet their needs and how they assess their satisfaction after achieving goals. Reinforcement concept explains the role of rewards in causing a change in behavior or maintaining unchanged behavior for some time. There are three areas of students' activity: educational, professional and personal one. For proper understanding of the concept of "professional activity" an overview of definitions concerning professional activity is done. The main assumptions of the research were that students undertake random jobs guided solely by remuneration. They do not pay attention whether there is any connection with the field of their study. The examination involved 478 students from 15 cities from all over Poland, who study at 43 universities. The research showed that the factors that influenced students' decisions to take up a job are first of all the following: the need for earning, as well as the desire to gain experience and the need to become a financially independent person. Respondents, who declare compliance of their work with the field of study, additionally indicate the possibility of continuous self development. For the students, who declare work in line with their interest, self-fulfillment is a key focus.

Keywords: motivation and its sources, professional activity of students, motivation factors for working students.

JEL Classification: A14, J21, J42.

Introduction. The situation on the labor market is often described as extremely beneficial for an employee. Demand exceeds supply – this means that we deal with reality, in which "work is looking for a man", and not the other way round. This is the position of, among others, Cezary Kaźmierczak, who summed up the events of the recent years with the following opinion: "the market, in which employers dictated the terms and conditions is behind us". This means that students also have the opportunity to take up paid employment on favorable terms. The purpose of this study is to present the results of the research aimed at identifying the professional activity of students and factors that motivate them to undertake it. The research was conducted with the use of research desk method and a survey sent to respondents via social media.

The essence of motivation. Motivation is an extremely important element of human resource management in contemporary organizations. Therefore, it is worth knowing exactly what it involves. "Motivation is derived from the Latin word *"motus"* and English word *"move"*, which means move from place, set in motion, encourage, influence someone and stimulate activities" (Sekula, 2008). In order to understand this basic concept properly, within the framework of this study, a literature review was carried out. It showed multiple approaches and definitions. Therefore, for the purposes of this article, it was assumed (like M. Kopertyńska) that motivation is "an internal process, which determines the direction of the employee's activities and the amount of energy that can be provided by an employee to achieve goals and tasks that set this direction" (Kopertyńska, 2009).

Motivation is very important in a workplace, because it affects the results achieved by a single employee. According to R. W. Griffin (Griffin, 2017), in addition to motivation, equally important factors are: "opportunities (ability to perform a certain job) and work environment (resources

necessary to perform a job)”. However, in the absence of capacity a manager can solve the problem by ensuring training for an employee, who needs it or replacing an employee by another employee, but in case of resources – introduction of the right change is more difficult when we talk about insufficient (wrong motivation or lack of motivation). It is “elusive”, but defines the results of work.

In order to understand how the motivated behavior appears, the motivation scheme was used (Figure 1).

The motivation process is initiated by the need of feeling, concerning the lack of something. This prompts a person, who feels it, to seek a way to meet such a need. Then, a person chooses one solution (among all available solutions) and implements it. The next step is to assess the level of meeting the need. Even if the goal is achieved in a satisfactory degree, after some time, such a person will (again) start to determine the next needs and look for a way to meet them. The process will be repeated.

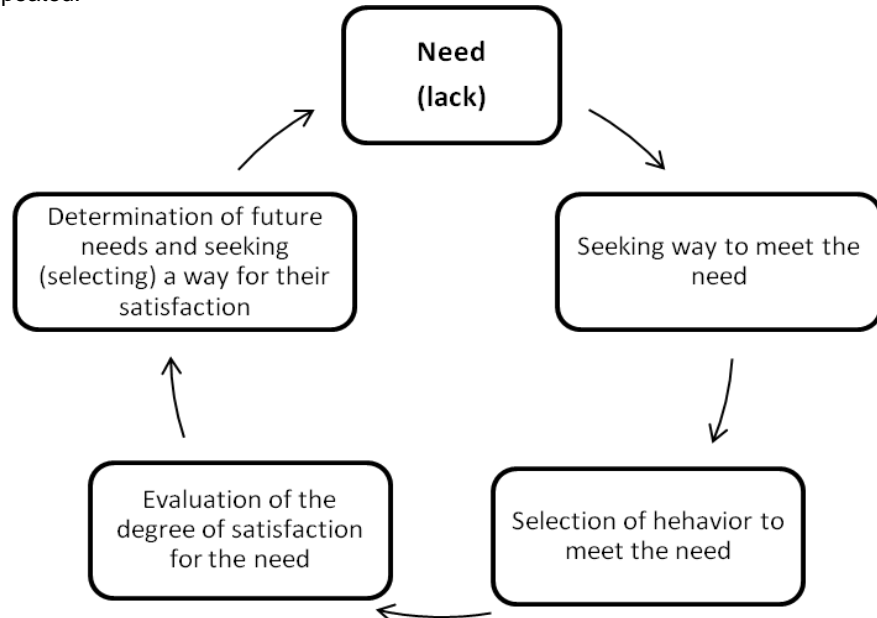

Figure 1. Motivation process scheme

Source: own study based on (Griffin, 2017)

R. W. Griffin (Griffin, 2017) presents different approaches towards motivation process:

- From the content,
- From the process,
- Based on the concept of reinforcement.

The content-based motivating approach focuses on the first part of the motivation process – on needs and feeling of deficiency associated with them. More precisely, the content-based approach attempts to answer the question: “What factors motivate people to work?”. There are two views concerning the content-based motivation. According to the first one, motivation is a function of pay, working time and working conditions, while according to the second one, motivation is a function of autonomy and responsibility. Two widely known approaches to content-based motivation include the theory of hierarchy of needs and two-factor theory.

Taking into account motivation from the side of the process, we deal with the method of its creation. Instead of trying to identify or calculate motivational stimuli, the process approach focuses on the explanation why people choose certain behaviors in order to meet their needs and how they assess their satisfaction after achieving goals. Popular process-based motivation approaches include the theory of expectations, the theory of justice and the theory of setting goals.

A glance based on the concept of reinforcement explains the role of rewards in causing a change in behavior or maintaining unchanged behavior for some time. More specifically, according to the theory of reinforcement, the behavior connected with rewards is likely to be repeated, and a repeated behavior directly associated with punishment is less likely.” (Griffin, 2017)

Motives of action affecting the realization of the determined goals are individual for each person. From the organization’s point of view, it is very important to constantly analyze the needs and motives of employees. Thanks to the adaptation of the right sets of motivation solutions for them, the company can count on increased involvement and motivation of employees, and thus the development of the whole organization. These solutions should result from a thorough analysis and take into account the expectations and needs of employees. According to the authors of the article entitled “Commitment to organization and motivation to work and the level of employees’ materialism – the intermediary role of job satisfaction”, sources of motivation to work can be sought in both internal (e.g. satisfaction) and external (e.g. remuneration) factors” (Peplińska at al., 2018). Sources of motivation are evolving in individual development of a person. Particularly interesting are aspects concerning the motivation to work of young, studying people, who represent Z generation (Stankiewicz-Mróż, 2020).

Professional activity of students. Students are people, who stand on the threshold of adulthood. It often happens that (at this moment) they must count on their independence for the first time. It is also the time when “young people strive to achieve psychological maturity in order to face the challenges of adult life. A young person can pursue his or her own lifestyle and determine his or her place in the surrounding world, because previous individuals only prepared an outline of their plans and thought about what they would like to do with their lives. Now, after obtaining the necessary education (released by the family into the wide world), they can bring their plans into action” (Turner & Helms, 1999).

There are three areas of students’ activity:

- educational,
- professional,
- personal.

The sphere based on the concentration of attention and activity of students influences the shape of their future career path and its development. Therefore, it is important to properly understand the concept of “professional activity”. In order to explain it, a summary of selected definitions is presented in Table 1.

Table 1

Overview of definitions concerning professional activity

Author	Definition
T. Nowacki K. Korabiowa-Nowacka B. Baraniak (Nowacki at al., 2000)	“individual’s path of professional development from the phase of familiarization with areas of human economic and cultural activity, through the phase of general vocational preparation to the period of vocational preparation”
Z. Wiatrowski (Wiatrowski, 2005)	“process of growing and learning based on all cases of professional behavior. This is a gradual increase and changes in the individual’s ability to conduct certain types of professional behavior”
K. Czarnecki (Czarnecki, 2005)	“socially desirable and targeted process of human quantitative and qualitative changes that condition his conscious, purposeful, active, controlled and responsible participation in shaping himself, as well as his close and distant surroundings”
Z. Wołk (Wołk, 2005)	“professional development is a self-improvement in both general and professional terms. It is perceived as the acquisition of more and more new professional features that enables to solve more and more comprehensive problems during the course of work”

Source: own study

Currently, students start their professional activity relatively early in order to become competitive in relation to their peers. On the other hand, they treat their workplace as a field providing opportunities for the development and accumulation of resources, but not necessarily as a source of identification" (Domecka & Mrozowicki, 2008). Their professional activity is mainly a response to the needs of the labor market and requirements of future entrepreneurs, who expect not only educated, but also experienced employees." (Krause, 2012) .An additional advantage is the acquisition and development of specific skills that are useful for career development.

Research methodology. The aim of the study was to identify the sources of students' motivation to take up paid employment during their studies.

The research put the H.1 hypothesis as follows The research put the H.1 hypothesis as follows: students undertake paid work that is not related to the field of their studies. H.1.1 hypothesis was also formulated: the work is accidental and its selection is only determined by financial considerations – as a consequence, the work does not enable to develop competences relevant to the student's field of study. The research was conducted with the use of a questionnaire sent directly to students via Internet and through its publication on websites associating students from various universities. The research involved 478 students from 15 cities from all over Poland, studying at 43 universities. Selection for a sample group was purposeful and it depended on the availability of respondents. The study was carried out in the period from 4 to 10 May 2020.

Socio-demographic analysis of the examined population. Research analysis of a given sample group was carried out in terms of significant socio-demographic characteristics such as gender, age, field of study, university and housing situation.

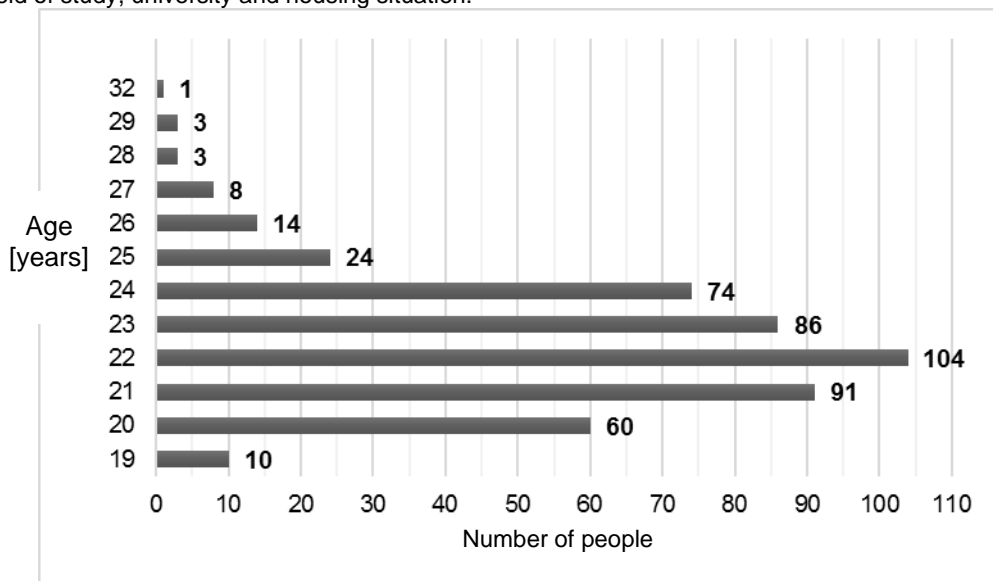

Figure 1. Structure of the surveyed population by age

Source: own study

The first question in the survey concerned respondents' gender. The study sample included 378 women and 101 men.

The second point in the survey was the specification of respondents' age. The structure of the examined group by age is presented in Figure 1. In the studied group, the dominant category was presented by respondents aged 21-24 (74%).

The third focus in the survey was the name of the field of study. Due to a great variety in the fields of study given by respondents, they were grouped, as it's shown in Figure 2. Most of the respondents (as many as 140) study technical disciplines. Second group constitutes students of medical and health disciplines – 122 persons. Then, there were people from the following fields:

economics – 87, social – 71, humanities – 26, exact science – 12, natural sciences – 10, agricultural, forestry and veterinary – 5, as well as from other disciplines – 5.

In the fourth point of the survey, the respondents indicated the name of their universities. In the studied sample, the dominant category constituted students from universities – 216 persons, technical colleges – 137 and medical colleges – 118. Additionally, there were 26 students from economics colleges, 3 from art colleges, 3 from natural science colleges and 2 from pedagogical colleges.

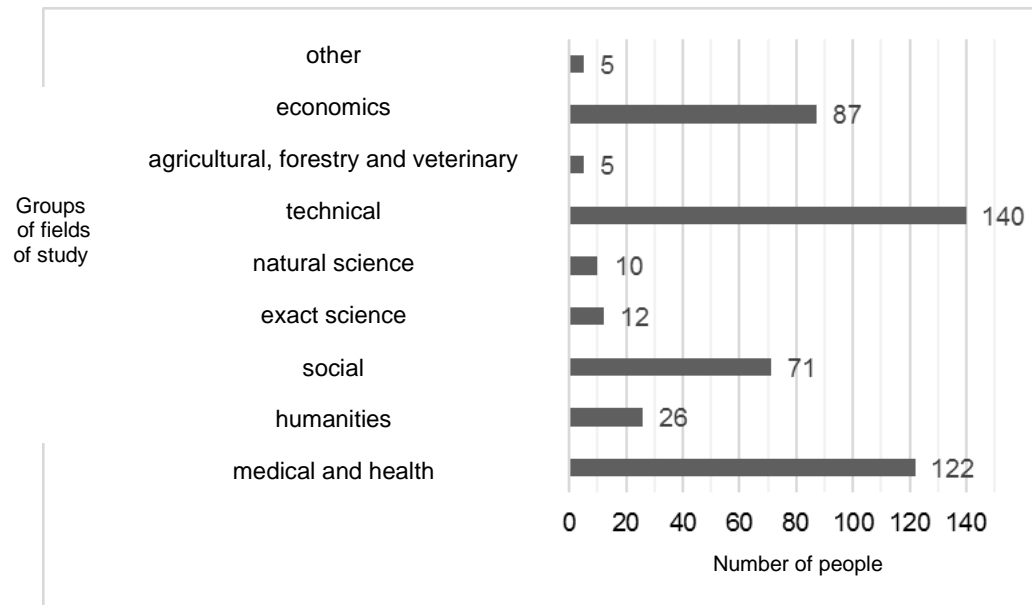

Figure 2. Structure of the studied population by field of study

Source: own study

One of the important socio-demographic features (due to the examined subject) is the housing situation of the respondents. In the examined group: 218 people rent a flat, 160 live with their parents, and 100 live in a dormitory.

Analysis of the obtained results. The above-described group was asked to complete a survey, including seven questions. The first question concerned professional activity of the respondents.

In the examined group, 56% of respondents (266 people) are currently working, while 44% (212 people) are not working. Such a high percentage of unemployed students can be connected with the coronavirus pandemic that has recently caused a wave of dismissals in all sectors of the economy. Only working students were the subject of interest in the further part of research (those 266 people).

However, the preliminary analysis showed that there were 7 incorrectly completed questionnaires in this group. They were rejected. The remaining surveys (259) were further analyzed. In question No. 2 the respondents were asked to indicate their labor sector from the list of 16 sectors of the economy or add the missing sector. Most of the respondents (as many as 70) work in the customer service and sales sector. Another large group consists of students employed in gastronomy – 28, administration – 21, services – 21, education – 18, production – 18, public health and social work sector – 17, as well as financial and insurance consulting – 16. Less than 10 respondents work in other sectors: communication – 7 persons, art, entertainment and recreation – 7, transport – 7, accounting – 6, construction – 5, IT – 4, logistics – 3, technologies – 3, energy supply – 2, as well as audit, hostels, marketing and PR, real estates and agriculture – 1 person per each sector). Such a high percentage of students working in the customer service and sales may result from several reasons:

- High demand for employees – many new jobs in small private enterprises, as well as departments, branches or showrooms of chain stores located in large complexes of shopping malls in almost every city;
- Large number of jobs – currently, there are many shops or showrooms in every city. They need people to work as salesmen or customer service employees;
- Accessibility – companies usually have branches in larger trade centers, which are easily accessible;
- Flexible work schedule – students can reconcile education with work, thanks to the possibility of determining their own work schedule;
- Contract of mandate – students usually work on the basis of a contract of mandate, which is beneficial for both parties – an employer does not have to pay contributions, while the employee receives a higher salary.

The third question concerned the compliance of current work with the student's field of study. Nearly half of the respondents (as many as 148) believe that their current work is not related to their field of study. However, the remaining 111 people claim that their work is consistent with their education. This means that persons from this second group have the opportunity to develop competences relevant to their current education, and gain experience in this direction, which is often required by the employer.

In the fourth question respondents gave the answers regarding the compliance of their work with their interests. The majority – 158 people – declared compliance of their current work with their interests. On the other hand, 101 respondents disagree with the fact that their interest and work coincide. This may mean that the selection of their job was mainly determined by financial considerations.

In question No. 7 the respondents determined whether it is easy for them to combine work with parallel university education. Most of the respondents indicated that combination of work with studies is not difficult for them (175 persons). 84 respondents had the opposite opinion. The predominance of affirmative answers may result from flexible work schedules offered by the employer, thanks to which the employee can adapt it to his/her course of studies.

The next two questions were based on the Likert scale. Students expressed their opinion about the significance of the factors listed in the survey for the decision to take up a job and determination of the validity of motivating factors at work.

It was assumed that the factors that have the greatest impact on the decision to take up a job include:

- Need for earnings,
- Willingness to gain experience,
- Willingness to be independent,
- Need to complete mandatory internships.

The structure of respondents' answers is presented in Table 2.

Table 2

Structure of answers regarding the selected factor that influences the decision to take up a job

Selected factors that influence the decision to take up a job	Answer structure [%]				
	It is very important	It is important	I have no opinion	It has little importance	It does not matter
Need for earnings	57%	20%	14%	6%	3%
Willingness to gain experience	46%	21%	19%	7%	7%
Willingness to be independent	53%	19%	21%	6%	1%
Need to complete mandatory internships	3%	5%	11%	9%	72%

Source: own study

The above results show that the majority of students think that the need of earnings (57%), willingness to gain experience (46%) and willingness to be independent (53%) is very important for them when making decision about taking up a job. Almost $\frac{3}{4}$ of the respondents (72%) also think that (among the listed factors) the need to complete mandatory internship is not relevant to them. This means that students rarely go work just because they must complete internships during their studies. They more often start work, because they want to earn, become independent and gain necessary experience – at the same time, they take advantage of the opportunity to complete a student internship. It is also worth noting that there is a relatively large group of respondents, who have no opinion about the significance of the presented factors. In the case of completing some mandatory internships, it is 11% of respondents, for the purpose of earning – 14%, for the desire to gain experience – 19%, while for the willingness to be independent – 21%. This means that virtually every fifth respondent is not able to determine the importance of experience and financial self-sufficiency for him/her.

Based on the analysis of literature, a list of the most frequently used motivational factors was prepared. The respondents were asked to evaluate their significance in question No. 6. Respondents usually indicated: a nice atmosphere in the workplace (58%), remuneration (55%), flexible working time (54%) and the opportunity to gain new experience (51%). In their case, some analogy can be observed. In total, over 76% of respondents think that the above-mentioned factors are motivational. Additionally, 51% of respondents from this group believe that they are very important. Taking into account all factors, the smallest percentage of the sum of “is very important” and “is important” answers received: presence of friends (e.g. from studies) in the company (17%), possibility of remote work (32%) and non-wage benefits (33%). As many as 39% of respondents stated that the presence of friends (e.g. from university) in the company does not matter to them.

Three lists were made in order to check the change of the answer structure depending on the specific parameter. Table 3 presents the relation between the housing situation and the fact of employment.

Table 3

Structure of answers regarding the relation between the housing situation and employment status

Housing situation	Number of working students	Number of unemployed students
Live in a dormitory	52	46
Live with parents	79	80
Rent a flat	128	86

Source: own study

As we note, the number of employed and unemployed persons is the most similar in a situation, when the respondent lives with his or her parents. This can be caused by the fact that parents cover all the costs associated with house and utilities – student without this type of expenses does not feel the need to earn money.

There is a slight difference when a respondent lives in a dormitory. This may be connected with the possibility of receiving a social scholarship from the university. Thanks to this scholarship, the student can pay the rent and therefore, he or she does not have to work.

The last option deviates from the above-described trend, i.e. when the student rents a flat. In this case, we have the most working respondents. Such a situation may result from high rental cost in the city. The respondent is forced to take up a job.

In the next summary, the structure of obtained answers regarding a selected motivating factor at work was checked – depending on the respondents, who declare compliance of their work with the field of study.

The results do not disagree with the general trends that can be observed in all the respondents, because differences usually have only a few percentage points. The most important for respondents, who declare compliance of their work with the field of study, were the following factors: opportunity to gain new experience (69%), nice atmosphere in the workplace (62%), possibility of continuous development (58%), flexible working time (53%) and remuneration (49%). The presented results may

indicate that students consider work in such a position in the future. Contrary to popular belief, money does not occupy top position in this ranking – it is only important for every second respondent.

In the last list, the structure of answers regarding the selected motivating factor at work in connection with the declared compliance of work with the interests of respondents was checked. Just like in the previous case, the results do not diverge from the general trends resulting from the declaration of all respondents, because differences usually have only a few percentage points. The following factors were the most important for the respondents, who declare the compliance of their work with interests: opportunity to gain new experience (65%), nice atmosphere in the workplace (57%), possibility of continuous development (56%), flexible working time (51%) and self-fulfillment (50%). This may indicate that remuneration is of secondary importance for students, who have the opportunity to deepen their interests in their current position. For them, the most important is satisfying work in a friendly environment and a feeling of fulfillment.

Conclusions. The surveyed students indicated that the factors that influenced their decision to take up a job were (primarily) the need for earning, willingness to gain experience and the willingness to be independent. On the other hand, the need to complete their mandatory internships does not matter to them.

The majority of students indicate that the following factors constitute the most important motivating factors: nice atmosphere at work, remuneration, flexible working hours and opportunity to gain new experience. The respondents, who declare compliance of their work with the field of study, indicate also the possibility of continuous development. On the other hand, for respondents working in a position consistent with their interests, self-fulfillment (aside from the possibility of continuous development) is a decisive factor. Employees had various opinions about the possibility of remote work, work based on an employment contract, quick recruitment process and non-wage benefits. The percentage of respondents' answers was not as varied as in previous cases and there were no clear trends.

In summary, the H.1 hypothesis has been verified positively. Over half of the students (57%) take up a job that is not connected with their field of studies. In the majority of cases, their work is not consistent with their field of study, but is consistent with their interests. One of the main factors deciding about taking up a job is the need to earn money. This means that the H.1.1 hypothesis (work is accidental, and financial factors decide on its selection – as a consequence, it does not enable to develop relevant competences) was also confirmed in the study.

References

1. Sekula, Z. (2008). *Motivating to work. Theories and instruments*. Warsaw: PWE. (in Polish)
2. Kopertynska, M. (2009). *Motivating employees – theory and practice*. Warsaw: Placet Publishing Agency. (in Polish)
3. Griffin, W. R. (2017). *Fundamentals of organization management*. Warsaw: PWN Scientific Publishing House. (in Polish)
4. Peplinska, A., Godlewska-Werner, D., Celinska, S., Nietskazh, Z., & Polomsky, P. (2018). Attachment to the organization and motivation to work versus the level of employee's materialism – the mediating role of job satisfaction. *Human Resources Management*, 1(120), 11-30. (in Polish)
5. Stankievich-Mruz, A. (2020). Perception of Work Flexibility among Students as Representatives of Generation Z and Employers from the SME Sector. *Human Resources Management*, 1(132), 49–63. doi: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.8778>.
6. Turner, J. S., Helms, D. B. (1999). *Human development*. Warsaw: WSiP. (in Polish)
7. Nowatsky, T., Korabiovaska-Novatska, K., Baraniak, B. (2000). *A new dictionary of work pedagogy*. Warsaw. (in Polish)
8. Viatrovsky, Z. (2005). Professional activity in the context of human professional development. *Professiology Problems*, 1, 25-33. (in Polish)
9. Charnetsky, K. (2005). Professiology as a separate field of knowledge and research on professional human development. *Professiology Problems*, 1, 13-24. (in Polish)
10. Volk, Z. (2005). Professional development in the context of life. *Professiology Problems*, 1, 35-47. (in Polish)

11. Dometska, M., Mrozovitsky, A. (2008). Workers and business people. Models of professional careers and social change in Poland. *Qualitative Sociology Review*, 1(4), 136-155. (in Polish)
12. Krause, E. (2012). *Professional career development of students – contexts and achievements*. Bydgoszcz: University of Kazimierz Wielki Publishing House. (in Polish)

Література

1. Sekuła Z. Motywowanie do pracy. Teorie i instrumenty. Warszawa: PWE, 2008. 324 s.
2. Koperłyńska M., Motywowanie pracowników teoria i praktyka. Warszawa: Placet Publishing Agency, 2009. 320 s.
3. Griffin W. R. Podstawy zarządzania organizacjami, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2017. 743 s.
4. Peplińska A., Godlewska-Werner D., Celińska S., Nieckarz Z., Połomski P., Przywiązanie do organizacji i motywacja do pracy a poziom materializmu pracowników – pośrednicząca rola satysfakcji z pracy. *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*. 2018. Is. 1(120). S. 11–30
5. Stankiewicz-Mróż A., Perception of Work Flexibility among Students as Representatives of Generation Z and Employers from the SME Sector. *Human Resources Management*. 2020. No. 1 (132). S. 49–63. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.8778>.
6. Turner J. S., Helms D. B., *Rozwój człowieka*. Warsaw: WSiP, 1999. 725 s.
7. Nowacki T., Korabiowska-Nowacka K., Baraniak B. *Nowy słownik pedagogiki pracy*. Warsaw, 2000. 324 s.
8. Wiatrowski Z. Działalność zawodowca w kontekście rozwoju zawodowego człowieka. *Problemy Profesjologii*. 2005. No. 1. S. 25–33.
9. Czarniecki K. Profesjologia jako wyodrębniająca się dziedzina wiedzy i badań naukowych o zawodowym rozwoju człowieka. *Problemy Profesjologii*. 2005. No. 1. S. 13–24.
10. Wołk Z. Rozwój zawodowy na tle życia. *Problemy Profesjologii*. 2005. No. 1. S.35–47.
11. Domecka M., Mrozowicki A. Robotnicy i ludzie biznesu. Wzory karier zawodowych a zmiana społeczna w Polsce. *Przegląd Socjologii Jakościowej*. 2008. No. 1, vol. IV. S.136–155.
12. Krause E., *Rozwój kariery zawodowej studentów – konteksty i dokonania*. Bydgoszcz: University of Kazimierz Wielki Publishing House, 2012. 207 s.

Агата Войчеховська

студентка

Лодзький технічний університет

вул. Жеромського, 116, м. Лодзь, 90-924, Польща

E-mail: 211496@edu.p.lodz.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1529-9004>

ДЖЕРЕЛА МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ВЛАШТУВАННЯ НА ОПЛАЧУВАНУ РОБОТУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ

У статті представлено результати дослідження, пов'язаного з виявленням джерел мотивації студентів влаштуватися на оплачувану роботу в процесі навчання. Описується процес мотивації і теоретичні підходи до його розгляду – з позиції змісту, процесу та концепції самопосилання. У першому випадку мотивація розглядається або як функція оплати, робочого часу і умов праці, або як функція незалежності і відповідальності. Процесний підхід фокусується на поясненні того, чому люди вибирають певну поведінку для задоволення своїх потреб і як вони оцінюють своє задоволення після досягнення цілей. Концепція самопосилання пояснює роль винагороди в зміні поведінки або збереження незмінного поведінки протягом певного часу. Активність студентів включає три основні напрямки: освітню, професійну і особисту. У роботі наводиться огляд визначень, що стосуються професійної діяльності. Основні допущення дослідження полягали в тому, що студенти обирають випадкову роботу, керуючись виключно запропонованим винагородою. Вони не звертають уваги на те, чи є зв'язок виконуваної роботи з їх навчанням. У тестуванні взяли участь 478 студентів з 15 міст з усієї Польщі, які навчаються в 43 університетах. Дослідження показало, що фактори, які вплинули на рішення студентів про працевлаштування, – це, перш за все, потреба в заробітку, а також бажання отримати досвід і стати фінансово незалежним. Респонденти, для яких найбільш важливою є відповідність роботи обраній

спеціальності, додатково підкреслювали можливість постійного саморозвитку. Для студентів, які обрали роботу, що відповідає їх інтересам, ключовим пріоритетом була самореалізація.

Ключові слова: мотивація і її джерела, професійна діяльність студентів, фактори мотивації працюючих студентів.

JEL Classification: A14, J21, J42.

Агата Войчеховская

студентка

Лодзинский технический университет

ул. Жеромского, 116, г. Лодзь, 90-924, Польша

E-mail: 211496@edu.p.lodz.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1529-9004>

ИСТОЧНИКИ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К УСТРОЙСТВУ НА ОПЛАЧИВАЕМУЮ РАБОТУ ВО ВРЕМЯ ОБУЧЕНИЯ

В статье представлены результаты исследования, связанного с выявлением источников мотивации студентов устраиваться на оплачиваемую работу в процессе обучения. Описывается процесс мотивации и теоретические подходы к его рассмотрению – с позиции содержания, процесса и концепции самоусиления. В первом случае мотивация рассматривается либо как функция оплаты, рабочего времени и условий труда, либо как функция независимости и ответственности. Процессный подход фокусируется на объяснении того, почему люди выбирают определенное поведение для удовлетворения своих потребностей и как они оценивают свое удовлетворение после достижения целей. Концепция самоусиления объясняет роль вознаграждения в изменении поведения или сохранении неизменного поведения в течение определенного времени. Активность студентов включает три направления: образовательную, профессиональную и личную. В работе приводится обзор определений, касающихся профессиональной деятельности. Основные допущения исследования заключались в том, что студенты берутся на случайную работу, руководствуясь исключительно предложенным вознаграждением. Они не обращают внимания на то, есть ли связь выполняемой работы с областью их образования. В тестировании приняли участие 478 студентов из 15 городов со всей Польши, обучающихся в 43 университетах. Исследование показало, что факторы, которые повлияли на решение студентов о трудоустройстве, – это, прежде всего, потребность в зарплатке, а также желание получить опыт и стать финансово независимым. Респонденты, для которых важно соответствие работы выбранной специальности, дополнительно подчеркивали возможность постоянного саморазвития. Для студентов, которые выбрали работу, соответствующую их интересам, ключевым пріоритетом являлась самореализация.

Ключевые слова: мотивация и ее источники, профессиональная деятельность студентов, факторы мотивации работающих студентов.

JEL Classification: A14, J21, J42.

В.Д. Бобров

студент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан. Свободи, 4, м. Харків, 61022, УкраїнаE-mail: bobrov.vld@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9042-8227>**А.В. Кім**

студент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан. Свободи, 4, м. Харків, 61022, УкраїнаE-mail: andrykim05@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6879-2396>**ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІН НА РИНКУ ОРЕНДИ ЖИТЛА
З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ**

В роботі проведено дослідження факторів ціноутворення на ринку короткострокової оренди житла. У якості об'єкта дослідження обрано компанію Airbnb, що являє собою площадку для розміщення, пошуку та оренди житлових приміщень по всьому світу. На початок 2021 р. компанія налічує пропозиції 7 мільйонів житлових приміщень з більш ніж 220 країн світу. Чималу роль в успіху компанії відіграє використання методів Data Science. Одним з ключових алгоритмів компанії є алгоритм ціноутворення. З використанням функції «Рекомендації за цінами» власник житла може проаналізувати які дати швидше за все будуть заброньовані за поточною ціною, а які ні, та сформулювати вигідну пропозицію. Система вираховує рекомендовану вартість житла на підставі сотень параметрів, деякі з яких легко розпізнати, однак є й менш очевидні фактори, що також можуть впливати на попит. В роботі запропоновано алгоритм виявлення неявних факторів ціноутворення на ринку короткострокової оренди з використанням методів машинного навчання, що включає: 1) збір та первинну обробку даних; 2) побудову та аналіз моделей лінійної регресії; 3) побудову та аналіз моделей нелінійної регресії. Дослідження проведено на прикладі об'єктів з сайту Airbnb у штатах Вашингтон та Нью-Йорк з використанням програмних скриптів, які розроблено на Python. Побудовано та проаналізовано наступні моделі: однофакторна лінійна регресія, багатофакторна лінійна регресія, поліноміальна регресія, дерева рішень, випадковий ліс та бустинг. Результати дослідження показали, що найважливішими є фактори *accommodates*, *cleaning_fee*, *room_type*, *bedrooms*. Але виходячи з показників якості моделювання, отримані моделі не можна використовувати для впровадження: лінійні моделі мають невисоку якість, тоді як випадковий ліс, бустинг та дерева перенавчені. Але отримані результати можуть використовуватися при проведенні бізнес-аналізу.

Ключові слова: фактори ціноутворення, машинне навчання, регресія, Airbnb.

JEL Classification: C55, E37, L85.

Вступ. Airbnb – це унікальна площадка для розміщення, пошуку та оренди житлових приміщень по всьому світу. Компанія була створена у 2008 р. у Сан-Франциско Б. Чески, Д. Геббіа та Н. Блечарзиком. Стартап отримав інвестиції від фонду Y Combinator, та інших організацій (Businessofapps, 2020; Сайт компанії Airbnb, 2020). Зараз Airbnb займає близько чверті ринку бронювання житла (Airbnb Beat Expedia in Booked Room Nights, 2020). (рис. 1).

На кінець 2020 р. компанія налічує пропозиції 7 мільйонів житлових приміщень, близько 100 тисяч міст, більш ніж 220 країн по всьому світу, 150 мільйонів унікальних користувачів та 10 регіональних офісів (Businessofapps, 2020). У 2019 р. дохід компанії склав 4,7 мільярда доларів (Techcrunch, 2020), на 2020 р. планувалося (через коронавірус ця цифра зменшилася) близько 187 мільйонів бронювань (Доходи Airbnb у 2020 році, 2020). Але через світову кризу, сама компанія за рік подешевшала у два рази – з 38 мільярдів у 2019 р. до 18 мільярдів доларів у 2020 р. (Офіційний сайт статистики Airbnb, 2020)

Чималу роль в успіху компанії зіграло активне використання методів Data Science. Центральним елементом сайту Airbnb є функція пошуку, яка адаптує пошуковий досвід користувача в залежності від його характеристик. Крім того, алгоритми Airbnb використовують

інформацію про дії власника житла, включаючи відмови і прийняті запити, переваги бронювання, а також деталі поїздки для підрахунку ймовірності прийняття запиту на заселення (Charkov et al, 2013).

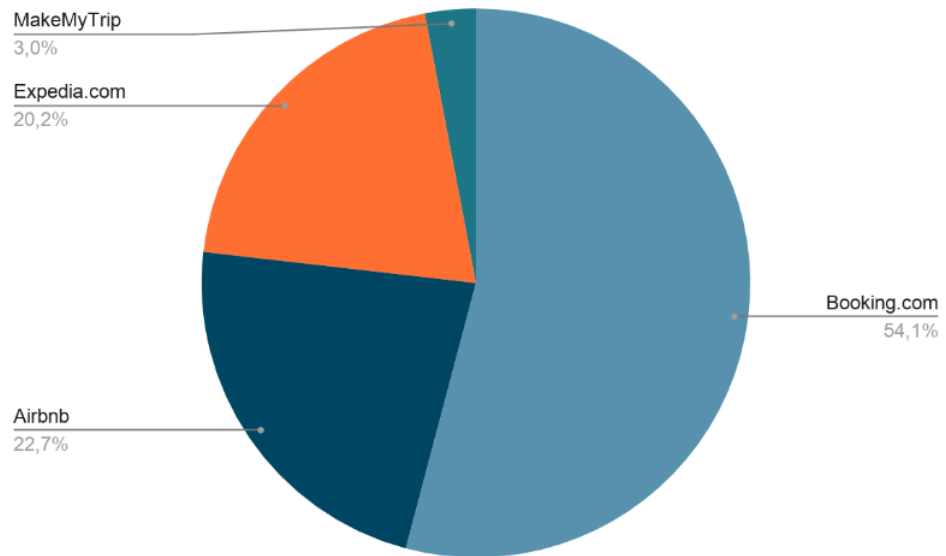

Рис.1. Розподіл ринку бронювання житла у 1 кварталі 2019 року

Джерело: (Yahoo, 2019)

Одним з ключових питань компанії є алгоритм ціноутворення, зокрема функція «Рекомендації за цінами». З її допомогою власник житла може проаналізувати які дати швидше за все будуть заброньовані за поточною ціною, а які ні, та сформувати вигідну пропозицію. Система вираховує рекомендовану вартість житла на підставі сотень параметрів. Деякі тенденції легко розпізнати, наприклад щорічні фестивалі та великі конференції можуть вплинути на підвищення цін по всьому місту. Однак є й менш очевидні фактори, що також можуть впливати на попит (McCarthy, 2018).

Таким чином, виявлення неявних факторів ціноутворення на ринку короткострокової оренди методами машинного навчання є актуальною задачею.

Для її вирішення в роботі було поставлено наступні завдання:

- I. Збір та первинна обробка даних.
- II. Побудова та аналіз моделей лінійної регресії.
- III. Побудова та аналіз моделей нелінійної регресії.

Для проведення регресійного аналізу було обрано штати Вашингтон та Нью-Йорк через декілька причин:

1. Вашингтон – це столиця, тому тут є попит на житло, пов'язаний з адміністративними функціями міста.
2. Нью-Йорк – один з фінансових та туристичних центрів світу, тому вивчення міста може дати багато додаткової інформації щодо організації міжнародних економічних відносин (The World's Cities, 2016).
3. Передмістя Вашингтону цікаві у порівнянні з містом та з огляду на те, що в США багато людей не бажають проводити багато часу у мегаполісах.

Дослідження проведено з використанням програмних скриптів, які розроблено на Python.

Підготовка даних. У роботі використано датасет Kaggle (Kaggle, 2020) у форматі таблиці, що описує вибірку житла з сайту Airbnb. Ці дані є відкритими для вивчення та не потребують сплати за використання у наукових цілях. Ключем є атрибут id, який однозначно визначає об'єкт у базі даних сайту. Перед очищенням даних ми мали 3013 спостережень (рядків) та 45

характеристик (стовпців). Зазначаємо, що більшість цих характеристик є нецікавими для дослідження та не підлягають інтерпретації у моделях, тому вони будуть виключені з вибірки.

Поглянемо на основні статистики вибраних нами змінних (рис.2).

	accommodates	bathrooms	bedrooms	beds	guests_included	minimum_nights	maximum_nights	number_of_reviews	review_scores_rating
count	3013	2988	3000	3003	3013	3013	3013	3013	2310
mean	3	1	1	2	2	2	716869	15	93
std	2	1	1	1	1	4	39123182	30	8
min	1	0	0	1	0	1	1	0	30
25%	2	1	1	1	1	1	120	1	90
50%	2	1	1	1	1	2	1125	4	95
75%	4	1	1	2	2	3	1125	16	100
max	16	8	10	16	16	180	2147483647	362	100

Рис.2. Основні статистики змінних

Джерело: власні розрахунки

Попередній аналіз показав, що потрібно позбутися пропущених значень, що можуть вплинути на якість моделювання (рис.3). Для заповнення пропущених значень використано KNN-Imputation. Цей алгоритм дозволяє зберегти кореляцію між змінними.

	Total	Percent
cleaning_fee	1127	0.374046
review_scores_checkin	707	0.234650
review_scores_cleanliness	707	0.234650
review_scores_accuracy	706	0.234318
review_scores_value	704	0.233654
review_scores_location	704	0.233654
review_scores_communication	704	0.233654
review_scores_rating	703	0.233322
reviews_per_month	672	0.223034
host_acceptance_rate	493	0.163624
host_response_rate	349	0.115831
bathrooms	25	0.008297
bedrooms	13	0.004315
beds	10	0.003319
property_type	1	0.000332
number_of_reviews	0	0.000000

Рис.3. Статистика пропущених значень

Джерело: власні розрахунки

Асиметричні числові змінні були прологарифмовані. Проблему аномальних спостережень було вирішено за допомогою правила трьох сигм.

На основі підготованих даних була побудована кореляційна матриця, яка дозволяє виявити найбільш значущі змінні (рис.4).

Моделювання. Для побудови моделей регресії методами машинного навчання початкова вибірка була поділена на навчальну та тестову у пропорції 80/20. Для аналізу було використано шість різних методів, кожен з яких буде розглянутий нижче.

Спочатку розглянемо лінійні моделі. Виходячи з рис.4, найбільше з ціною корелює змінна `cleaning_fee`, використовуємо цей фактор для побудови однофакторної моделі лінійної регресії.

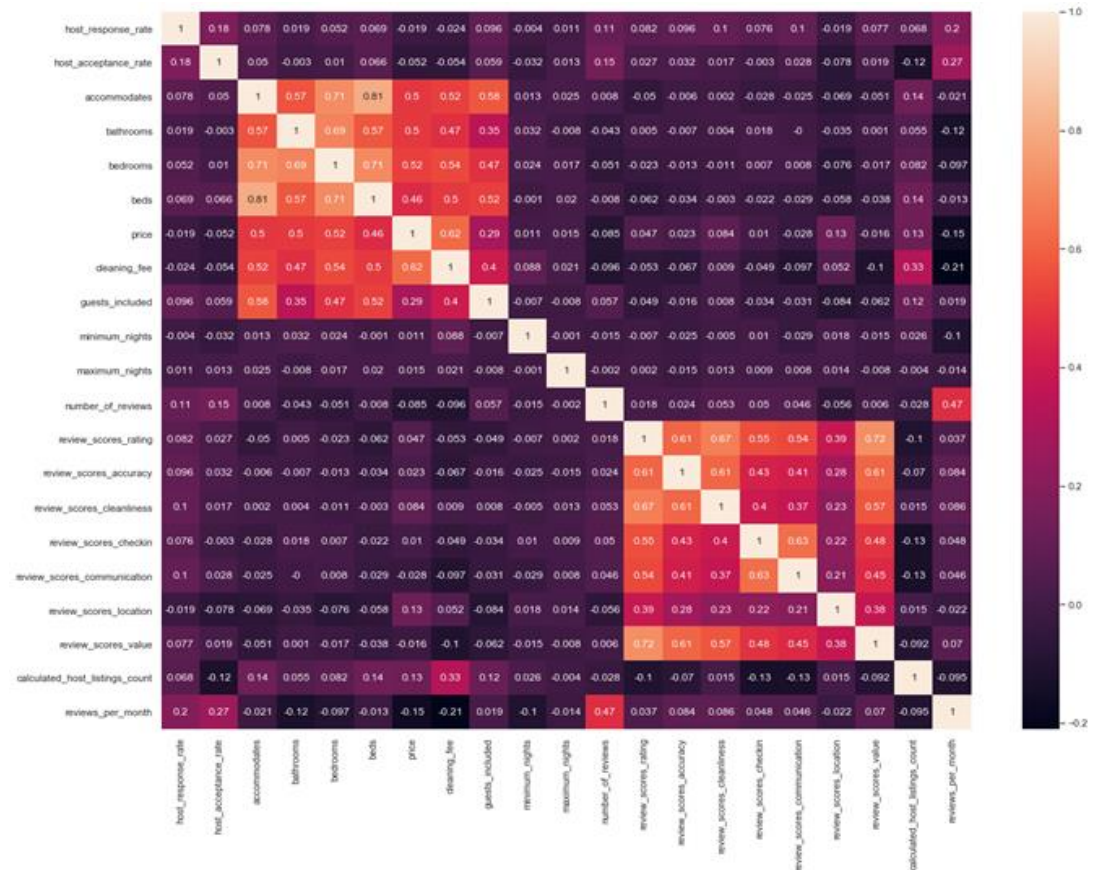

Рис.4. Кореляційна матриця

Джерело: власні розрахунки

Як можна побачити на графіку (рис.5 а), моделі вдалося знайти деяку тенденцію.

Для моделі множинної регресії були використані всі змінні. Це помітно відобразилося на якості моделі (рис.5 б).

Для моделі поліноміальної регресії ми взяли змінні з найбільшими коефіцієнтами кореляції – `accommodates`, `bedrooms`, `cleaning_fee`. Тут можна помітити, що прогнозні значення в середньому нижче, ніж реальні (рис.5 в).

Для побудови нелінійних моделей (дерева рішень, випадкового лісу та бустингу) було обрано найбільш значущі змінні – `cleaning_fee`, `room_type`, `bedrooms` (рис.6).

Прогнозні значення моделей дерева рішень (рис.7 а) та бустингу (рис.7 в) дуже чутливі до нетипових спостережень, результати моделі випадкового лісу мають усереднений вигляд (рис.7 б).

Рис.5. Лінійні моделі (результати моделювання на тестових вибірках)

Джерело: власні розрахунки

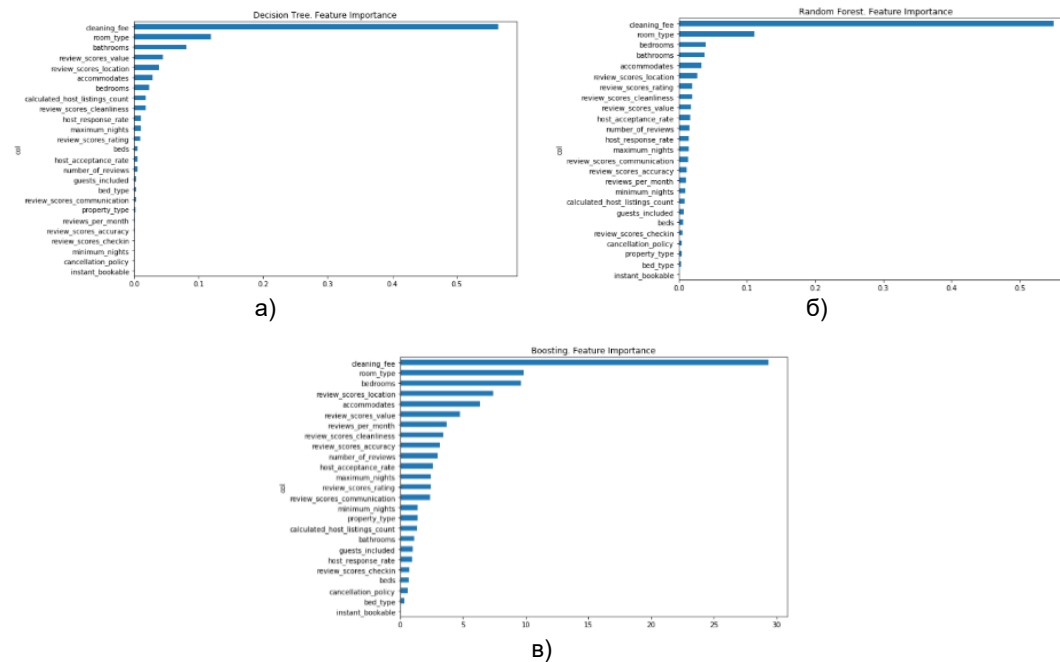

Рис.6. Значущість змінних: а) дерева рішень, б) випадковий ліс, в) бустинг

Джерело: власні розрахунки

Рис.7. Нелінійні моделі (результати моделювання на тестових вибірках)

Джерело: власні розрахунки

Порівнюючи нелінійні моделі, можемо зафіксувати, що у всіх є ефект перенавчання, на це нам вказує метрика MSE (табл.1).

Таблиця 1

Метрики моделей

	Однофакторна лінійна регресія	Багатофакторна лінійна регресія	Поліноміальна регресія	Дерево рішень	Випадковий ліс	Бустінг
MSE (train)	8079.70	5360.79	5423.06	1722.53	1377.03	1366.44
MSE (test)	7209.08	5395.73	5005.85	3670.94	2456.20	2187.53
RMSE (train)	89.89	73.22	73.64	41.50	37.11	36.97
RMSE (test)	84.91	73.46	70.75	60.59	49.56	46.77
R² (train)	0.47	0.64	0.59	0.80	0.86	0.86
R² (test)	0.50	0.68	0.60	0.68	0.76	0.77

Джерело: власні розрахунки

Висновок. В роботі запропоновано алгоритм виявлення неявних факторів ціноутворення на ринку короткострокової оренди з використанням методів машинного навчання, що включає: 1) збір та первинну обробку даних; 2) побудову та аналіз моделей лінійної регресії; 3) побудову та аналіз моделей нелінійної регресії. Дослідження проведено на прикладі об'яв з сайту Airbnb у штатах Вашингтон та Нью-Йорк з використанням програмних скриптів, які розроблено на Python.

Побудовано та проаналізовано наступні моделі: однофакторна лінійна регресія, багатофакторна лінійна регресія, поліноміальна регресія, дерева рішень, випадковий ліс та бустінг. Результати дослідження показали, що найважливішими є фактори *accommodates*, *cleaning_fee*, *room_type*, *bedrooms*. Проте, виходячи з показників якості моделювання, отримані моделі не можна використовувати для впровадження: лінійні моделі мають невисоку якість, тоді як випадковий ліс, бустінг та дерева перенавчені. Але при проведенні бізнес-аналізу ці моделі можуть використовуватися для:

1. Оцінювання диференціальної ренти 1 та диференціальної ренти 2. А саме, скільки грошей заплатять за більш респектабельний район чи близькість до транспорту, а скільки платять за додаткову ванну кімнату.

2. Розподілення дорогих та недорогих апартаментів за районами та аналізу їх концентрації.

3. Обґрунтування рішень про те, яку інформацію треба вказувати орендодавцю для того, щоб підвищувати ціни.

Література

1. Airbnb Beat Expedia in Booked Room Nights. URL: <https://uk.finance.yahoo.com/news/airbnb-beat-expedia-booked-room-180052599.html>. (дата звернення: 13.12.2020).
2. Businessofapps. URL: <https://www.businessofapps.com/data/airbnb-statistics/>. (дата звернення: 13.12.2020).
3. Charkov M., Newman R., Overgoor J. Location Relevance at Airbnb. *Airbnb Engineering & Data Science*. 2013. URL: <https://medium.com/airbnb-engineering/location-relevance-at-airbnb-12c004247b07#.vtj3t52mm>. (дата звернення: 14.12.2020).
4. Kaggle. URL: <https://www.kaggle.com/datasets>. (дата звернення: 13.12.2020).
5. McCarthy N. Is Airbnb Really Cheaper Than A Hotel Room In The World's Major Cities? *Forbes*. 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2018/01/23/is-airbnb-really-cheaper-than-a-hotel-room-in-the-worlds-major-cities-infographic/?sh=1df2c5c978ac>. (дата звернення: 15.12.2020).
6. Techcrunch. URL: <https://techcrunch.com/2014/04/18/airbnb-has-closed-its-500m-round-of-funding-at-a-10b-valuation-led-by-tpg/>. (дата звернення: 14.12.2020).

7. The World's Cities in 2016. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data_booklet.pdf. (дата звернення: 15.12.2020).
8. Доходи Airbnb у 2020 році. URL: <https://fortune.com/2017/02/15/airbnb-profits/>. (дата звернення: 12.12.2020)
9. Офіційний сайт статистики Airbnb. URL: <http://airbnbstats.com/>. (дата звернення: 11.12.2020).
10. Сайт компанії Airbnb. URL: <https://news.airbnb.com/about-us/>. (дата звернення: 15.12.2020).

References

1. Airbnb Beat Expedia in Booked Room Nights. Retrieved from <https://uk.finance.yahoo.com/news/airbnb-beat-expedia-booked-room-180052599.html>.
2. Businessofapps. Retrieved from <https://www.businessofapps.com/data/airbnb-statistics/>.
3. Charkov, M., Newman, R., Overgoor, J. (2013). Location Relevance at Airbnb. *Airbnb Engineering & Data Science*. Retrieved from: <https://medium.com/airbnb-engineering/location-relevance-at-airbnb-12c004247b07#.vtj3t52mm>
4. Kaggle. Retrieved from <https://www.kaggle.com/datasets>
5. McCarthy, N. (2018). Is Airbnb Really Cheaper Than A Hotel Room In The World's Major Cities? *Forbes*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2018/01/23/is-airbnb-really-cheaper-than-a-hotel-room-in-the-worlds-major-cities-infographic/?sh=1df2c5c978ac>.
6. Techcrunch. Retrieved from: <https://techcrunch.com/2014/04/18/airbnb-has-closed-its-500m-round-of-funding-at-a-10b-valuation-led-by-tpg/>.
7. The World's Cities in 2016. Retrieved from http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data_booklet.pdf.
8. Airbnb revenues in 2020. Retrieved from <https://fortune.com/2017/02/15/airbnb-profits/>.
9. Official site of Airbnb statistics. Retrieved from <http://airbnbstats.com/>.
10. Airbnb. Retrieved from <https://news.airbnb.com/about-us/>.

Vladyslav Bobrov

Student

V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: bobrov.vld@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9042-8227>

Andriy Kim

Student

V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: andrykim05@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6879-2396>

FORECASTING PRICES IN THE RENTAL HOUSING MARKET WITH MACHINE LEARNING METHODS

The study of pricing factors in the market of the short-term rental has been done. Airbnb was chosen as the object of the study; it is a platform for accommodation, search, and rental around the world. At the beginning of 2021, the company offers 7 million homes from more than 220 countries. The Data Science methods play a significant role in the company's success. One of the key algorithms of the company is the pricing algorithm. Using the "Price Recommendations" feature, the homeowner can analyze which dates are most likely to be booked at the current price and which are not, it helps form a favorable offer. The system calculates the recommended cost of housing based on hundreds of parameters, some of which are easy to recognize, but there are less obvious factors that can also affect demand. The paper proposes an algorithm for identifying implicit pricing factors in the short-term rental market using machine learning methods, which includes: 1) data mining and data preparation; 2) building and analysis of linear regression models; 3) building and analysis of nonlinear regression models. The study was based on ads from the Airbnb site in Washington and New York using scripts developed in Python. The following models are built and analyzed: simple linear regression, multiple linear regression, polynomial regression, decision trees, random forest, and boosting. The results of the study showed that the most important factors are accommodates, cleaning_fee, room_type, bedrooms. But based on the model

evaluation criteria, they cannot be used for implementation: linear models are of low quality, while the random forest, boosting, and trees are overfitted. Still the results can be used in conducting business analysis.

Keywords: pricing factors, machine learning, regression, Airbnb.

JEL Classification: C55, E37, L85.

В.Д. Бобров

студент

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина

E-mail: bobrov.vld@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9042-8227>

А.В. Ким

студент

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина

E-mail: andrykim05@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6879-2396>

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЦЕН НА РЫНКЕ АРЕНДЫ ЖИЛЬЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ

В работе проведено исследование факторов ценообразования на рынке краткосрочной аренды жилья. В качестве объекта исследования выбрана компания Airbnb, которая представляет собой площадку для размещения, поиска и аренды жилых помещений по всему миру. На начало 2021 г. компания насчитывает 7 миллионов жилых помещений из более чем 220 стран мира. Немалую роль в успехе компании играет использование методов Data Science. Одним из ключевых алгоритмов компании является алгоритм ценообразования. С помощью функции «Рекомендации по ценам» владелец жилья может проанализировать какие даты скорее всего будут забронированы по текущей цене, а какие нет, и сформировать выгодное предложение. Система вычисляет рекомендованную стоимость жилья на основании сотен параметров, некоторые из которых легко распознать, но есть и менее очевидные, которые также могут влиять на спрос. В работе предложен алгоритм выявления неявных факторов ценообразования на рынке краткосрочной аренды с использованием методов машинного обучения, который включает: 1) сбор и первичную обработку данных; 2) построение и анализ моделей линейной регрессии; 3) построение и анализ моделей нелинейной регрессии. Исследование проведено на примере объявлений с сайта Airbnb в штатах Вашингтон и Нью-Йорк с использованием программных скриптов, разработанных на Python. Построены и проанализированы следующие модели: простая линейная регрессия, множественная линейная регрессия, полиномиальная регрессия, деревья решений, случайный лес и бустинг. Результаты исследования показали, что наиболее важными являются факторы `accommodates`, `cleaning_fee`, `room_type`, `bedrooms`. Но исходя из показателей качества моделирования, полученные модели нельзя использовать для внедрения: линейные модели имеют невысокое качество, тогда как случайный лес, бустинг и деревья переобучены. Но полученные результаты могут использоваться при проведении бизнес-анализа.

Ключевые слова: факторы ценообразования, машинное обучение, регрессия, Airbnb.

JEL Classification: C55, E37, L85.

ЮВІЛЕЇ ТА УРОЧИСТІ ПОДІЇ

УДК 929.338

DOI: 10.26565/2311-2379-2020-99-13

В.В. Глущенко

доктор економічних наук, професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

E-mail: vgluschenko50@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3513-0062>

А.С. Глущенко

кандидат економічних наук, професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

E-mail: asglushchenko@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7746-7686>

**ВІДОМИЙ ВЧЕНИЙ СВОГО ЧАСУ
(ДО ЮВІЛЕЮ 3 ДНЯ НАРОДЖЕННЯ П.І. ВЕРБИ)**

Статтю присвячено ювілею з дня народження відомого вченого та видатного організатора вітчизняної фінансової науки та освіти Прокопа Івановича Верби. Діяльність П. І. Верби тісно пов'язана зі створенням та розвитком економічного факультету і кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Член-кореспондент Національної академії наук України П. І. Верба залишив яскравий слід в історії української фінансової науки не тільки своїми працями, але й своїми учнями. Економічний факультет Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна зберігає світлу пам'ять про цю чудову людину, прекрасного вчителя й наставника молоді.

Ключові слова: фінанси, історія науки, Верба, університет.

JEL Classification: B26, B31, P34.

*Корифей фінансової науки і практики – професор Верба П.І.,
член-кореспондент АН УРСР*

В липні 2019 року виповнилося 100 років від дня народження відомого вченого, корифея вітчизняної фінансової науки та видатного організатора кредитно-банківської системи України Прокопа Івановича Верби (1919-1988)¹.

У його особистій долі відобразилась історія усього українського народу, часткою якого він був від народження. Усе його свідоме життя пов'язано із Україною та Харківщиною.

Прокіп Іванович народився у розпал громадянської війни в Україні у селі Токарівка Харківського повіту тодішньої Харківської губернії (нині територія Липецької сільради Харківського району Харківської області). Вищу освіту здобув у Харківському фінансово-економічному інституті, який закінчив у 1941 р. і одразу пішов на фронт.

Після закінчення війни П.І. Верба продовжив свою фінансово-економічну освіту у Ленінграді, закінчивши у 1952 році Ленінградську фінансову академію. Після її закінчення він перейшов на викладацьку роботу, проводячи яку, захистив у 1954 р. у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка кандидатську дисертацію на тему «Роль кредиту у крутому підйомі виробництва продовольчих товарів (на матеріалах харчової промисловості Української РСР)». У серпні 1964 року П.І. Верба почав працювати на посаді професора кафедри радянської економіки Харківського державного університету імені О.М. Горького. Зв'язок з Ленінградською фінансовою академією П.І. Верба не поривав, і у Вченій раді цього закладу захистив докторську дисертацію у 1964 р. В жовтні 1965 року був затверджений у цьому науковому ступені. Вчене звання професора отримав у 1966 році. Згадаймо, що з 1955 по 1966 р. економічний факультет у Харківському університеті не функціонував, хоча його колишні співробітники, у тому числі Прокіп Іванович, здійснювали викладання економічних дисциплін фактично у напівлегальному режимі.

Саме тому, коли у 1966 р., нарешті, економічний факультет був відновлений, П.І. Верба фактично негайно, з притаманно йому енергією та наполегливістю, долучився до роботи з організації його повноцінного функціонування. Тодішній ректор університету професор Лаврушин В.Ф., на виконання наказу МВССО СРСР № 196 від 05.04.1966 р., видав наказ по університету «Про організацію на базі економічного факультету Харківського державного університету кафедри фінансів і кредиту». Початок роботи нової кафедри був запланований на 1966/1967 навчальний рік, що потребувало термінового формування її штату. П.І. Верба успішно впорався із цим завданням, став її першим завідувачем і плідно керував нею протягом наступних 22 років, аж до останніх днів свого життя.

П.І. Верба користувався великою повагою та авторитетом серед колективу кафедри, факультету й університету. За наукові заслуги П.І. Вербу було у 1972 р. обрано членом-кореспондентом Академії наук України. Він вів велику громадську роботу в університеті і в Харкові. Його, як блискучого лектора, голову правління міського товариства «Знання», добре знали у багатьох аудиторіях міста Харкова та України.

В нинішній час на економічному факультеті Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна у навчальному корпусі по вул. Миросицькій, 1, вже багато років існує академічна аудиторія № 4-11 імені Прокопа Івановича Верби.

x x
x

При оцінці наукової спадщини П.І. Верби слід враховувати, що вона припадає на радянський період, коли дійсно вільні наукові дослідження були неможливими, а необхідною умовою публікації наукової продукції була наявність у ній обов'язкових для тієї епохи ідеологічних настанов. Будь-який відступ від цих настанов загрожував якщо не тюремним ув'язненням (як у трагічні 30-ті роки), то неминучою офіційною обструкцією, з можливою втратою роботи.

Але, попри ці зовсім не сприятливі умови, Прокіп Іванович, уникаючи заглиблення у ідеологічні заклинання, спромігся у своїх працях висловлювати певні новаторські для того часу

¹ Прокофій Іванович Верба – професор Харьковского университета: библиогр. указ. / Гос. комитет СССР по нар. образованию, Харьк. ордена Трудового Красного Знамени и ордена Дружбы народов Гос. ун-т им. А. М. Горького, ЦНБ; сост. М. П. Валюконис. Харьков: ХГУ, 1989. 15 с.

Верба Прокіп Іванович. (с. 184). Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. Київ: Головна редакція УРЕ, 1978. Т. 2 : Боронування – Гергелі. 542 с.

ідеї, спрямовані на пошук шляхів підвищення ролі вартісних важелів управління виробництвом та підвищення його ефективності. Його наукові інтереси поступово еволюціонували від кредитної до фінансової тематики та дослідження господарського механізму суспільства в цілому.

Так, в монографії «Кредит та впровадження в виробництво нової техніки», виданій в 1957 році, вчений висловив глибоку думку щодо наявності протиріч в цьому процесі, які мали місце в радянській економіці. Для того часу, коли планова економіка зображувалась як якийсь ідеальний механізм узгодження різних груп інтересів, подібні висловлювання були доволі неочікуваними.

Так само цікавим стало його спостереження, що керівники державних підприємств не бажають користуватися кредитом, надаючи переваги бюджетному фінансуванню. Більш того, П.І. Верба наполягав, що в фінансових планах підприємств треба обов'язково передбачати можливість використання частки майбутнього прибутку для погашення позик, використаних для впровадження в виробництво нової техніки. Системність його поглядів полягала в тому, що він одночасно звергав увагу на те, щоб установи Держбанку (який тоді був монополістом на кредитному ринку) не виступали у ролі сторонніх спостерігачів і не обмежували свої контрольні повноваження виключно питаннями своєчасного повернення позик, але й контролювали джерела створення коштів, необхідних для повернення кредитів.

Як більшість науковців того часу, П.І. Верба щиро вірив у те, що існуючі недоліки тодішньої господарської системи можуть бути виправлені шляхом її реформування. Тому він брав активну участь в обговоренні шляхів підвищення ефективності відповідних реформ. Однією з них став перехід від галузевого управління економікою до територіального через створення раднаргоспів. Спочатку ці зміни, дійсно, супроводжувались певними покращаннями, зокрема, для використання кредитних механізмів розвитку промисловості союзно-республіканського рівня (а це були, перш за все, підприємства легкої та харчової промисловості із значною часткою елементів сезонності у постачанні сировини). В умовах жорсткого планового нормування обігових коштів заготівельних підприємств саме кредити могли стати ефективним засобом подолання дефіциту цих коштів у пікові періоди, на що Прокіп Іванович цілком слушно звернув увагу.

Інший приклад творчого підходу П.І. Верби до реформування господарського механізму – «косигінська» реформа 1965 р., ідеологію якої пов'язують з іменем ще одного нашого відомого земляка – професора Є.Г. Лібермана. П.І. Верба гаряче підтримав і усіяко пропагував запровадження нового порядку розподілу прибутку підприємств, який був спрямований на посилення матеріальних стимулів діяльності підприємств.

Цікавими були й погляди П.І.Верби щодо шляхів поєднання планових та ринкових засад розвитку радянської економіки. Розуміючи, що зменшити кількість показників так званого техпромфінплану підприємства у тих умовах було неможливо (а їх налічувалось більше 200 - від валової продукції до здачі металолому), Прокіп Іванович висунув ідею, що при розробці заходів щодо підвищення ефективності роботи підприємства не треба чіпати усі ці показники, а доцільно буде обмежитись лише тими, які дійсно впливають на збільшення обсягу виробництва при мінімальних витратах ресурсів.

В своїй останній монографії «Хозяйственный механизм в действии» (1982), яка була видана у самий розквіт застою, П.І. Верба досить критично оцінював недоліки радянського господарського механізму, зокрема, розростання адміністративних важелів управління промисловістю на шкоду економічним, недооцінку госпрозрахунку як найбільш ефективного методу господарювання, обмеження прав підприємств в господарській діяльності, її надмірна регламентація через велику кількість планових показників. Ці недоліки не сприяли розвитку ініціативи і самостійності трудових колективів, підвищенню відповідальності за належну організацію виробництва і праці (огляд основних праць П.І. Верби див.: (Глущенко, 2013)¹; (Глущенко, 2016)²).

¹ Глущенко А.С. П. І. Вербаю Економічна наука в Харківському університеті: колективна монографія. Кол. авт.; відп. ред. В.В.Глущенко. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2013. С. 141–148.

² Глущенко А.С. П.І. Верба як фундатор кафедри фінансів і кредиту та видатний вчений-економіст. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна серія Економічна*. 2016. Вип. 91. С.163–165.

Сьогодні усім вже є очевидним, що дійсні причини неуспіху тодішніх реформ та так званих «комплексних» перетворень були глибшими та корінилися у системних вадах планової організації економіки та недемократичної організації політичної системи. Так само очевидним є й те, що не сама по собі заміна валової продукції на товарну, а товарну на реалізовану, не зміна оціночних показників, не просто часткові експерименти, які не зачіпають базових елементів усієї конструкції (монополія державної власності, монопартійна політична система, відсутність громадянського суспільства тощо), а докорінна зміна самої системи відкриває простір для успішного економічного зростання та розв'язання соціальних проблем суспільства.

У тій суспільно-політичній ситуації, коли писав свої наукові роботи професор П.І. Верба, було б великою помилкою вважати можливість іншої поведінки, ніж бачення змісту реформ у ногу зі своїм часом. Виразне бажання зробити якнайкраще "просвічують" всі роботи професора, а це найкраще поле для позитивної оцінки.

Зважимо й на те, що Прокіп Іванович залишив яскравий слід в історії української фінансової науки не тільки своїми працями (більш ніж 100 за період з 1954 по 1988 рр.), але й своїми учнями. Упродовж 25 років – з 1962 до 1987 рр. - ним було підготовлено 14 кандидатів економічних наук.

Тому економічний факультет зберігає світлу пам'ять про цю чудову людину, прекрасного вчителя й наставника молоді.

Viktor Glushchenko

D.Sc.(Economics), Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: vglushchenko50@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3513-0062>

Alla Glushchenko

Ph.D.(Economics), Professor
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: asglushchenko@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7746-7686>

A FAMOUS SCIENTIST OF HIS TIME (TO THE BIRTHDAY ANNIVERSARY OF P.I.VERBA)

The article is dedicated to the birthday anniversary of Prokop Ivanovich Verba, a famous scientist and outstanding organizer of domestic financial science and education. P.I. Verba's activity is closely connected with the creation and development of the School of Economics and the Department of Finance and Credit in V. N. Karazin Kharkiv National University. As a Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine P.I. Verba has left a bright mark in the history of Ukrainian financial science not only by his works but also by his students. School of Economics of V. N. Karazin Kharkiv National University keeps a bright memory of this outstanding man, a wonderful teacher and mentor of young people.

Keywords: finance, history of science, Verba, university.

JEL Classification: B26, B31, P34.

В.В. Глущенко

доктор экономических наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина

E-mail: vglushchenko50@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3513-0062>

А.С. Глущенко

кандидат экономических наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина

E-mail: asglushchenko@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7746-7686>

**ИЗВЕСТНЫЙ УЧЕНЫЙ СВОЕГО ВРЕМЕНИ
(К ЮБИЛЕЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ П.И. ВЕРБЫ)**

Статья посвящена юбилею со дня рождения известного ученого и выдающегося организатора отечественной финансовой науки и образования Прокопа Ивановича Вербы. Деятельность П. И. Вербы тесно связана с созданием и развитием экономического факультета и кафедры финансов и кредита Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Член-корреспондент Национальной академии наук Украины П. И. Верба оставил яркий след в истории украинской финансовой науки не только своими трудами, но и своими учениками. Экономический факультет Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина сохраняет светлую память об этом замечательном человеке, прекрасном учителе и наставнике молодежи.

Ключевые слова: финансы, история науки, Верба, университет.

JEL Classification: B26, B31, P34.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна**

Серія «Економічна»

Випуск 99

Збірник наукових праць

Українською, англійською та російською мовами

Відповідальний за випуск Пуртов В.Ф.

В авторській редакції

Підписано до друку 30.12.2020. Формат 70x108/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 11,5. Обл.-вид. арк. 14,3. Наклад 70 пр.
Замовлення № 63/2020

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
61022, Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
Тел. 705-24-32